

Истраживање

**Образовна, здравствена и социјална
подршка деци са сметњама у развоју
и инвалидитетом**

**Анализа новог концепта и његове
примене у три средине**

Београд 2013.

Милена Михајловић, мр Никола Дувњак,
Даринка Радивојевић, мр Бранка Павловић
Душко Шарошковић

ИСТРАЖИВАЊЕ
ОБРАЗОВНА, ЗДРАВСТВЕНА И СОЦИЈАЛНА
ПОДРШКА ДЕЦИ СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ
И ИНВАЛИДИТЕТОМ
– анализа новог концепта и
његове примене у три средине -

ИСТРАЖИВАЊЕ
ОБРАЗОВНА, ЗДРАВСТВЕНА И СОЦИЈАЛНА ПОДРШКА
ДЕЦИ СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ И ИНВАЛИДИТЕТОМ
– анализа новог концепта и његове примене у три средине –

Аутори

Милена Михајловић, мр Никола Дувњак,
Даринка Радивојевић, мр Бранка Павловић
Душко Шарошковић

Издавач

ЦИП – Центар за интерактивну педагогију

За издавача

Милена Михајловић
Извршна директорка ЦИП – Центра за интерактивну педагогију

Лектура

Борис Спасић
Марија Ристовски

Корице

Вук Јоцић

Обрада и штампа

Досије студио

Тираж

200

ISBN 978-86-7526-025-7

ИСТРАЖИВАЊЕ
ОБРАЗОВНА, ЗДРАВСТВЕНА
И СОЦИЈАЛНА ПОДРШКА
ДЕЦИ СА СМЕТЊАМА
У РАЗВОЈУ И
ИНВАЛИДИТЕТОМ

– Анализа новог концепта и
његове примене у три средине –

*Штампање ове публикације обезбедио је Програм за рани развој,
Фондација за отворено друштво, Лондон (Early Childhood Programme,
Open Society Foundations, London)*

НАПОМЕНА:

*Публикација није у продаји, већ се дарује заинтересованим
стручњацима и институцијама. Публикација је доступна је на
вебсајтовима ЦИП-Центра за интерактивну едукацију
<http://cipcentar.org/index.php/publikacije1/izdavastvo-cip-centra/ostale-publikacije>
и
[http://www.inkluzija.org/index.php?option=com_content&view=section&id=8
&Itemid=21](http://www.inkluzija.org/index.php?option=com_content&view=section&id=8&Itemid=21)*

САДРЖАЈ

Списак скраћеница.....	7
Предговор	9
Изрази захвалности.....	11
Резиме	13
Најзначајнији налази.....	14
Кључне препоруке	15
1. Увод.....	17
1.1. Циљ истраживања, значај и органичења	17
1.2. Узорак	18
1.3. Методологија истраживања.....	19
2. Контекст.....	20
2.1. Национални контекст у којем раде интерресорне комисије.....	20
2.2. Локални контекст у којем раде интерресорне комисије у срединама у узорку	28
3. Резултати истраживања: Управљање и финансирање процеса процене потреба, пружања додатне подршке детету и праћења ефеката.....	33
3.1. Лична карта интерресорних комисија.....	33
3.2. Како чланови интерресорних комисија процењују управљање и финансирање процеса процене потреба, пружања додатне подршке детету и праћења ефеката	36
3.3. Како родитељи процењују управљање и финансирање процеса процене потреба, пружања додатне подршке детету и праћења ефеката	49
3.4. Како наставници и други запослени у школи процењују управљање и финансирање процеса процене потреба, пружања додатне подршке детету и праћења ефеката	50
3.5. Како други стручњаци процењују управљање и финансирање процеса процене потреба, пружања додатне подршке детету и праћења ефеката	57
3.6. Како невладине организације процењују управљање и финансирање процеса процене потреба, пружања додатне подршке детету и праћења ефеката	58

3.7. Финансирање додатне подршке и рада интерресорних комисија	59
4. Налази и закључци	66
5. Препоруке	69
5.1. Препоруке за унапређивање процедура.....	69
5.2. Препоруке за изградњу капацитета	72
5.3. Препоруке за обезбеђивање финансирања додатне подршке и рада ИРК	78
Литература.....	82
Прилози	
Прилог 1	
Учесници истраживања	85
Прилог 2	
Циљеви истраживања, узорак и методологија.....	86
Прилог 3	
Стратешки и законски оквир за инклузивно образовање.....	93
Прилог 4	
Институционалне и друге активности релевантне за рад интерресорних комисија	95
Прилог 5	
Преглед одредби <i>Правилника о ближим ујучиствима за ујврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање</i>	99
Прилог 6	
Списак редовних мера подршке деци и породици у оквиру система образовања, здравствене и социјалне заштите	101
Прилог 7	
Мере подршке предвиђене <i>Правилником о додатој образовној, здравственој и социјалној поддршци деци и ученику</i> , препоручене од стране интерресорних комисија у три места у узорку.....	108
Прилог 8	
Активности на унапређењу система пружања додатне подршке деци спроведене у периоду април – децембар 2012. године.....	111

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА И ОБЈАШЊЕЊЕ ПОЈМОВА

БДП	– Бруто домаћи производ
ГВ	– Градско веће
DAI	– <i>Development Alternatives, Inc.</i>
DILS	– Пројекат Пружање унапређених услуга на локалном нивоу (<i>Delivery of Improved Local Services</i>).
ДЗ	– Дом здравља
ЗОСОВ	– Закон о основама система образовања и васпитања
ЗТ	– Заједничко тело за подршку у раду и координацију надзора над радом интересоних комисија за процену потреба за пружањем додатне образовне, здравствене или социјалне подршке детету и ученику
ИО	– Инклузивно образовање
ИОП	– Индивидуални образовни план
ИПП	– Индивидуални план подршке
ІРА	– Инструмент за претприступну помоћ (<i>Instrument for Pre – Accession Assistance</i>)
ІРК	– Интересорна комисија
ЛЗ	– Локална заједница
ЛСУ	– Локална самоуправа (управа општине или града)
Мишљење	– Писани документ интересорне комисије који обухвата процену потреба детета и препоручене мере подршке
ІРК	
МПНТР	– Министарство просвете, науке и технолошког развоја (од јула 2012). Министарство просвете и науке (март 2011 – јул 2012); Министарство просвете (јул 2008 – март 2011); Министарство просвете и спорта (2004 – 2008).
МЗ	– Министарство здравља
МРЗСП	– Министарство рада, запошљавања и социјалне политике (од јула 2012). Министарство рада и социјалне политике (март 2011 – јул 2012).
МЉМП	– Министарство за људска и мањинска права (јул 2008 – март 2011), Министарство за људска и мањинска права, државну управу и локалну самоуправу (март 2011 – јул 2012). ¹

¹ Након укидања Министарства у јулу 2012, Канцеларија за људска и мањинска права бави се овим питањима.

HBO	– Невладина организација (удружење грађана)
OSF	– Фондација за отворено друштво (<i>Open Society Foundations</i>)
ППП	– Припремни предшколски програм
Правилник	– Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику
Правилник о ИОП	– Правилник о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање
REF	– Ромски образовни фонд (<i>Roma Education Fund</i>)
SLGRP	– Програм за реформу локалне самоуправе у Србији (<i>Serbia Local Government Reform Programme</i>)
SIPRU	– Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва при Кабинету потпредседника Владе РС за европске интеграције (<i>The Social Inclusion and Poverty Reduction Unit</i>)
СКГО	– Стална конференција градова и општина
USAID	– <i>United States Agency for International Development</i>
ФГ	– Фокус група
ЦСР	– Центар за социјални рад
CRS	– <i>Catholic Relief Services</i>
Школски тим за ИО	– Стручни тим школе за инклузивно образовање
Школски тим за ИОП	– Школски тим за пружање додатне подршке у образовању појединачном детету
ШОСО	– Школа за основно и средње образовање (ученика са сметњама у развоју)
ШУ	– Школска управа

ПРЕДГОВОР

Усвајањем Закона о основама система образовања и васпитања 2009. године, постављене су смернице за развој инклузивног образовања у Републици Србији, односно квалитетног образовања једнако доступног сваком детету без дискриминације по било ком основу укључујући и сметње у развоју и инвалидитет. Како би се подржао развој и образовање деце којој је потребна додатна подршка, од 2010. године развија се систем пружања додатне образовне, здравствене и социјалне подршке усвајањем подзаконских аката, спровођењем обука и других активности.

Развијање инклузивног образовања, односно обезбеђивање услова да свако дете коме је потребна подршка има приступ образовању, један је од приоритета Министарства просвете, науке и технолошког развоја (МПНТР). Ово је први пут да се у нашој земљи развија систем испитивања потреба и пружања подршке који поштује права и достојанство детета и његове породице.

Циљ истраживања Образовна, здравствена и социјална подршка деци са сметњама у развоју и инвалидитетом – анализа новој концепцији и његове примене у шире средине је давање смерница за унапређивање доступности и квалитета образовања деце са сметњама у развоју и инвалидитетом основношколског узраста.

Истраживање је ограниченог обима и усмерено је на пружање подршке деци са сметњама у развоју и инвалидитетом основношколског узраста. Желимо да истакнемо значај ране интервенције и подршке деци са сметњама у развоју од самог тренутка рођења, као и касније током одрастања и живота. Такође, желимо да нагласимо и важност пружања подршке и свој другој деци којој је подршка потребна – деци из сиромашних породица, деци из мањинских заједница, деци са здравственим проблемима, надареној деци, и сл.

С обзиром да је систем процене потреба и пружања додатне подршке детету у процесу успостављања и динамичног развоја, истраживање даје пресек постојећег стања у циљу подржавања тог процеса. Истраживањем се не мере ефекти пружања додатне подршке јер су аутори проценили да је у датом тренутку рано за овакву врсту процене.

Коме је овај Извештај намењен? Извештај о истраживању садржи информације о имплементацији нове регулативе и даје препоруке за унапређивање ефективности и ефикасности њене примене и намењен је пре свега доносиоцима одлука на националном и локалном нивоу. Препоруке су засноване на искуствима и сугестијама различитих актера процеса процене потреба детета и пружања додатне подршке. Чланови интерресорних комисија могу унапредити свој рад користећи искуства својих колега из других средина и приложене препоруке. Овим извештајем желимо да дамо смернице за ефи-

касније учествовање у обезбеђивању потребне подршке деци са сметњама у развоју и инвалидитетом, те је намењен и родитељима деце којој је потребна додатна подршка, наставницима, стручним сарадницима и директорима основних школа, као и невладиним организацијама.

Верујемо да је **додатна вредност овог истраживања** у разматрању теме са различитих аспеката – из угла корисника, односно родитеља/старатеља детета са сметњама у развоју и инвалидитетом и из угла пружалаца подршке.

Истраживачи су поштовали **права детета и породице на приватност**. Прикупљени подаци нису укључивали име детета, као ни друге податке који би указивали на идентитет детета, а резултати истраживања за сва три места у узорку су приказани збирно.

Аутори²: Спровођење истраживања и креирање Извештаја реализовао је стручни тим ЦИП – Центра за интерактивну педагогију којим је руководила Милена Михајловић, извршна директорка. Чланови тима били су: мр Никола Дувњак, саветник у Мисији ОЕБС у Србији; Даринка Радивојевић, психолог; мр Бранка Павловић, предавач, *Висока школа* струковних студија за *васпитаче*, Шабац и Душко Шарошкивић, начелник Градске управе за буџет и финансије, Сремска Митровица. Истраживачки тим је у сарадњи са стручњацима из Фондације за отворено друштво осмислио истраживање, креирао инструменте, спровео теренско истраживање, извршио анализу литературе и обраду прикупљених података и сачинио извештај о истраживању.

Истраживање је завршено децембра 2011. године, а први нацрт Извештаја припремљен у марту 2012. Услед околности техничке природе, завршни Извештај је комплетиран тек децембра 2012. године. У Прилогу број 8 приказане су активности на унапређивању система пружања додатне подршке деци спроведене у периоду април – децембар 2012. године, као неопходна допуна због дугог временског интервала између истраживања и извештаја.

Извештај о истраживању сачињен је на српском и енглеском језику. Извештаји су у електронској форми доступни на сајту www.cipcentar.org.

2 У овом извештају мушки род је коришћен у значењу и мушког и женског рода.

ИЗРАЗИ ЗАХВАЛНОСТИ

Аутори овог Извештаја се захваљују тиму Програма за рани развој Фондације за отворено друштво из Велике Британије (*Early Childhood Programme, Open Society Foundations, United Kingdom*) и Питеру Евансу (Peter Evans) на стручној и техничкој подршци. Сугестије које су нам дали биле су драгоцене за осмишљавање концепта истраживања и значајно су допринеле квалитету Извештаја.

Извештај о истраживању се заснива на информацијама добијеним од великог броја учесника у Бечеју, Крагујевцу и Ужицу, наставника и стручних сарадника основних школа које похађају деца са сметњама у развоју и инвалидитетом, представника интерресорних комисија, локалних самоуправа и невладиних организација који су питање пружања додатне подршке деци осветлили из угла њихових професионалних улога. Истраживањем су прикупљена и мишљења родитеља деце са сметњама у развоју и инвалидитетом. Истраживачи свима њима и овим путем изражавају захвалност за учешће, искреност и жељу да заједно унапредимо живот и школовање деце са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Посебно желимо да нагласимо захвалност за ангажовање представника ИРК и локалних самоуправа који су попунили упитнике и учествовали у фокус групама: Радица Благојевић-Радвановић, Ковиљка Симовић, Миленија Марковић и Милица Тимотијевић, Ужице; Весна Станисављевић и Сузана Павловић, Крагујевац; Маргарита Берчек, Љиљана Дејановић и Шандор Пал, Бечеј.

Овим путем захваљујемо се и Данијели Вуковић, саветници у Министарству просвете, науке и технолошког развоја³, као и представницима Министарства здравља и Министарства рада и социјалне политике⁴, који су учешћем у интервјуима омогућили боље разумевање концепта пружања додатне подршке деци током школовања, дали преглед начина на које се у Републици Србији спроводи пружање подршке деци, као и механизма подршке и праћења рада ИРК који се сада примењују ионих за које се планира да се примењују у будућности.

Захваљујемо се Борислави Максимовић, координаторки за инклузивно образовање и Сањи Милорадовић, координаторки за грантове из DILS тима⁵; Јелени Марковић, координаторки за образовање и развој људског капитала и

3 У Извештају се користи садашњи назив министарства, али због промена назива министарства током истраживања у литератури која се цитира се користе претходни називи.

4 У Извештају се користи садашњи назив министарства, али због промена назива министарства током истраживања у литератури која се цитира се користе претходни називи.

5 Пројекат „Пружање унапређених услуга на локалном нивоу” у области здравства, образовања и социјалне заштите (DILS – Delivery of Improved Local Services) финансира се из зајма

Мирјани Максимовић, координаторки за мониторинг и евалуацију из Тима за социјалну инклузију и смањење сиромаштва (SIPRU)⁶, за њихову подршку, пружање релевантних информација и давање сугестија које су допринеле квалитету овог Извештаја.

У раду су нам помогли и представници UNICEF-а информишући нас о активностима које спроводе у области анализе трошкова образовања деце којој је потребна додатна подршка, на чему им овде захваљујемо.

Нацрт Извештаја представљен је на састанцима у све три средине у којима је спроведено истраживање, на којима је 50 стручњака својим сугестијама допринело да се текст додатно унапреди. Овим путем се захваљујемо свим учесницима ових састанака.

Техничку подршку добили смо и од младих колега који су радили преписе фокус група и интервјуа, као и од запослених у ЦИП – Центру за интерактивну педагогију.

Светске банке и истовремено га спроводе Министарство просвете и науке, Министарство здравља и Министарство рада и социјалне политике (2009–2012). <http://www.dils.gov.rs/mp/>

6 Влада Републике Србије успоставила је *Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва* при Кабинету потпредседника Владе за европске интеграције у јулу 2009. године. Тим је надлежан за надзор јачања капацитета Владе да развија и спроводи политике социјалне инклузије засноване на примерима добре праксе у Европи. Такође, Тим пружа подршку потпредседнику Владе за европске интеграције да координира, надзире и извештава о напорима Владе Републике Србије у области социјалног укључивања. http://www.inkluzija.gov.rs/?page_id=34

РЕЗИМЕ

Извештај је заснован на анализи примене концепта процене потреба и пружања подршке деци са сметњама у развоју и инвалидитетом у три средине. Потребно је истаћи да Извештај није рађен у циљу процене квалитета или обима пружене подршке у сваком појединачном локалитету или на националном нивоу.

Срж овог извештаја су препоруке⁷ формулисане на основу изјава учесника истраживања који се као непосредни актери у овом процесу свакодневно сусрећу са различитим изазовима и траже начине да на њих одговоре.

Успостављање **образовне инклузије као дела социјалне инклузије** је комплексан и дуготрајан процес. Успостављање ефективног, ефикасног и исплативог система који подржава децу тражи системске промене у планирању, финансирању и координацији сарадње различитих ресурса на националном и локалном нивоу (општина, град). Промена система је спора и тешка, прате је отпори и недоумице, те је свим актерима потребно пружити пуно различитих облика подршке.

Да ли је Србија спремна за овако велике системске промене? Одговор је: и да и не. Иако институције нису спремне за промене и недостаје неопходна интерресорна сарадња, деца и њихови родитељи, који сада у значајној мери сами носе одговорност за подршку својој деци, су више него спремни за промене. Тако долазимо до два супротна виђења процеса укључивања деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у редовно образовање. За институционалне актере који су одговорни за пружање подршке процес је превише брз, није у потпуности припремљен и они сматрају да им се пружа недовољно подршке. За децу и родитеље процес је спор јер деца расту и сваки пропуштен дан да се подржи њихов развој неминовно ће негативно утицати на њих.

Дакле, упркос напорима да се развије нови концепт додатне подршке **још увек мали број деце стварно и добија подршку која им је потребна.**

Учесници истраживања се слажу да су **концепт и вредносни оквир система додатне подршке у потпуности прихватљиви**. Истовремено, практичари и доносиоци одлука свесни су да је **потребна свеобухватна ревизија** Правилника и система за пружање додатне подршке која би била заснована на искуству стеченом током његове примене у пракси. Многе елементе овог система потребно је **унапредити** како би се обезбедила њихова успешнија примена у пракси. Они морају бити: прецизније дефинисани, повезани међусобно и прилагођени реалним околностима у којима јавна администрација и системи образовања, здравства и социјалне заштите функционишу на националном и локалном нивоу. **Крупне системске промене су потребне** у планирању и финансирању активности и међуресорној сарадњи, како на националном, тако и на локалном нивоу.

7 Најважније препоруке за унапређивање рада ИРК и пружања додатне подршке деци приказане су у тексту који следи под називом Кључне препоруке. У ширем обиму препоруке су приказане у поглављу 5: Препоруке.

НАЈЗНАЧАЈНИЈИ НАЛАЗИ

Истраживањем је установљено да постоји доста проблема у разумевању концепта додатне подршке и његове примене у пракси. Практичари покушавају да превазиђу неке нејасноће, али већина њих не може бити решена без системске промене регулативе.

Изазови у примени, развоју и даљем унапређивању система процене потреба и пружања додатне подршке детету се могу сврстати у три групе: изазови у дефинисању и примени процедура, изазови у изградњи капацитета актера и изазови у обезбеђивању финансирања.

Изазови у дефинисању и примени процедура

- **Увођење и примена процедура:** Евиденција о деци; Планирање услуга подршке и средстава за њихову реализацију; Праћење и процена обима и квалитета реализације препоручене подршке и ефеката примене; Успостављање интерресорне и интерсекторске сарадње.
- **Регулисање рада ИРК на националном и локалном нивоу:** Избор чланова и дефинисање њихових улога; Процена потреба детета; Самопроцена /процена рада и извештавање о раду ИРК.
- **Унапређивање партиципације родитеља** у процесу процене потреба детета, како током израде, тако и током реализације и праћења ИПП; Подношење и решавање приговора родитеља на мишљење ИРК.
- **Сарадња и координација ИРК са ЛСУ, ресорним министарствима, установама** за пружање услуга подршке и НВО.

Изазови у изградњи капацитета актера

- **Развијање мреже подршке.**
- **Изградња професионалних капацитета запослених у ЛСУ, чланова ИРК, стручњака у установама здравствене и социјалне заштите и наставног кадра.**
- **Унапређивање компетенција родитеља** за пун партнерски однос током целог процеса.
- **Развијање услуга додатне подршке:** Изградња капацитета за пружање постојећих услуга; Развој нових и недостајућих услуга додатне подршке.
- **Обезбеђивање стручних и материјалних ресурса за рад ИРК.**

Изазови у финансирању

- **Успостављање модела финансирања** додатне подршке деци и рада ИРК, на националном и локалном нивоу.

КЉУЧНЕ ПРЕПОРУКЕ

Систем додатне подршке деци још увек је у фази успостављања и пуно је недоумица, изазова и отпора, као и простора за његово унапређивање, како на нивоу политика, тако и на нивоу практичне примене. Систем пружања додатне подршке потребно је унапредити, а Правилник суштински ревидирати⁸, задржавајући при том вредносни оквир који подразумева поштовање права детета, усмереност на добробит детета, недискриминативност и партиципацију детета и родитеља.

Које су йромене йоййребне?

Потребно је променити начин мишљења: Потребна је боља интерресорна сарадња три министарства на развијању и примени система додатне подршке и већа ангажованост МЗ и МРЗСП. Стиче се утисак да се концепт додатне подршке ограничава на подршку деци за школовање, а не за развој и живот. Доносиоци одлука требало би више да брину о остваривању права детета. Друштвена укљученост захтева улагања, а различити актери имају своје специфичне улоге у њеном остваривању. Јавни, приватни и цивилни сектор, као и појединци требало би да буду активни носиоци промене јер је одговорност за подршку деци на целом друштву, а не само на појединим установама или актерима.

Улогу ИРК би требало професионализовати тако да стални чланови ИРК (педијатар, школски психолог и социјални радник) буду ангажовани само на тим пословима у оквиру својих радних места. Исто се односи и на координатора ИРК при локалној самоуправи. Засад, чланови ИРК су додатно плаћени за рад који обављају ван радног времена!

Један од кључних налаза овог истраживања је да **концепт додатне подршке није јасан онима који би требало да га примењују!** Значајно је питање како концепт додатне подршке реализовати у пракси ако главни актери немају јасну слику о томе шта је додатна подршка – да ли су то постојеће услуге или нове услуге подршке које тек треба развијати. Важно је **пружити додатне информације, знања и разјашњења** свих нејасних елемената стручњацима који раде у установама образовања, здравствене и социјалне заштите, као и запосленима у ЛСУ и представницима НВО.

Концепт *годајине* подршке је потребно редефинисати и фокус усмерити на координисано пружање подршке детету у складу са његовим потребама, без обзира да ли су у питању већ постојеће мере подршке или неке нове које тек треба осмислити и успоставити. Неопходно је унапредити законску ре-

8 Информисани смо да Радна група МПНТР ради на ревизији Правилника и да користи овај Извештај који им је достављен пре штампања.

гулативу у области образовања, здравствене и социјалне заштите како би и нови сервиси постали део редовног рада тих установа.

Потребно је стандардизовати сервисе подршке, посебно нове, како би се обезбедио уједначен квалитет у свим срединама.

Учесници истраживања нагласили су да је једна од кључних промена које је потребно увести – **промена статуса Мишљење ИРК** – оно мора постати обавезујуће за пружаоце услуга и финансијере, за разлику од садашње необавезујуће форме.

Мишљење ИРК и пружање подршке мора бити усмерено на **добробит и остваривање права детета**. Постојећи ресурси у локалној средини не смеју бити препрека за обезбеђивање добробити детета. На националном нивоу мора се обезбедити **помоћ за неразвијене средине** како би се осигурало да свако дете остварује права на једнак начин – односно осигурало да свако дете добије препоручену подршку. Истовремено, потребно је развијати нове форме подршке.

Потребно је пружити већу подршку родитељима како би у потпуности остварили своју улогу у складу са регулативом.

1. УВОД

У овом поглављу приказане су само наважније информације. Детаљнији опис налази се у Прилогу број 2: Циљеви истраживања, узорак и методологија.

1.1. Циљ истраживања, значај и ограничења

Основни циљ⁹ истраживања је унапређивање доступности и квалитета образовања деци са сметњама у развоју и инвалидитетом основношколског узраста. Извештај даје и општи преглед подршке за образовну инклузију у Србији – стање у овом тренутку, који су највећи изазови, а које могућности и потенцијали за развој овог процеса, и шта би све и како требало променити.

У овом извештају биће посебно наглашена нека **специфична и значајна питања** као што су разумевање и тумачење појма *догађајна подршка* од стране различитих актера – детета и породице, установа образовања, здравствене и социјалне заштите, интерресорне комисије, локалне самоуправе, надлежних министарстава и невладиних организација. Начин одређивања овог појма – шта је *догађајно* и *за кога*, утиче и на начин управљања и финансирања подршке која је детету потребна, као и на то да ли ће дете уопште добити потребну подршку и у ком обиму и квалитету. Размотриће се и питање заштите информација о детету, у складу са законском регулативом.

Истраживачи су поштовали права детета и породица на **приватност** током прикупљања, обраде и приказивања података. Такође, начин приказивања информација не открива идентитет учесника истраживања, јер је циљ био да се укаже на конкретне тешкоће, нејасноће и потенцијалне изазове који могу постојати и у другим срединама.

Значај и ограничења: Због временског ограничења¹⁰ истраживање је фокусирано на анализу пружања додатне подршке деци са сметњама у развоју и инвалидитетом основношколског узраста, иако истраживачи верују да је изузетно важно почети са пружањем подршке деци на раном узрасту, пре него што пођу у основну школу и наставити са пружањем подршке током средњошколског образовања.

Истраживање је спроведено у три места (Крагујевац, Бечеј и Ужице). Истраживачи су свесни да тај број није репрезентативан у односу на целу територију Србије¹¹.

9 Специфични циљеви и истраживачка питања приказани су у Прилогу број 2.

10 Истраживање је спроведено у периоду септембар – децембар 2011 године.

11 Територијална подела Републике Србије обухвата 150 општина, 23 града (од којих четири имају градске општине) и Град Београд са 17 градских општина. <http://www.srbija.gov.rs/pages/article.php?id=45625>

Верујемо да **узорак задовољава потребе** овог истраживања у односу на постављене циљеве – како број учесника истраживања, тако и број деце за коју су процењиване потребе за додатном подршком. Сагледавање процеса процене потреба детета са сметњама у развоју и инвалидитетом и пружања подршке из угла различитих актера засновано је на пракси. И на националном и на локалном нивоу представници свих релевантних установа које се баве овим питањем били су укључени у истраживање.

С обзиром да је процес анализе потреба и пружања додатне подршке деци у почетној фази, већина деце из три места у узорку није добила препоручену подршку у периоду у коме је истраживање спроведено. Због тога није било могуће проценити обим и квалитет пружене подршке, као ни процедуре за праћење и процену ефеката, односно напретка детета. Истраживање је услед тога било усмерено на општа питања регулативе и процедура. Активности и финансирање рада ИРК, процена потреба детета и дизајнирање ИПП регулисано је на републичком нивоу, те се налази истраживања односе на све средине у Србији. Пружање услуга подршке и њихово финансирање, међуресорна сарадња и друга питања којима се истраживање бавило делокруг су рада ЛСУ и установа које пружају сервисе. У том смислу, налази су применљиви на све средине у земљи.

1.2. Узорак истраживања

Критеријуми селекције

Због временског ограничења, истраживање је спроведено у три локалне средине у Републици Србији – у два града (Крагујевац и Ужице) и једној општини (Бечеј), који су изабрани јер су испунили унапред постављене критеријуме.

- *ИРК је активна*, обављена је процена потреба већег броја деце са сметњама у развоју и инвалидитетом основношколског узраста и дато је Мишљење ИРК.
- *Сиремност ЛСУ и ИРК за сарадњу.*
- *Географски положај.*

Број учесника¹²

Истраживање је обухватило **различите актере**: доносиоце одлука на националном и локалном нивоу, стручњаке, родитеље и НВО активисте. У извештају су приказана искуства и мишљење 115¹³ учесника истраживања, и то: 99 стручњака из три министарства, Тима за социјалну инклузију и смањење сиромаштва, три локалне самоуправе, три интерресорне комисије, 15 основних школа и четири школе за децу са сметњама у развоју, једне предшколске

12 Структура учесника истраживања приказана је у Прилогу број 1: Учесници истраживања.

13 Од 115 учесника истраживања, 105 је учествовало у фокус групама и десет у интервјуима.

установе, једне школске управе, три дома здравља, два центра за социјални рад, 19 невладиних организација и 16¹⁴ родитеља деце са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Искуство које су поделили са нама засновано је на процени потреба и пружању подршке за 117 деце, од којих су 87 деца основношколског узраста са сметњама у развоју и инвалидитетом за које је у ова три места рађена процена потреба. Професионално искуство стручњака много је шире и укључује њихов рад са великим бројем друге деце.

1.3. Методологија истраживања

Истраживање је спроведено применом следећих квалитативних метода: преглед литературе, упитници, фокус групе, полуструктурисани индивидуални и групни интервјуи. У процесу израде Извештаја одржане су усмене и писмене консултације са различитим стручњацима и консултативни састанци у сва три места у узорку.

Прикупљање података

Подаци о деци прикупљани су збирно на сваком локалитету у узорку, без навођења имена.

Преглед литературе укључио је анализу законских и подзаконских аката, приручника, извештаја и друге одговарајуће документације.

Интервјуи су одржани са представницима три министарства, SIPRU тима и представницима ЛСУ који су задужени за финансијска питања.

Упитници за чланове ИРК и представнике ЛСУ у сва три места.

Фокус групе: Одржане су четири ФГ у сваком од три места у узорку: са стручњацима из ИРК и стручњацима из различитих установа, наставним кадром, родитељима и НВО.

Обрада и представљање података

Истраживање је имало за циљ стицање опште слике о процесу пружања додатне подршке деци, проблемима и успесима у том процесу, а не поређење процеса у три места укључена у истраживање. Прикупљени подаци су представљени збирно, на нивоу целог узорка.

Анализа система пружања додатне подршке на националном нивоу спроведена је комбиновањем података добијених од креатора политика и прегледа законодавствене и друге литературе.

Настојали смо да задржимо дистанцу између изјава учесника и закључака истраживача – аутора овог Извештаја.

14 Укупан број деце основношколског узраста са сметњама у развоју и инвалидитетом за које је ИРК дале Мишљење у ова три места је 87, тако да 16 укључених родитеља чини 18% од могућег укупног узорка.

2. КОНТЕКСТ

2.1. Национални контекст рада ИРК

Образовни систем

Редовно образовање: Према подацима МПНТР из 2011, у Србији ради 159 државних и 60 предшколских установа, 1200 државних и четири приватне основне школе, 500 државних и 21 приватна средња школа.¹⁵

Образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом у такозваним „специјалним” школама организовано је према типу сметњи, што значи да се деца са истом врстом сметњи издвајају у посебне школе¹⁶. Укупан број школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом је 48. Школе нису равномерно распоређене и концентрисане су у већим местима, нпр. 15 оваквих школа се налази у Београду. Укупан број такозваних „специјалних” одељења¹⁷, односно одељења за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом при „редовним” школама износи 314.¹⁸ Иако званично постоји само један образовни систем, у реалности „редовни” и „специјални” систем образовања функционишу паралелно.

Образовни рад са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом је организован на следећи начин:

-
- 15 Особље и опрема „редовних” школа су финансирани од стране МПНТР, док је за одржавање школа и обуку стручног кадра задужена локална самоуправа. У случају предшколских установа, особље установа које ради на обавезном припремном предшколском програму је плаћено од стране МПНТР, док су остало особље и трошкови функционисања установе покривени од стране локалне самоуправе.
 - 16 Смештај деце која похађају „специјалне” школе ван места у којем њихова породица живи и путне трошкове за посете родитеља плаћа локална самоуправа из средине у којој породица живи. Трошкови плата запослених, дидактичког материјала и одржавања зграде обавеза су локалне самоуправе општине/града у којем ради школа. Наставници, психолози, педагози и социјални радници који раде у овим школама базично образовање стичу на својим факултетима и касније пролазе обуку за рад са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом. Специјални едукатори школују се на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију (бивши Дефектолошки факултет).
 - 17 ЗОСОВ не препознаје „специјална” одељења. Када деца која похађају ова одељења заврше школовање „специјална” одељења ће бити затворена.
 - 18 Према подацима Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Предшколске установе		Основно и средње образовање
Редовно образовање	„Редовна” одељења у предшколским установама	„Редовна” одељења у „редовним” основним и средњим школама
„Негде између”	Развојне групе у „редовним” предшколским установама	„Специјална” одељења за децу са сметњама и инвалидитетом у „редовним” школама
„Специјално” образовање ¹⁹	Предшколске групе у школама за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом	Школе за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом (основне и средње школе или школе које имају оба нивоа образовања – ШОСО)

Образовни рад са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом у редовним школама: Закон који регулише образовање је увек омогућавао деци са сметњама у развоју и инвалидитетом да похађају редовне предшколске установе, основне и средње школе. Мали број деце је користио ово право, пре свега због недостатка информација, скривања деце због стигме, дискриминације од стране вршњака и одраслих, неодговарајућих радних услова, садржаја и метода у образовним институцијама, као и недостатка подршке.

Подаци о обухвату у образовању²⁰ из периода пре примене ЗОСОВ (2009) показују да 85% деце са сметњама у развоју и инвалидитетом није било обухваћено било каквим видом системског образовања²¹. Иако је „стари” закон допуштао прилагођавање метода и услова у учионицама у редовним школама, у пракси деца са сметњама у развоју и инвалидитетом нису добијала адекватну подршку, а образовне институције се нису прилагођавале њиховим потребама. Иако су постојали примери добре праксе, она није била део системског приступа и заснивала се на доброј вољи појединаца.

Деца уписана у редовне школе имала су законску могућност да, уколико им је потребно, образовање стичу код куће. Међутим, ова пракса им углавном није била доступна. Школа за децу са здравственим сметњама и телесним оштећењима „Драган Херцог” из Београда је организовала образовни рад са децом у болницама, дневним центрима и код куће.

Према подацима из *Првој националној извештаја о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији*²², **расте број деце са сметњама у развоју и инвалидитетом уписане у редовно основно образовање.**

19 Специјалне школе не пружају одговарајући квалитет образовања. Квалитет је посебно низак у „специјалним” одељењима у редовним школама. Више од 30% ученика у специјалним школама су неоправдано уписана деца из ромске заједнице.

20 Извор: вебсајт Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, www.mps.gov.rs

21 Не постоје прецизни подаци о броју деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у Србији; постоје само процене. Један број деце са тешким облицима сметњи у развоју и инвалидитета борави у установама са резиденцијалним смештајем, док већина деце живи у оквиру породице.

22 <http://www.inkluzija.gov.rs/?p=5216>

Према подацима за школску 2010/2011. годину, у 38% основних школа у Републици Србији школске 2010/2011. у први разред основне школе уписало се 1.570 деце са сметњама у развоју и инвалидитетом (5,44% укупне школске популације). У односу на претходну школску годину (2009/2010), број уписане деце са сметњама у развоју и инвалидитетом порастао је за 6,57%. Од увођења обавезног припремног предшколског програма, повећана је и укљученост деце у предшколско образовање, али је она и даље ниска (38,8%), односно *два пута нижа него у ЕУ*.

Установе социјалне заштите: Последњих неколико година учињени су напори да се оствари принцип *најбољеј интереса* детета са сметњама у развоју и инвалидитетом и промовишу предности живота у породици (биолошкој или хранитељској), како би се смањило смештање деце у институције и боље користиле услуге социјалне заштите у локалној заједници (дневни центри, подршка детету и породици код куће и сл.). У установама за смештај деце са тешким и вишеструким сметњама, едукација и рехабилитационо-хабилитациони рад су минимално заступљени, што отежава перспективе корисника да напусте установу и припреме се за живот у заједници. Број деце са сметњама у развоју и инвалидитетом која посећују дневне центре је порастао за 3,3 пута од 2000. до 2010. и сада износи 4800. Међутим, број деце – корисника услуга социјалне заштите је и даље мали.

Како би се разумео положај деце са сметњама у развоју и инвалидитетом²³ у образовном систему Републике Србије, потребно је имати у виду следеће: а) јавно финансирање образовања износи 4,6% БДП-а, што је слично као у ЕУ, међутим издвајања су значајно мања у апсолутним износима; б) због гломазне и неефикасне мреже основних школа већи део средстава се усмерава на основно образовање, на уштрб других нивоа образовања; в) мандат над образовним системом је подељен између националног и локалног нивоа – национални ниво је задужен за активности и програме у вези са исходима образовања, док је локални ниво задужен да обезбеди материјалне и физичке услове за образовање. Локални ниво је у потпуности задужен само за предшколско образовање, са изузетком обавезног припремног предшколског програма (ППП) који се финансира из националног буџета.

*Стратешки и законодавни оквир за инклузивно образовање*²⁴

Инклузивно образовање подразумева пуно укључивање деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у образовне групе у предшколским установама, или одељења у основним и средњим школама заједно са другом децом, уз могућност пружања различитих облика образовне, здравствене и социјалне подршке.

23 Термин деца са сметњама у развоју и инвалидитетом користи ЗОСОВ, тако да га и ми користимо у овом извештају.

24 У Прилогу бр. 3: *Стратешки и законски оквир за инклузивно образовање*, представљена су одговарајућа документа.

Током последњих неколико година, у Србији се радило на изградњи институционалног и законодавног оквира за спровођење инклузивног образовања, заједно са модерним законима о борби против дискриминације. Нови закони који регулишу све нивое образовања су усвојени или су у процедури и предвиђају праведније процедуре уписа и механизме за подршку инклузивном образовању у редовном образовном систему, као што су мере афирмативне акције, индивидуални образовни план (ИОП), педагошки и персонални асистенти и ИРК.

Закон о основама система образовања и васпитања (2009) дефинише све процедуре којима се обезбеђује укључивање деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у редован образовни систем.

Према *Закону о основама система образовања и васпитања* (ЗОСОВ, 2009), као и *Закону о изменама и допунама Закона о основама система образовања и васпитања* (ЗОСОВ, 2011), један од основних циљева образовања је пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког детета, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима. ЗОСОВ уводи **једнако право на образовање** и обезбеђује његову доступност без дискриминације и издвајања деце из маргинализованих и осетљивих друштвених група, укључујући и децу са сметњама у развоју и инвалидитетом (члан 3). У први разред основне школе уписује се *свако* дете које до почетка школске године има најмање шест и по, а највише седам и по година (члан 98. став 1.).

Стандарди постигнућа могу да се прилагођавају сваком појединачном детету (детету са сметњама у развоју, инвалидитетом, из социјално депривираних породица...), уз стално праћење дететовог развоја (члан 5).

Променом поступка уписа у школу **укинута је дискриминаторна уписна политика**: школа је дужна да упише свако дете са свог подручја, а испитивање детета се врши након уписа. Школа може да упише и дете са подручја друге школе, у складу са својим могућностима и на захтев родитеља.

Родитељ има право да изабере школу у коју ће уписати дете (члан 98).

Различите врсте подршке деци:

ЗОСОВ такође уводи и **право на додатну образовну подршку детету** на сваком образовном нивоу (члан 98).

ЗОСОВ омогућава **афирмативну акцију**, односно мере тзв. позитивне дискриминације у циљу стварања једнаких шанси за децу из маргинализованих друштвених група.

Новина је и увођење **педагошког асистента** у предшколске установе и основне школе. Он пружа подршку деци, али и васпитачима, наставницима и стручним сарадницима, у циљу унапређивања рада са децом и остварује сарадњу са родитељима (члан 117). ЗОСОВ омогућава и присуство **персоналног асистента**, тј. пратиоца детета на настави, ради пружања помоћи детету у образовно-васпитном раду.

Уводи се **индивидуални образовни план**²⁵ за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом (члан 77), како би се обезбедило оптимално укључивање ученика у редован образовно-васпитни рад и његово осамостаљивање.

Према *Закону о предшколском васпитању и образовању* (2010, члан 34), деца са сметњама у развоју и инвалидитетом остварују право на предшколско васпитање и образовање у васпитној групи, у васпитној групи уз додатну подршку и индивидуални васпитно-образовни план и у развојној групи на основу индивидуалног васпитно-образовног плана. Предшколска установа коју похађа дете са сметњама у развоју и инвалидитетом може да утврди потребу за пружањем додатне образовне, здравствене или социјалне подршке и у том случају упућује захтев изабраном лекару надлежног Дома здравља, односно интересорној комисији за процену потреба детета за додатном образовном, здравственом или социјалном подршком. У једној васпитној групи не може бити уписано више од двоје деце са сметњама у развоју. Број деце у васпитној групи у коју је уписано једно дете са сметњама у развоју умањује се за три детета у односу на број деце утврђен овим законом.

Закон о основној школи и *Закон о средњој школи* су од 1992. године, када су усвојени њихови основни текстови, претрпели бројне измене и допуне. Те измене и допуне су биле покушај да се овим законима прате и подрже све реформске промене у систему образовања и васпитања у Србији. Међутим, то није било довољно да ове законе учини подржавајућим за спровођење образовне инклузије. Иако су припремљени нацрти нових закона о основној и средњој школи, још увек нису доступни широкој јавности и не зна се када би могли да уђу у скупштинску процедуру.

Према *Закону о забрани дискриминације* (2009, члан 19), свако има право на предшколско, основно, средње и високо образовање и стручно оспособљавање под једнаким условима, у складу са законом. Забрањено је да се лицу или групи лица, на основу њиховог личног својства, отежава или онемогућава упис у васпитно-образовну установу или да се искључе из те установе, као и да им се отежава или ускраћује могућност праћења наставе и учешћа у другим васпитним, односно образовним активностима. Забрањено је разврставање ученика по личном својству, злостављање и други начини неоправданог прављења разлике и неједнаког поступања према њима.

Регулатива којом се уређује рад ИРК на националном нивоу

Системске промене и стратешка опредељења Србије ка развоју инклузивној друштва довеле су до значајних промена у приступу остваривања потреба и права деце из осетљивих друштвених група. Акценат је стављен на сагледавање потреба сваког детета и проналажење начина и пружања подршке за обезбеђивање пуне укључености, односно остваривања права детета. Циљ инклузивног образовања је уклањање свих видова баријера и дискриминације

25 Више информација у Прилогу бр. 5: Преглед одредби *Правилника о ближим условима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање.*

које би се односиле на пол, националну припадност, верско и социоекономско порекло, способности, здравствено стање или било које друго лично својство појединца.

(1) **Правилник о догађајној образовној, здравственој и социјалној подршци деце и ученику (Правилник)** је заједнички документ три министарства: МПНТР, МЗ и МРЗСП. Доношењем ЗОСОВ-а²⁶ (2009) у Републици Србији су створени услови да се кроз системску и институционалну подршку омогући успешно укључивање и напредовање све деце у систему образовања. У том смислу, једна од најважнијих активности, а на основу чл. 98 овог закона, јесте доношење **Правилника**²⁷. Као што је већ напоменуто, ЗОСОВ предвиђа додатну подршку за децу којој је то неопходно, како би се отклониле препреке и обезбедило њихово укључивање и напредовање током образовног процеса.

Правилник је антидискриминационог карактера и утврђује да се додатна подршка обезбеђује сваком детету коме је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета, тешкоћа у учењу и других разлога потребна додатна подршка у образовању, здравству или социјалној заштити (члан 2). Такође, дефинише се да додатна подршка обухвата здравствене, социјалне и образовне услуге које се пружају детету и омогућавају му пуну друштвену укљученост и напредовање, односно превазилажење физичких и социјалних препрека ка несметаном обављању свакодневних животних активности од значаја за укључивање у образовни процес, живот у заједници и успешно напредовање (члан 3). Правилник одређује састав и начин рада ИРК, а нарочито прецизира поштовање принципа (члан 11) и услова које треба обезбедити за процену детета (члан 12).

Правилник укида комисију за класификацију деце са сметњама у развоју (КК) и уводи интерресорну комисију (ИРК).

Како би се разумела разлика између КК и ИРК, дајемо кратак опис мандата КК. Класификација деце обављана је пре уписа детета у основну школу или касније током школовања. Родитељ чије је дете било упућено, предавао је захтев КК за преглед детета. Одлуком о класификацији утврђиван је тип и степен сметње у развоју, здравствено стање и способност детета да стиче основно образовање, као и врста школе у коју би требало уписати дете. Мишљење КК је било неопходно уколико су родитељи желели да остваре права детета на социјалну помоћ, здравствену заштиту и образовање. Имајући то у виду, дете које је класификовано као дете са сметњама у развоју од стране КК није могло да похађа редовну школу, а родитељи који су желели да њихово дете похађа редовну школу саветовани су да се не пријављују за тестирање детета у школи пре него што се обрате КК. Нека деца су на тај начин могла да остваре право да похађају редовну школу, али не и право на професионалну помоћ која им је била потребна. Рад КК подлегао је многим критикама од стране родитеља, стручњака и организација цивилног друштва због застареле терминологије,

26 Службени гласник Републике Србије, бр. 72/09.

27 Службени гласник Републике Србије, бр. 63/10.

нејасних процедура, недостатка сензибилитета за децу из различитих етничких група, а повремено и због недовољне савесности у раду. Родитељ или старатељ детета имао је право да се жали на одлуку КК, али другостепена одлука КК је била обавезна. Родитељ је био обавезан да упише дете у школу која је одабрана коначном одлуком класификације – било да је специјална или редовна²⁸.

ИРК су дужне да спроведу процену потреба сваког детета или ученика за додатном подршком, уколико се препозна потреба за таквом подршком, у циљу **обезбеђивања услова за његов развој, учење и учешће у животу заједнице на равноправној основи**. ИРК су такође дужне да препоруче подршку детету пре свега кроз редовно образовање.

ИРК такође може да препоручи упис у специјалне школе, али то не може да буде извршено без сагласности родитеља. **Коначну одлуку о упису детета у „редовну” или „специјалну” школу доносе родитељи**, док су ИРК и други експерти обавезни да им пруже релевантне информације и подрже њихов процес доношења одлуке.

Процена потреба детета за додатном подршком

Процена може да се обави у предшколском, основношколском и средњошколском узрасту детета, кад год је потреба за додатном подршком препозната. Она није везана само за упис у основну школу.

Процена потреба детета за додатном подршком врши се на основу следећих **принципа**: (1) поштовање урођеног достојанства и индивидуалне аутономије, укључујући слободу сопственог избора; (2) уважавање разлика и њихово прихватање као елемента људске разноликости; (3) забрана дискриминације; (4) уважавање развојних способности деце из осетљивих група као и поштовање права деце из осетљивих група на очување свог идентитета; (5) обезбеђивање пуне укључености у образовни систем и квалитетно напредовање.

У поступку процене, ИРК мора да обезбеди следеће услове: (1) да се опсервација и разговор са дететом обави у, за њега безбедном, пријатном и природном окружењу (вршњачкој групи, одељењу, породици); (2) да се током поступка процењивања поштује приватност детета и породице; (3) да су инструменти за процену и други материјали који се користе у поступку процене прилагођени, тестови непристрасни и да дају веродостојне податке; (4) да су поступак и резултати поступка процене усмерени на превазилажење препрека за развој; (5) да су поступак, инструменти за процену и други материјали одабрани и спроведени на језику који дете најбоље разуме (матерњи језик, знаковни језик) или коришћењем детету прилагођеног начина комуникације; (6) да родитељ/ старатељ детета или особа од поверења коју изабере родитељ/ старатељ детета може да буде присутна све време током поступка процењивања; (7) да се поступак процене одложи уколико је дете узнемирено или

28 *Ромска деца у „специјалном” образовању у Србији: Превелика заступљеност, ниска постојећућа и утицај на живот – Истраживање о школама и одељењима за децу са сметњима у развоју*, 2010 Open Society Foundations.

болесно и договори нов термин за спровођење процене. Принципи и услови процене су оно што рад ИРК кључно разликује од рада претходних КК.

Мишљење ИРК је писани документ и обухвата: личне податке детета; податке чланова ИРК; место где је процена спроведена; методологију процене – инструменте и технике коришћене у процедури процене; опис детета и околности у којима оно и његови родитељи живе; идентификоване (друштвене, здравствене, образовне, заједница) препреке са којима се дете суочава; индивидуални план подршке за дете на основу права и услуга у здравственом систему, систему социјалне заштите и образовном систему; процену дететових потреба за додатном подршком; врсту додатне подршке која је детету потребна и како му она може помоћи да превазиђе препреке, укључујући координисану међуресорну сарадњу; временски оквир унутар кога ће мере додатне подршке бити спроведене; где ће додатна подршка бити обезбеђена. Мишљење ИРК такође обухвата податке о дететовим тешкоћама у развоју које омогућују остварење права породице на финансијску помоћ, као и друга права на социјалну заштиту...” (Члан 13, Правилник).

Улога локалних самоуправа: ЛСУ поставља три стална члана ИРК (педијатар, школски психолог и социјални радник) и координатора из локалне самоуправе. Чланови ИРК су ангажовани после свог редовног посла и за то би требало да буду додатно плаћени од стране локалних власти.

Пружање додатне подршке препоручене од ИРК требало би да буде финансирано од стране локалних власти у оквиру установа образовног, здравственог и система социјалне заштите, као и других пружалаца услуга.

Координација пружања додатних услуга дејствију и рад ИРК

Пред крај 2011. године, у оквиру сва три министарства (МПНТР, МЗ и МРЗСП) именована је по једна особа – **Координатор за сарадњу и пружање подршке ИРК**, која у свом опису посла, између осталог, има пружање стручне и саветодавне подршке сталним члановима ИРК из одређеног система (образовање, здравство и социјална заштита), праћење квалитета рада тих чланова, прикупљање извештаја о раду ИРК, посећивање установа из система у коме ради у циљу праћења реализације додатне подршке, решавање предмета из рада ИРК који су у надлежности министарства које представља и сарадњу са ЛСУ у вези питања рада ИРК.

(4) Три министарства су се споразумела о потреби оснивања **Заједничког тела за подршку у раду и координацију надзора над радом ИРК** за процену потреба за пружањем додатне образовне, здравствене и/или социјалне подршке детету и ученику (ЗТ). ЗТ је формирано почетком децембра 2011. године *Споразумом о оснивању ЗТ*. Чланови ЗТ су представници МПНТР, МЗ, МРЗСП, МЉМП²⁹ (државни секретари, помоћници министра),

29 Министарство за људска и мањинска права, државну управу и локалну самоуправу формирано је јула 2012. године. Његов мандат је преузела Канцеларија за људска и мањинска права.

СКГО (секретар Одбора за друштвене делатности), SIPRU тима, независних стручњака за инклузивно образовање, НВО и родитеља. Задатак Заједничког тела је да: (1) пружа подршку у раду ИРК, посебно у погледу организације обука, подршке координаторима у ресорним министарствима и других видова експертске и техничке помоћи; (2) врши послове координације надзора над радом ИРК на основу плана надзора који израђује. Предвиђено је да у раду ЗТ могу учествовати представници других органа и организација, као и стручњаци из различитих области. До краја 2011. године, ЗТ је одржало два састанка који су били посвећени успостављању јединственог система извештавања о раду ИРК.

До сада су на националном нивоу реализоване различите врсте подршке инклузивном образовању које потпомажу и рад ИРК.

Види Анекс 4: *Институционалне и друге активности релевантне за рад интерресорних комисија*

Види Анекс 8: *Активности на унапређењу система уружања догађаја подршке деци сироведене у периоду април – децембар 2012. године*

Према резултатима истраживања *Rapid Assessment of the Implementation of Inclusive Education in Serbia* (Radó & Lažetic, 2010), **главни проблеми у примени инклузивног образовања у Србији** (што су посредно и проблеми који отежавају рад ИРК) су: недостатак одговарајућих информација обезбеђених свим кључним актерима процеса имплементације; горуће потребе за изградњом капацитета кључних актера у складу са новом законском регулативом; горуће потребе за екстерном професионалном подршком; низак ниво свести главних заинтересованих страна и недостатак јасних порука у комуникацији са њима; неодговарајуће алоцирање социјалних давања; слаба локална координација која условљава низак ниво капацитета за решавање проблема у локалним заједницама; претерана усмереност на регулативу која кочи сарадњу и професионалну подршку у образовним институцијама.

2.2. Локални контекст – средине у којима раде ИРК у местима у узорку

Ово поглавље пружа неке релевантне информације о местима/локалним срединама у којима је обављено истраживање ради бољег разумевања услова у којима функционише свака од ИРК у узорку. Посебно су описани начини формирања, састав, унутрашње процедуре и ресурси којима ИРК располажу.

Општина Бечеј се налази 129 км северно од Београда, у Јужнобачкој управној области, у самом центру Аутономне Покрајине Војводина. У општини Бечеј живи 41.950 становника³⁰. Према степену развијености јединица локалних самоуправа Бечеј спада у другу групу, чији је степен развијености у рас-

30 Прелиминарни резултати Пописа 2011.

пону од 80 до 100 процената од републичког просека³¹. У општини се налази ШОСО за децу са сметњама у интелектуалном развоју, шест основних, три средње и једна уметничка школа³².

У општини не постоје подаци о броју деце са сметњама у развоју и инвалидитетом, а која су укључена у редовни систем. Међутим, у складу са ЗОСОВ, све школе би требало да прихвате и упишу децу са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Интерресорна комисија је формирана у октобру 2010. године и покрива територију општине Бечеј. Стални чланови ИРК су школски психолог (председница комисије), педијатар из ДЗ и социјални радник из ЦСР, док је за координатора ИРК изабрана начелница општинског Одељења за општу управу и друштвене делатности. Састав ИРК се није мењао од оснивања.

У наставку су представљени основни подаци о броју деце која су обухваћена радом ИРК, као и реализована и планирана издвајања из општинског буџета у области основношколског образовања, здравствене и социјалне заштите. Подаци се односе на период од октобра 2010. када је основана ИРК, до септембра 2011. године.

Табела бр. 1 – Број деце која су
упућена на процену, Општина Бечеј

Статус у поступку процене потреба деце	Укупан број деце	Број деце са сметњама у развоју и инвалидитетом основношколског узраста
ИРК је примила захтев, још није започета процена потреба детета	2	2
ИРК је примила захтев, у току је процена потреба	4	2
Урађена процена потреба детета и дато Мишљење ИРК	9	8
Деца за коју се очекује да буду упућена на процену ИРК, односно процењује се да им је потребна додатна подршка	15	15

Табела бр. 1 показује да је укупно 15 деце упућено на ИРК, од чега је 12 деце основношколског узраста. Процедура је завршена за деветоро деце која су добила Мишљење ИРК, четворо деце је у процесу процене потреба, а још двоје чекају на процену. ИРК процењује да би још 15 деце (сва су основношколског узраста) требало да буде упућено на процену.

ЛСУ нема прецизне податке о укупном броју деце са сметњама у развоју у локалном образовном систему.

31 Уредба о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2011. годину, „Сл. гласник РС”, бр. 69/2011.

32 Основна музичка школа.

Табела бр. 2 – Номинално и процентуално
издвајање из буџета по областима, Општина Бечеј

Област	У 2010. години		У 2011. години		У плану за 2012. годину	
	Износ у РСД	% од укупног буџета	Износ у РСД	% од укупног буџета	Износ у РСД	% од укупног буџета
Основношколско образовање	56.233.000	7,78	59.582.000	5,79	75.595.000	7,65
Здравствена заштита	11.970.000	1,33	8.509.000	1,08	21.383.000	3,62
Социјална заштита	30.425.000	5,19	33.241.000	4,04	42.637.000	4,31
УКУПНО:	98.628.000	14,30	101.332.000	10,91	139.615.000	15,58

Према подацима добијеним од ЛСУ (Табела бр. 2), уочава се да је у 2011. години дошло до повећања укупног номиналног издвајања у две од три посматране области у односу на 2010. годину. Међутим, то повећање није праћено и повећањем укупног општинског буџета, тако да је процентуално издвајање смањено у све три области. У 2012. години очекује се повећање и номиналног и процентуалног издвајања из буџета.

Град Крагујевац се налази у централном делу Републике Србије, у Шумадијској управној области. Од Београда је удаљен 133 км. Према првим резултатима пописа 2011. године Крагујевац је четврти град по величини у Србији и има 188.809 становника. По степену развијености, град Крагујевац спада у прву групу, са просеком развијености изнад републичког просека. У граду се налазе ШОСО за децу оштећеног слуха и ШОСО за децу са сметњама у интелектуалном развоју, 22 основне, осам средњих и једна уметничка школа³³.

Интерресорна комисија је формирана у октобру 2010. године и покрива територију града Крагујевца. У саставу ИРК се, као стални чланови, налазе педијатар из ДЗ (председник комисије), школски психолог и социјални радник из ЦСР. Координатор ИРК је запослен у Градској управи. Сви стални чланови и координатор имају своје заменике. Састав ИРК је промењен због, како је наведено, „неадекватне сарадње између чланова и ЛСУ”.

У наставку се налази преглед броја деце која су обухваћена радом ИРК, као и основни подаци о буџетским издвајањима за области основношколског образовања, здравствене и социјалне заштите.

33 Основна музичка школа.

Табела бр. 3 – Број деце која су упућена на процену, Град Крагујевац

Статус у поступку процене потреба деце	Укупан број деце	Број деце са сметњама у развоју и инвалидитетом основношколског узраста
ИРК је примила захтев, још није започета процена потреба детета	10	5
ИРК је примила захтев, у току је процена потреба	5	1
Урађена процена потреба детета и дато Мишљење ИРК	83	54
Деца за коју се очекује да буду упућена на процену ИРК, односно процењује се да им је потребна додатна подршка	Без одговора	Без одговора

Према подацима ИРК (Табела бр. 3), уочава се да је у периоду од октобра 2010. до септембра 2011. године 98 деце (1+2+3) упућено на процену ИРК, међу којима је 60 деце основношколског узраста. За 83 деце дато је Мишљење ИРК, петоро је у процесу процене потреба, а још десеторо деце очекује процену. ИРК не располаже подацима о очекиваном броју деце која би у наредном периоду могла да буду упућена на процену.

ЛСУ нема прецизне податке о укупном броју деце са сметњама у развоју у локалном образовном систему.

Табела бр. 4 – Процентуална издвајања из буџета по областима, Град Крагујевац

Област	У 2010. години		У 2011. години		У плану за 2012. годину	
	РСД	% од укупног буџета	РСД	% од укупног буџета	РСД	% од укупног буџета
Основношколско образовање	177,264,000	2,90	341,921,000	2,67	284,167,000	3,56
Здравствена заштита	50,650,000	0,70	74,976,000	0,70	80,817,000	1,01
Социјална заштита	275,162,000	4,00	279,226,000	3,90	420,020,000	5,26
УКУПНО:	503,076,000	7,60	696,123,000	7,27	785,004,000	9,82

Према Табели 4, номинална издвајања за сва три сектора показују константно годишње повећавање, међутим то није праћено и процентуалним издвајањима у односу на укупан буџет општине. Номинално и процентуално издвајање у 2012. је генерално увећано (осим номиналног издвајања за образовање).

Град Ужице се налази у Златиборској управној области, југозападно од Београда, на удаљености од 197 км. Укупан број становника је 80.152. Град Ужице спада у прву групу општина, са просеком развијености изнад републичког просека. У граду се налазе једна ОШ за децу са оштећењем слуха, девет основних, пет средњих школа и једна уметничка³⁴ школа.

Интерресорна комисија је формирана у новембру 2010. године и покрива територију града Ужице. У саставу ИРК се налазе следећи стални чланови: школски психолог (председник комисије), педијатар (начелник Дечјег диспанзера у ДЗ) и педагог при ЦСР. Координатор ИРК је запослен у Градској управи. Састав комисије је исти од оснивања.

Табела бр. 5 – Број деце која су упућена на процену, Град Ужице

Статус у поступку процене потреба деце	Укупан број деце	Број деце са сметњама у развоју и инвалидитетом основношколског узраста
ИРК је примила захтев, још није започета процена потреба детета	3	3
ИРК је примила захтев, у току је процена потреба	2	2
Урађена процена потреба детета и дато Мишљење ИРК	25	25
Деца за коју се очекује да буду упућена на процену ИРК, односно процењује се да им је потребна додатна подршка	10	8

Укупно 30 деце је упућено на процену ИРК и сва деца су основношколског узраста. За 25 деце ИРК је дала мишљење, двоје је у процесу процене потреба а још троје чека на процену. ИРК процењује да би још око десеторо деце (осам основношколског узраста) требало да буде упућено на процену.

ЛСУ наводи да има прецизне податке о броју деце са сметњама у развоју која похађају основну школу.

Табела бр. 6 – Процентуална издвајања из буџета по областима, Град Ужице

Област	У 2010. години		У 2011. години		У плану за 2012. годину	
	Износ у РСД	% од укупног буџета	Износ у РСД	% од укупног буџета	Износ у РСД	% од укупног буџета
Основношколско образовање	90,453,308	5,74	103,780,697	5,51	138,100,000	6,17
Здравствена заштита	2,450,205	0,19	3,431,729	0,21	4,750,000	0,21
Социјална заштита	52,110,842	2,78	52,245,243	3,00	60,400,000	2,70
УКУПНО:	145,014,355	8,71	159,457,669	8,72	203,250,000	9,08

Према Табели 6, Ужице има прогресивно номинално повећање у свим посматраним секторима, међутим тај тренд није примећен и у процентуалним издвајањима у односу на укупан буџет. Слично као и у друге две локалне самоуправе, у 2012. години постоји генерално повећање издвајања.

34 Основна музичка школа.

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА: УПРАВЉАЊЕ И ФИНАНСИРАЊЕ ПРОЦЕСА ПРОЦЕНЕ ПОТРЕБА, РЕАЛИЗАЦИЈЕ И ПРАЋЕЊА ДОДАТНЕ ПОДРШКЕ ДЕТЕТУ³⁵

3.1. Лична карта ИРК

Формирање и састав ИРК

Све ИРК из поменутих ЛСУ су формиране према процедури која је прописана *Правилником о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци деце и ученику* (2010). Процедура је била следећа: након приспећа информације о објављивању Правилника, начелник ресорне управе³⁶ је донео одлуку о формирању ИРК и именовању њених чланова. Чланови су предлагани од стране установа из сваког од три сектора, односно из локалног Центра за социјални рад, Дома здравља и надлежне школске управе. Према изјавама испитаника, чланови су предлагани „на основу досадашњег рада и искуства”, док је у једној ЛСУ поред стручности важан критеријум био и двојезичност чланова. Ниједан од сталних чланова ИРК није претходно био члан комисије за разврставање деце. Према прикупљеним информацијама, ни у једној од три ЛСУ нису у писаној форми постојали дефинисани критеријуми за номинавање и избор чланова ИРК. Координатор ИРК је биран из општинске/градске управе. Сви стални чланови и координатори су женског рода.

Као што је већ напоменуто, у једној од три ЛСУ (град Крагујевац), ИРК у свом саставу има и заменике сталних чланова и координатора. У овом случају, у досадашњем раду ИРК, заменици сталних чланова присуствовали су искључиво у случају одсуства сталних чланова, док су координатор и заменик координатора редовно присуствовали састанцима ИРК. Институција заменика није експлицитно предвиђена Правилником, међутим уведена је у употребу због процене да ће рад ИРК бити ефикаснији. Наиме, процењено је да би, због презаузетости сталних чланова ИРК, могло доћи до потешкоћа у усаглашавању термина и одржавања састанака ИРК, тако да је додељивање заменика сталним члановима сматрано идеалним решењем. Такође, у још једној ИРК је наглашено да постоје потешкоће око редовности одржавања састанака

35 Информације о процесу управљања и финансирања процене потреба и пружања додатне подршке деци у три локалитета у узорку током 2012. године, након спровођења истраживања приказане су у Прилогу бр. 8: *Активности на унапређењу система пружања додатне подршке деци сprovedене у периоду април-децембар 2012. године.*

36 Општинска управа; Градска управа за образовање, културу, информисање, спорт и омладину; или Градска управа за послове органа града, општу управу и друштвене делатности.

због заузетости сталних чланова редовним послом, тако да ИРК не може да се састане ни два пута месечно.

У две од три ЛСУ ИРК су у свој рад увек укључивале повремене чланове. Избор повремених чланова је зависио од специфичности процене потреба сваког детета, како је и дефинисано Правилником.

Сегментација ИРК и ресурси којима располаже

У сва три локалитета простор за рад ИРК се налази у различитим институцијама и то у просторијама Општине, Центра за социјални рад и Школе за основно и средње образовање (специјална школа). Током истраживања поједини чланови ИРК су наводили да је проналажење, односно додељивање канцеларије за састанке ИРК био први изазов са којим се ИРК сусрела након формирања. Наглашено је да простор који се користи за рад, односно у коме се врши процена, није званично додељен ИРК, већ да су чланови или координатор ИРК морали да користе личне контакте како би обезбедили просторије. Такође је наведено да је коришћење појединих просторија често ограничено, нпр. просторије у Центру за социјални рад се могу користити само после 14 сати. Претходно је већ наведено да поједине ИРК имају потешкоћа да ускладе термин за свој састанак, тако да ограничено коришћење просторија може додатно да успорава рад ИРК. Такође, ИРК често немају основна средства за рад³⁷ као што су нпр. посебан компјутер (за базу података о деци која су прошла процену потреба) или ормар са кључем за складиштење досијеа о деци. Недостатак ових средстава и чињеница да ИРК немају званично додељене просторије за рад може директно да утиче на њихову ефикасност.

Поред тога, може се довести у питање поштовање законских одредби у вези поступања са поверљивим подацима о личности које је, у испитаним случајевима, потенцијално угрожено непостојањем одговарајућих услова да се ти подаци чувају на прикладан начин.

У две ЛСУ се показало да проблем представља и недостатак инструмената за процену потреба детета за додатном подршком, посебно стандардизованих психолошких мерних инструмената³⁸. Чланови ИРК за сада нису тражили средства од ЛСУ за набавку инструмената. Председник једне ИРК, школски психолог, је самостално, од сопствених средстава набавила инструменте потребне за њен рад у ИРК.

37 Према прикупљеним информацијама, само једна ИРК је у процесу да добије компјутер за своје потребе.

38 Овим инструментима може да располаже само дипломирани психолог запослен у одговарајућој установи, али често њихове установе (углавном школе у којима раде), нису спремне да издвоје финансијска средства за набавку тих инструмената који су иначе стандардизовани за примену у нашој средини и доступни, јер су поједини инструменти, по мишљењу доносилаца одлука у школама – сувише скупи. Тако, на пример, REWISC кошта преко 13.000 РСД.

Обука чланова ИРК

Дводневну основну обуку за чланове ИРК, која је организована од стране МПНТР (у оквиру DILS пројекта) у првој половини 2011. године, прошли су сви чланови две од три³⁹ ИРК у узорку. Ниједан од повремених чланова није похађао обуку. Након завршетка обуке и шест месеци праксе, испитаници наводе да је обука била корисна у смислу добијања одговора на почетне недоумице са којима су се сусретали (нпр. сврха и начин рада ИРК, улога повремених чланова⁴⁰ и особа од поверења у процесу процене детета и сл.), међутим и даље је остало доста нејасноћа и неразумевања у вези са предвиђеним начином процене детета, као и појединим типовима непосредне и посредне додатне подршке (Правилник, члан 4). Чланови ИРК су посебно нагласили да је нејасно на који начин је предвиђено финансирање препоручене додатне подршке из ИПП, односно на који начин родитељи могу да остваре права детета на Правилником предвиђену додатну подршку.

Испитаници, чланови ИРК, наводе да је потребно организовати додатне обуке како би се капацитети чланова ИРК константно унапређивали, посебно кроз размену искустава са другим ИРК. Испитаници, чланови ИРК, као и један стални члан из Центра за социјални рад, истичу да је обука специфично потребна за чланове ИРК који долазе из институција социјалне заштите, обзиром да захтеви⁴¹ у раду ИРК често превазилазе њихове компетенције које користе у свом редовном раду у ЦСР.

„Мислим да би било потребно додатно оснаживање стручњака који долазе из области социјалне заштите. Пошто су просветни радници и здравствени радници у последње време условљени акредитованим часовима стручног усавршавања због лиценце, заиста се и усавршавају континуирано, што није случај са социјалним радницима.”, председник ИРК.

„Ми смо, рецимо, прошли обуку за водитеље случаја и за супервизоре, али једно је водитељ случаја а друго бити члан интерресорне комисије. То је велика одговорност, то није игра. Најлакше је написати социјалну анамнезу, изаћи на терен, утврдити стамбене, материјалне услове и проценити дете, у оквиру моје струке. Не знам шта треба даље.”, учесник из ЦСР.

39 Претходно је поменуто да је у једној од ИРК у узорку дошло до промене комплетног састава, тако да ни један од нових сталних чланова није прошао обуку која је била организована у првој половини 2011. године.

40 Потребно је напоменути да чланови ИРК која у свој рад није укључивала повремене чланове, нису похађали наведену дводневну обуку.

41 Нпр. познавање индивидуалног образовног плана и других механизма или трендова у социјалној инклузији у образовном систему.

3.2. Како чланови интерресорних комисија процењују управљање и финансирање процеса процене потреба, пружања додатне подршке детету и праћења ефеката

Информације презентоване у овом поглављу прикупљене су путем Упитника за ИРК, Упитника за ЛСУ и ФГ са представницима ЛСУ, ИРК и буџетских установа у три локалитета у узорку.

Да ли су поштоване процедуре у раду ИРК

Све испитиване ИРК свој рад заснивају на правилима, односно процедурама које су донете усменим договором. Ове процедуре су се мењале и унапређивале кроз праксу, међутим, на фокус групама наглашено је од стране чланова ИРК да би било веома корисно уколико би постојао свеобухватан писани модел – правилник, пословник, или сличан документ који би свака ИРК прилагодила и званично усвојила. Чланови ИРК су на фокус групама такође навели да би члановима ИРК била потребна подршка са, нпр. националног нивоа, где би се израдио модел правилника/пословника, обзиром на то да још увек не постоји довољно дуга пракса у раду ИРК на основу које би оне саме могле да идентификују и дефинишу све неопходне процедуре. Посебно се наглашава да би било потребно регулисати: а) положај и рад сталних чланова ИРК у односу на њихов редован посао, б) начин укључивања повременог члана; в) процедуре у случају приговора родитеља; г) термине и редовност састанјања ИРК; д) сарадњу са ЛСУ и другим релевантним институцијама.

Неки испитаници су наводили да је потребно осигурати редовност одржавања састанака ИРК, као и да би било добро да се унапред дефинишу термини за састанке. Неки су навели да није било могуће унапред дефинисати термине, али да је договор око састанка био успешно постигнут директном неформалном комуникацијом непосредно пред састанак.

„Не знам шта да вам кажем, али ја стварно мислим да наша комисија ради идеално. Ради као једна душа, један тим... Просто нема времена да бисте направили процедуру кад се захтеви решавају ... Ја не видим бољи начин рада наше комисије... Ово није хвала – просто, ја сазовем комисију на основу предлога председника комисије, оне се договоре међусобно када имају слободне термине, њих три мене обавесте, ја обезбедим простор, позовем родитеље, ми то одрадио.“ координатор ИРК.

Све три ИРК из узорка оцењују да је процена потреба детета обављана у складу са принципима, процедуром, на начин и под условима које прописује Правилник.

Само једна ИРК у Упитнику за ИРК саопштава да прописана процедура није поштована у потпуности, јер су делимична одступања од прописане

процедуре постојала у временском року за доношење ИПП. Наводи се да је већина захтева за покретање поступка процене (Образац 1 Правилника) стигла непосредно пред крај школске године, те је било немогуће у року, у прописаној форми (Образац бр. 2 Правилника) добити процену свих чланова ИРК. Такође, наводе да није било могуће у прописаном року обезбедити израду ИПП и доношење Обрасца 3, у присуству свих чланова ИРК, како налаже Правилник.

Ко је учествовао у раду ИРК

У сва три локалитета **стални чланови** су увек учествовали у раду ИРК и процени потреба детета. У Упитнику за ИРК све три ИРК наводе да су координатор ИРК и родитељ/старатељ детета увек присуствовали састанцима ИРК.

Испитаници су изнели недоумице у вези са природом ангажмана сталних чланова у раду ИРК. Наведено је да је нејасно да ли чланови ИРК треба и/или морају да обављају своје дужности током редовног радног времена или након тога. Међутим, обзиром на обим посла са којим се сусрећу током процене детета, наводи се да је често неопходно да се њихов рад обавља како током, тако и након радног времена.

У два од три локалитета ИРК су у свој рад увек укључивале **повремене чланове**. Избор повремених чланова је зависио од специфичности процене потреба сваког детета, како је и дефинисано Правилником. Повремени чланови су најчешће били изабрани лекар детета, учитељ, васпитач, психолог и педагог из предшколске установе и школе, социјални радник, дефектолог и педагошки асистент. У једном од локалитета ИРК у свој рад није укључивала повремене чланове. Ово је објашњено нејасноћом тумачења Правилника у делу у коме се дефинише укључивање повремених чланова (члан 6, став 4). На основу прикупљених информација може се закључити да повремени чланови нису предвиђени и позивани и из финансијских разлога, односно немогућности исплате финансијске надокнаде за њихов ангажман.

Из једне ИРК саопштавају да у неким случајевима повремени чланови ИРК нису достављали Образац 2 у договореним роковима или су га попуњавали веома штуро и неадекватно, те су биле неопходне допуне процене. Поред овога, у неким случајевима повремени чланови нису прихватили учешће у раду ИРК, нису учествовали на састанку за доношење ИПП (обрада и попуњавање Обрасца 3), или се нису чак ни појављивали ради Правилником предвиђеног неопходног потписивања Обрасца 3. Испитаници сматрају да је потребно прецизније регулисати ангажман повремених члана, па чак и на начин да се позив ИРК сматра обавезујућим за повремених члана.

Правилник предвиђа могуће учешће **особа од поверења** (лице које добро познаје дете, тако да својим учешћем у поступку процене, а на захтев родитеља детета, може да допринесе квалитетнијој процени потреба за додатном подршком детету) у раду ИРК. Према прикупљеним информацијама, особе од поверења су само понекад биле укључене у рад ИРК и то су углавном били

други родитељ, баба, деда, брат, сестра, вршњак, васпитач и члан НВО. У локалитету у којем ИРК у свој рад није укључивала повремени чланове, као особе од поверења су наведени психолог и педагог из школе и педагошки асистент. Ово последње наводи на то да су у том локалитету потенцијални повремени чланови препознати и ангажовани као особе од поверења.

Према прикупљеним подацима у испитиваним локацијама, током процене ИРК која је спроведена за 117 деце, особе од поверења су биле укључене у 16 случајева⁴² (14%), што указује на могућу потцењеност значаја и улоге особа од поверења током процене детета.

Последице процене потреба деце за подршком

У све три локације процена потреба обављана је путем непосредне опсервације детета од стране чланова ИРК.

Чланови једне ИРК су одлазили у посету породици и школи сваког детета чије су потребе за подршком процењивали. Две ИРК нису обављале ове посете, а процену детета поједини чланови ИРК вршили су у, за дете непознатом простору (простор у коме ради ИРК). У једном броју случајева када је опсервација детета обављана и у школи, родитељи су били унапред информисани о овом виду рада ИРК. У једном случају родитељи нису били сагласни са тим па је тражено посредовање ШУ, чијим ангажовањем је добијена сагласност родитеља.

„Имали смо у једном случају да родитељи нападну у школи комисију. За једно дете... били смо повремени чланови колегијације из школске управе и ја. Ми смо правили неку равнотежу између родитеља, школе и... Родитељи нису хтели да сарађују, ни са школом, ни са ким, и ми смо ту били она спона да нађемо компромис и заједничко решење. Држали смо прво састанак у школској управи са мајком, онда су нам долазили оба родитеља и на крају смо заиста нашли добро решење... значи ту је ШУ да изврши преговоре”, члан ИРК.

За процену потреба детета чланови ИРК користе документацију о детету коју доноси родитељ/старатељ. Ова документација се највећим делом односи на дотадашња медицинска испитивања детета и третмане у здравственим установама. Од родитеља се, од стране ИРК, тражило да донесу сву документацију о детету коју поседују.

Чланови ИРК користе **инструменте за процену здравственог, психолошког и социјалног стања** које уобичајено користе у оквиру своје професије, без прилагођавања постојећих инструмената специфичним захтевима процене потреба за подршком.

42 Упитници који су попуњавани од стране ИРК.

3. Резултати и израживања: Управљање и финансирање процена појребља, реализације ...

- школски психолози примењују опсервацију, интервју са родитељима, тестове способности и друге тестове по потреби, педагошку документацију школе, а једна ИРК наводи и следеће инструменте и методе које примењује психолог: комплетна батерија тестова, интервју са дететом, посматрање у природним животним условима, посета часу, разговор са наставницима и прикупљање података од свих стручњака који познају дете.
- педијатри врше опсервацију и преглед детета, посебно физикални, анализирају медицинску документацију из здравственог картона детета, документацију коју доноси родитељ и спроводе интервју са родитељима;
- социјални радници врше опсервацију, спроводе интервјуе са родитељима и анализирају историју случаја у документацији ЦСР.

Само је председник једне ИРК навела да користи интервју са дететом, што је у складу са Правилником, члан 9: „Сваки члан Комисије у току поступка процене треба да користи податке добијене: од родитеља; из разговора са дететом”.

Креирање Индивидуалној план подршке (ИПП) и предложене мере подршке

У све три ИРК креирање ИПП се обавља на заједничком састанку и на основу претходно достављених процена, мишљења и предлога чланова у писаној форми (Образац 2).

У сва три локалитета, у креирању ИПП је учествовао родитељ/старатељ детета, у једном је учествовао и школски педагог, школски психолог, дефектолог и логопед.

Све три ИРК су ИПП радиле у прописаном Обрасцу 3. Неки чланови испитиваних ИРК на ФГ саопштавају да се тешко налазе у Правилником прописаним обрасцима, да су обрасци компликовани, да се поједине ставке понављају и да је прописани формат непрактичан.

Од 13 мера „непосредне додатне подршке” које су наведене у Правилнику, две ИРК су предложиле седам различитих мера а једна шест. Предложене мере подршке приказане су у прилогу бр. 2.

За десет мера „посредне додатне подршке” које су наведене у Правилнику, распон броја мера које су предлагале ИРК је од две до десет. Тако је једна ИРК предложила свих десет мера, једна шест, а једна ИРК две мере.

Предложене мере подршке су највећим делом биране са листе непосредне и посредне подршке коју предвиђа Правилник (члан 4, став 1). Представници две ИРК наводе да су користили могућност коју предвиђа Правилник (члан 4, став 2), да се осим додатне подршке која је набројана у Правилнику, препоруче и мере подршке специфично потребне за дато дете, а не налазе се на листи мера подршке у Правилнику. Неки ИПП сачињени од стране ове две ИРК садрже и оне облике подршке које нису непосредно оствариве за дато дете или нису оствариве у датој општини/граду (у складу са сугестијом која

је дата на обуци чланова ИРК да се не предлажу само подршке које су актуално расположиве у конкретној средини). Само у једној средини при оснивању ИРК договорено је да се у изради ИПП чланови ИРК воде „принципом реалистичности”, тј. да подршка коју предвиђају за дете буде она која је „реално постојећа” у тој средини.

Неки типови подршке дефинисани Правилником нису сасвим јасни или се различито тумаче, као нпр. улоге педагошког асистента и персоналног асистента.

Према саопштењима на ФГ, током креирања ИПП, дешавало се да поједини чланови све три ИРК дају предлоге подршке који понављају оне облике подршке које дете већ добија и да не предвиђају подршке које воде већој образовној и социјалној инклузији детета. Неки чланови ИРК су овакве процене и мере подршке образлагали степеном и врстом сметњи и ставом да је потребно да се у датим околностима инклузија ограничи на одређене групе деце са развојним сметњама, јер се нека деца никако не могу образовати похађањем школе због веома тешког стања и ниског нивоа комплетног психофизичког функционисања.

„Где су стварно та деца која су стварно са посебним потребама у првих пет година? А после пет година, предшколско и шта? Категоризација не постоји, укинута је, а стање у ком је дете постоји... Где ту децу?... Шта значи мишљење ако оно не може да се спроведе? Немате могућности да ставите дете у категорију. Можда неко гледа папире, али... папири само треба да регулиши што треба да се постигне. Закон каже сада да сва деца морају да буду уписана у школу... То је нехумано... Ту би се требало јасно одредити које групе – не мора категорије, груб назив... било како звали... која врста сметње у развоју дозвољава да дете не похађа школу ... Која група, пошто нема комисије за разврставање, која група није обавезујућа... Ми једно дете можемо да упишемо у специјалну школу, с тим што нам је речено да оно не мора тамо да иде редовно... колико може да се уклопи... то ће бити највероватније комбинација рада у школи и дневног центра... Или, шта ако дете не може да иде у предшколско, не седи, не реагује ни на шта ... не може ни у специјалну школу... Ми баш хоћемо ту границу да повучемо...”, члан ИРК.

„Мени је објашњено да циљ интерресорне комисије није да дете прелази из школе у којој је сада, значи из специјалног одељења. То није скроз инклузивни тип образовања, али скоро као да јесте, јер је ту ипак школа отвореног типа, само је одељење другачије. Рекли су да немају права да дају предлог да дете пређе у строго специјалну школу... која је намењена тој деци, или деци са посебним потребама... Не знам из год разлога, али мене то највише занима јер је мом детету у интересу.” Родитељ.

Представљање мишљења ИРК родитељима и приговори родитеља

У све три ИРК, родитељ/старатељ је при уручивању попуњеног Обрасца 3, а пре потписивања, добио усмене информације о садржају обрасца и предвиђеном ИПП.

У све три ИРК, писани документ са мишљењем ИРК и ИПП на Обрасцу 3 уручује се родитељу, а не упућује актерима предвиђеним за пружање подршке детету. Пружаоци услуга не добијају писани документ са Мишљењем ИРК и сачињеним ИПП. Чланови ИРК упућују родитеља на одређене пружаоце подршке и родитељ их затим контактира. Некада се информације пружаоцима услуга преносе и усменим путем, у непосредним контактима, у зависности од претходно постојећег контакта са појединим члановима ИРК, остварене сарадње и претходне укључености у процену подршке детету.

Ни једној од три испитиване ИРК нису упућени писани приговори родитеља на креирани ИПП и Мишљење ИРК. Чланови ИРК који су учествовали на ФГ ово повезују са уважавањем мишљења родитеља и укљученошћу родитеља у процес процене и креирања ИПП. Сматрају да би се у случајевима приговора родитеља, могло радити или о неодговарајућој укључености родитеља, или о грешкама процене потреба детета, те да би, у случају постојања приговора родитеља, било неопходно консултовати надлежне за праћење рада ИРК у министарствима (према Правилнику, приговор се упућује истој ИРК која је донела ИПП и Мишљење).

У једној ИРК постојала је ситуација да је родитељ одбијао да прихвати Мишљење ИРК да се дете упућује на здравствени третман у другом граду, и у том случају је преко ИРК покренут поступак заштите права детета на одговарајућу здравствену заштиту.

Реализација ИПП

У сва три локалитета, поједине услуге додатне подршке се реализују финансирањем из постојећих средстава ЛСУ и средстава која нису била предвиђена за развој/коришћење у такве сврхе, већ су била на другим буџетским позицијама конкретног сектора (социјална заштита, образовање) а могу се пребацивати и користити у ове сврхе. Поједине услуге додатне подршке у два локалитета реализују се уз финансијско учешће родитеља. За поједине услуге користе се постојећи пружаоци услуга на локалу. За поједине услуге подршке ЛСУ је накнадно обезбедила финансије (превоз до школе, педагошка асистенција). У све три средине, поједине мере непосредне и посредне додатне подршке из ИПП се не реализују због непостојања финансијских средстава.

Мишљење ИРК и ИПП изложени у Обрасцу 3 нису обавезујући за пружаоце услуга. Они не обавезују постојеће пружаоце услуга (нпр. логопеда, ресурсни центар) да услугу предвиђену ИПП која постоји на локалном нивоу, пружи детету ако за то не постоји капацитет пружаоца услуге. Такође, није

обавезујуће за ЛСУ да развије и финансира услуге подршке које нису доступне на локалном нивоу, као ни да успостави механизам финансирања проширивања капацитета за пружање постојећих услуга, или да омогући коришћење на други начин оних врста подршке које нису већ доступне на локалу (на пример у другом граду).

У Упитнику за ИРК, све три ИРК оцењују да у њиховој средини постоје релевантне установе за пружање до сада препоручених облика подршке деци са сметњама у развоју и инвалидитетом. Једна ИРК оцењује да оне могу да пруже услуге у пуној мери, истовремено наводећи да „Ресурсни центар” ШОСО⁴³ не може да финансира рад са децом коју ИРК упуту. Једна ИРК оцењује да релевантне установе постоје делимично, а као пружаоци услуга наводе се дневни боравци за децу са сметњама у развоју, бесплатан аутобуски и комби превоз, обезбеђивање бесплатних obroка у школи, бесплатна правна помоћ, различити видови једнократне новчане помоћи.

На ФГ, у два од три локалитета у узорку саопштено је да чланови ИРК ипак имају само незваничне информације о постојању одређених услуга и да постоје тешкоће да се реализују услуге подршке које захтевају финансијска средства за њихово успостављање на локалном нивоу. Чланови ИРК имају само незваничне информације и о могућим будућим улагањима за развој локалних капацитета и финансирање различитих услуга подршке. Повезивање родитеља, ИРК, пружалаца услуга, ЛСУ и других могућих учесника у финансирању услуга подршке није дефинисано на нивоу ЛЗ; у појединим ЛЗ то је незванично препуштено иницијативи појединих чланова ИРК или родитеља. У актуалном тренутку, у Упитнику за ИРК наводи се да подршку финансирају град/општина, родитељи и НВО у једној средини. У две средине наведено је да подршку финансира град, с тим што је за једну од ове две средине наведено и МПНТР у вези ангажовања педагошког асистента.

Праћење ефеката примене ИПП

Правилник предвиђа (члан 10) да сваки члан ИРК прати ефекте извршавања предложене подршке за дете из области струке и система чији је представник. Према Правилнику, ИРК је обавезна да доставља редовне извештаје о свом раду и предложеној и пруженој подршци општинској/градској управи, као и ресорним министарствима, најмање два пута годишње.

На локалном нивоу није дефинисано на који начин ИРК прати ефекте реализације предложене подршке и под којим условима и којим инструментима се то остварује. Нису дефинисани механизми које ИРК примењује у случајевима да је реализација предвиђене подршке изостала или да се примењује на неодговарајући начин.

43 У једној средини у узорку информисали су да је у ШОСО основан „ресурсни центар”. То није званични статус јер је процес дефинисања статуса специјалних школа и будућих ресурс центара за специјалне школе и ресурс центара за редовне школе у току. У овом случају ресурс центар пружа услуге својих стручњака које су потребне у граду, не само деци која похађају ту школу.

Пружаоци услуга подршке нису у обавези да извештавају ИРК о процесу реализације подршке и ове информације у неким случајевима поједини чланови ИРК добијају од родитеља, у личним, неслужбеним контактима са пружаоцима/финансијерима услуга на локалном нивоу, или у контактима друге врсте са потенцијалним пружаоцима услуга из владиног или НВО сектора, као и представницима ЛСУ.

У све три ИРК предвиђено је да се процена ефеката реализације подршке предвиђене ИПП и поновна процена потреба за подршком обави у периоду од шест месеци. То није обављено јер није доспео рок. У једном броју случајева, због претпостављених тешкоћа да се реализује предвиђена подршка, или због специфичности дететових сметњи и претпостављеног дужег периода потребног за постизање напретка детета, предвиђено је да се поновна процена обави за дванаест месеци и иста још увек није обављена јер није доспео предвиђени рок.

„Пошто реално још нисмо стигли до евалуације појединачних индивидуалних планова подршке, не можемо дати коначан суд, али ја као председник комисије имам комплетан увид и контакт са свим одговорним особама наведеним у ИПП-у, тако да је праћење континуирано: стално зову за помоћ, савете, подршку, консултације су скоро свакодневне са ШОСО, са родитељима, са учитељима, стручним службама у школама. До сада можемо рећи да ствари теку изненађујуће добро: једно дете смо успели да укључимо у образовни систем и обезбедимо превоз таксијем до школе, друго дете са вишеструким сметњама сада укључујемо у школу, покренули смо школе да ангажују све своје унутрашње ресурсе, да се интересују за семинаре и разне облике стручног усавршавања, локална самоуправа је почела да схвата колико је ово велики и одговоран посао и досадашње искуство говори да тек сада полећемо, али када полетимо нема стајања!”, председник ИРК.

Сарадња ИРК са ЛСУ и установама

Кроз досадашњу праксу ИРК су остваривале сарадњу са релевантним институцијама, невладиним организацијама и ЛСУ на основу устаљене праксе у сличним комисијама или личне иницијативе⁴⁴. Наводи се да су, након формирања, ИРК послале дописе о формирању директорима надлежних здравствених, социјалних и образовних институција, као и школским инклузивним тимовима. Такође се наводи да је често ова комуникација углавном једносмерна, односно да не постоји повратна информација од стране ових институција или

44 Испитаници су често објашњавали да се комуникација и сарадња са различитим институцијама заснива на чињеници да је члан ИРК запослен у тој институцији, те да је то основни канал за сарадњу и комуникацију.

нека шира сарадња. Испитаници наводе да би ова сарадња могла да се уреди прецизније и унапреди путем доношења процедура или протокола о сарадњи. Наводи се да би посебно било корисно да се организују редовни координациони састанци чланова ИРК са представницима свих релевантних институција и невладиних организација где би се информисали, нпр. о новим сервисима и ресурсима за пружање додатне подршке или о прегледу типова додатне подршке која је потребна, а која не може да се обезбеди у локалној заједници. Испитаници наглашавају да би ово било посебно корисно за планирање унапређења и развоја целокупног система пружања додатне образовне, здравствене и социјалне подршке деци.

У вези са сарадњом ИРК са ЛСУ, испитаници из све три локације наводе да је сарадња добра и да ЛСУ углавном препознају значај ИРК, међутим, да је препоручљиво да се та сарадња уреди и унапреди кроз доношење посебних локалних протокола или правилника. Овде се наглашавају две важне области које захтевају хитно регулисање. То су: а) планирање локалног финансирања додатне подршке која не постоји у оквиру редовног система на локалу, односно захтева додатна финансијска средства, као и финансирање рада ИРК и б) начин коришћења издвојених средстава.

Документација

У вези са документацијом, испитаници у Упитнику за ИРК наводе да документацију воде у папирној и електронској форми. Једна ИРК води следећу документацију: заведене Захтеве за процену, Обрасце 2 (релевантни налази, мишљења стручњака и сл.) и Образац 3; записнике са састанака ИРК; табеле – евиденција деце упућене на комисију и евиденција деце којима је предложен индивидуални план подршке; решења о именовању повремених чланова. Друга ИРК води евиденцију деце упућене на комисију и евиденцију деце којој је предложен ИПП. Трећа ИРК од документације води досијее за сву децу и табеларни приказ у *Excel* формату.

Према изјавама испитаника, документација се чува у просторијама у ЛСУ, док се поједини документи налазе и у радним просторијама сталних чланова ИРК.

На основу исказа представника ИРК, приступ документацији имају стални чланови ИРК, координатор и заменик координатора. Увид у предметне списе имају и повремени чланови које одреди председник ИРК. Једна ИРК је информисала да се ИПП достављају и председнику општине ради одобравања финансијских средстава.

Уочено је и да не постоји јединствена база података или формат за вођење евиденције деце која су процењивана, што доводи до објективних тешкоћа у евентуалном праћењу и евалуацији рада ИРК, као и припреми извештаја за ЛСУ и надлежна министарства.

Извештавање

На националном нивоу не постоји јединствени, стандардни формат за: вођење прописане евиденције о деци која су процењивана (базе података); изразу збирног извештаја о раду сваке ИРК у периоду од шест месеци који би се као такав у електронској форми достављао ресорним министарствима; индикатора и усвојеног формата обједињеног извештаја о раду свих ИРК у Србији, који би се из ресорних министарстава достављао Заједничком телу.

У једној средини ИРК о свом раду извештава само ЛСУ, у другој ЛСУ и сва надлежна министарства (МПНТР, МЗ и МРЗСП), док у трећој обавештава ЛСУ и МПНТР (надлежну ШУ), кроз сталне контакте са начелником ЛСУ и председником општине.

Током свог рада ИРК су, пре свега, редовно извештавале ЛСУ, док су само две ИРК извештавале и ресорна министарства⁴⁵. Извештаји су обухватили податке о активностима ИРК, броју састанака, врстама подршке које су препоручиване, броју деце која су процењивана и њиховим развојним тешкоћама. Извештаји су усвајани од стране надлежних служби, али до сада није било повратне информације. Испитаници сматрају да би редовно извештавање могло да буде важан део процеса планирања трошкова пружања додатне подршке који би требало да се покривају из локалног буџета и, као што је горе већ наведено, развоја локалних сервиса за пружање додатне подршке.

Из једне ИРК информишу: „За крај године ће бити израђен извештај о раду ИРК који ће бити достављен начелнику Општинске управе, председнику Општине, Општинском већу и Скупштини општине, а посебно министарствима”.

Заштитна података о деци

Председник једне ИРК извештава да документација „тренутно још увек није под кључем”.

У истој средини, ИРК информише: „Поједини ИПП су упућивани директно локалној самоуправи, односно председнику општине, пошто је он извршилац буџета”. Оваква пракса није у складу са Правилником који предвиђа да се мишљење ИРК „доставља родитељу, односно старатељу и надлежном органу, односно служби која треба да обезбеди додатну подршку, у складу са законом”. Међутим, Правилником није прецизно дефинисано ко је „надлежни орган, односно служба која обезбеђује подршку”, па је овакву праксу потребно сагледати не само у односу на практични аспект (обезбеђивање подршке) већ и дефинисати у односу на Закон о заштити података о личности⁴⁶.

Правилник је донет пре усвајања Закона о заштити података о личности и потребно је усагласити га са тим законом. Ипак, у складу са нормама поступања са децом (ЗООСОВ, *Породични закон*), пракса мора бити заснована

45 Једна ИРК је посредно извештавала МПНТР преко надлежне ШУ, док је друга ИРК своје извештаје слала у МПНТР, МЗ и МРЗСП.

46 Службени гласник РС, бр. 97/2008, 104/2009.

на „најбољем интересу детета”, а све инстанце које се баве децом дужне су да о томе воде рачуна. У складу са тим, чување података и приступ њима мора се регулисати на начин који у потпуности онемогућава било какве негативне последице за дете.

Процена рада ИРК и пружања додатне подршке

Практично, још није развијен систем праћења и оцењивања успешности рада ИРК, као и пружања додатних подршки, а пракса показује да је то неопходно. Један од разлога за то је и да би се аргументовано ишло у развијање разних локалних сервиса који обезбеђују додатне подршке.

Ад хок самоевалуација рада ИРК: У све три средине, чланови ИРК присутни на ФГ изражавају задовољство начином рада и резултатима рада својих ИРК. Напомињу да је то одговоран и захтеван посао који у садашњим условима финансирања рада ИРК подразумева ентузијазам, упорност, такт и енергију свих чланова, посебно председника и координатора ИРК. Сматрају да су у датим околностима формирања и рада ИРК, сви захтеви решени на задовољавајући начин, а многе препреке у процени и реализацији ИПП отклања не првенствено залагањем појединих чланова ИРК.

Оцена чланова ИРК о подршци коју добијају

У упитнику за ИРК чланови све три ИРК оцењују релативно позитивним оценама **сарадњу са ЛСУ** и институцијама које у локалној средини пружају услуге подршке детету. Међутим, на ФГ су изнете ситуације у којима је остала реализација предвиђене подршке и осећање извесне депримираности због непрепознавања специфичности ИРК у односу на друге комисије које оснива ЛСУ, непрепознавања значаја ИРК у средини и ЛСУ, неодговарајуће финансијске надокнаде и неодговарајућих услова рада ИРК, необавезујућег карактера Мишљења ИРК и непостојања финансијских средстава за реализацију предложених видова подршке детету.

Чланови ИРК изnose утисак да локална заједница и ЛСУ нису довољно информисани о Правилнику и самом раду ИРК и да нису довољно сензибилизирани за потребе подршке деци са сметњама у развоју и инвалидитетом и њиховим породицама. Такође, изnose утисак и да локална заједница и ЛСУ, здравствени сектор, а у неким случајевима и сектор социјалне заштите, нису довољно упознати са положајем и потребама деце са сметњама у развоју и инвалидитетом и њихових породица, са принципима инклузије и начинима унапређивања инклузивне праксе, као ни са актуалном ситуацијом на плану законске регулативе. Поједини чланови ИРК изражавају разумевање за ситуацију на локалу, али сматрају да би било неопходно да ЛСУ јасније, више и видљивије промовише инклузивно опредељење и има иницијативу за развој потребних услуга подршке.

„Као што смо ми као чланови ИРК имали корисну и неопходну обуку, слична, можда и много озбиљнија обука би требало да буде организована и за руководства и одговорне појединце из локалних самоуправа. Тада би заиста схватили шта све ове промене значе. Сарадња би била много лакша и успешнија и могли би много више, конкретније и боље да помогнемо деци. Потребно је много више утицати на локалну самоуправу, тј. на неки начин јој условити да мора наћи начина и пружити сваку, финансијску и сву осталу помоћ деци, јер заиста сви наши предлози и добре намере, колико год исправни, корисни и добри били, не могу се реализовати без финансијске подршке, а за коју смо упућени на локалну самоуправу. Такође, мислимо да је неприхватљиво да овог тренутка искључиво од могућности сваке локалне самоуправе понаособ зависи какву и колику подршку ће деца која живе у тој општини или граду добити. Свако дете има право да живи, расте и да се развија једнако и да добије равноправно сву могућу додатну подршку, без обзира где живи... Неопходно би било пронаћи механизам уједначавања свих критеријума по којима комисије раде и система пружања додатне подршке деци”, председник ИРК.

Као други облици подршке која је потребна, наводи се организовање регуларне размене искустава међу општинским ИРК, размена искустава на градском нивоу ради развијања услуга, посебно услуга асистенције и превоза ученика из удаљенијих сеоских подручја.

Две ИРК оцењују да је **подршка коју добијају са националног нивоа** делимично задовољавајућа, док једна ИРК оцењује да је подршка коју добија са националног нивоа из МПНТР и МЗ у потпуности задовољавајућа и делимично задовољавајућа када се ради о МРЗСП. Две ИРК оцењују да је подршка коју добијају од ЛСУ делимично задовољавајућа, док једна ИРК оцењује да је подршка ЛСУ у потпуности задовољавајућа.

У време спровођења истраживања неки чланови ИРК нису имали информацију о предстојећем формирању ЗТ, иако је о томе требало да буду обавештени на обуци, па предлажу да се оснује такво координационо интерресорно тело које би давало подршку на националном нивоу.

Као могући додатни начини подршке са националног нивоа наводе се састанци са представницима три министарства, повезивање министарстава и ЛСУ, контакт министарстава са одговарајућим ресорним службама у ЛСУ, обезбеђивање једнаког учешћа сва три министарства, додатне обуке за чланове ИРК, спровођење сензибилизације ЛСУ и запослених у свим секторима и сарадничким институцијама, дефинисање процедура које су наведене у Правилнику и дефинисање/развијање одговорности за креирање, реализацију, праћење и евалуацију ИПП, увођење самоевалуације и евалуације рада ИРК и других облика контроле рада ИРК.

Чланови ИРК сматрају да би требало да се оствари чвршћа повезаност са саветницима за инклузивно образовање у ШУ и мрежом подршке образовним институцијама. Предлажу организовање саветовања и састанака на којима би ИРК могла, заједно са представницима МПНТР, да разјасни недоумице и нејасноће. Верује се да је потребно унапређивање сарадње са Министарством рада, запошљавања и социјалне политике и Министарством здравља. Потребно је и допуњавање постојећих законских аката који регулишу рад ИРК.

Проблеми са којима се ИРК сусреће у свом раду, на основу изјава учесника истраживања

- Недовољан број стручњака у граду/општини (психолози у оквиру здравствених институција, дечји психијатар);
- Мали број персоналних асистената који, при том, немају адекватне обуке;
- Недовољна комуникација са министарствима у циљу добијања информација и подршке за рад;
- Локална самоуправа у глобалу, сем појединаца, још увек у потпуности не препознаје потребу за снажном логистичком подршком коју би морала пружити ИРК;
- Нејасне законске одредбе (излазак деце из система са навршених 15 година ако до тада нису завршила основно образовање; ко има право на педагошког асистента и коме се шаље захтев када комисија донесе одлуку; ангажовање специјалног едукатора у раду са децом као помоћ учитељу у одељењу; регулисање статуса повремениог члана ИРК; праћење ефеката примене плана подршке; упућивање деце у школу за децу са сметњама у развоју; које су све обавезе школе пре него што се дете упути у школу за децу са сметњама у развоју).

„Многе ствари у Правилнику нису јасне и нису применљиве на све случајеве. На многа питања ни Министарство нема одговор, једноставно смо препуштени сами себи и као Дон Кихот боримо се како знамо и умемо, а да испоштујемо Правилник,“ председник ИРК.

„Повремени чланови често одбијају ту улогу и одговорност јер нису плаћени за тај посао. Тако смо дошли у ситуацију да једном нисмо добили уопште мишљење именованог повремениог члана, неки други чланови који су одређени као повремени код више деце одједном су због превише обавеза које тај посао носи са собом једноставно у потпуности прекопирали мишљење сталног члана комисије из своје области и тако предали мишљење... Имали смо у почетку нејасноћа у томе како да функционише комисија, ко да присуствује иницијалном састанку, неки

чланови у почетку нису излазили на терен већ су само на основу постојеће документације доносили своје мишљење. Неки чланови комисије се крећу само у оквирима које им нуди врста установе у којој раде (нпр. социјални радници размишљају само међу оним новчаним категоријама које породице могу да добију преко Центра за социјални рад, те смо морали да им указујемо и на друге могућности нпр. побољшање услова живота, саветодавни рад са родитељима у вези породичних односа, бесплатну правну помоћ, укључивање нпр. у удружење великих породица које им могу пружити додатну подршку, саветовање родитеља за „Другу шансу” итд.). Ја као председник комисије и као неко ко има комплетан увид у дешавања на нивоу општине што се тиче деце са сметњама у развоју размишљао у много ширим категоријама и не могу да преузмем одговорност за рад других чланова у комисији, а опет као председник комисије не могу ни да прећутим такве ствари.”, председник ИРК.

„Урадити процену једног детета, процену извршити у природној средини (посета кући, школи), интервјуи са званичним и незваничним повременим члановима, прикупљање документације, све то затим интегрисати захтева много, много времена и одрицања.”, председник ИРК.

3.3. Како родитељи процењују управљање и финансирање процеса процене потреба, пружања додатне подршке детету и праћења ефеката

Информисање родитеља, схватање мандата, импресије о раду ИРК и очекивања

Прве информације о ИРК и идеју за подношење захтева за процену потреба детета и предлог подршке родитељи добијају из различитих извора. Најчешће је извор информација повезан са школом коју дете похађа (учитељица, школски психолог, наставник у специјалној школи) или са рутински коришћеним здравственим услугама (дечји лекар у примарној здравственој заштити, логопед из дечјег диспанзера). Један број родитеља је информацију добио из локалног удружења родитеља.

Иако код највећег броја родитеља постоји разумевање мандата ИРК, у једном локалитету неки родитељи имају тешкоће да разликују мандат ИРК од претходне комисије за разврставање деце ометене у развоју, као и од других комисија или тимова који су се у сарадњи са школом бавили децом са сметњама у развоју и инвалидитетом.

У сва три локалитета највећи број родитеља изражава задовољство радом ИРК, начином остварене комуникације са члановима ИРК, уважавањем

мишљења и жеља родитеља од стране чланова ИРК, као и самим планом подршке (ИПП), мада неки наводе да је то „списак лепих жеља” које не могу да се остваре због тога што није обезбеђено финансирање предложене подршке.

Такође, сви родитељи саопштавају да је приликом уручивања ИПП (Образац 3), представник ИРК протумачио значење документа, да су непосредно добили упутства шта је потребно надаље да сам родитељ административно процесуира и да им је објашњена њихова улога у реализацији појединих сегмената донетог ИПП.

У две средине, један број родитеља је испољио потребу да од ИРК добије прецизније сугестије о начину на који би они сами реализовали подршку детету за коју је у ИПП предвиђено да је пружа родитељ, сматрајући да и они сами знају шта је потребно детету али да нису упућени како да ту подршку пруже.

„Само пише шта родитељ треба да обави, не каже се конкретно то ћете урадити овако и овако, не објашњава се како него шта... Ја лично мислим да ИРК не може те детаље да нам каже... Обука родитеља обично иде од стране стручних лица... те стручне особе на које интерресорна комисија упућује, који ће да нам кажу како и на који начин... Требало је да упознају и логопеда, соматопеда, психолога, како то урадити. Нама шта, а њима како то да се уради и да заједно са њима то одрадим. Али, кадар фали свуда... И мања је сарадња”, родитељ.

У све три средине, већи број родитеља се сусрео са тешкоћама или немогућношћу да се реализују сви облици предвиђене подршке, нарочито они који се тичу предвиђених педагошких или персоналних асистенција, превоза до школе и обуке наставника за рад са учеником са сметњама у развоју и инвалидитетом, као и тешкоћама да се реализују услуге подршке које су већ успостављене у тој средини али за које не постоје довољни капацитети.

Своју улогу у раду ИРК родитељи описују као улогу у прикупљању и доношењу бројних докумената о детету, изражавању жеља/сугестија/виђења потреба детета, учешће у давању информација особијалним, здравственим, психолошким одликама детета и породице и понашању детета.

Родитељи помињу да су у првим контактима са ИРК, приликом предаје и обраде захтева за процену, били упознати да ће ИРК контактирати неке установе које су укључене у рад са дететом (школа, предшколска установа) и, мада су најчешће били само посредно и накнадно информисани да су такве посете реализоване, скоро по правилу не изражавају неслагање са праксом необавештавања родитеља о овим активностима. У једном локалитету је неодобравање родитеља решено укључивањем ШУ, на иницијативу ИРК.

Један број родитеља у сва три места оцењује да је решавање захтева за процену и добијање мишљења ИРК било споро, а да је почетак процеса реализације ИПП често одложен у односу на очекивано. У складу са тим, изражено је и мишљење да је ИПП „списак жеља и намера”, али да је реализација веома

отежана због недостатка финансијских средстава, непостојања одговарајућих услуга подршке на локалном нивоу или због ограничених капацитета. Неке од предвиђених облика подршке, у потпуности или делимично, неки родитељи реализују из својих средстава и изражавају сумњу да је то добро решење, прихватљиво за све кориснике подршке.

„На ИРК сам чула, значи то је званично саопштење, рекли су ми да родитељ, пошто најбоље познаје своје дете, мора да нађе асистента. Мени не треба персонални, мени треба педагошки, али не педагошки на нивоу школе, него персонални-педагошки асистент. За њега је потребно да родитељ доплати, за онолико за колико сматра да је потребно, општина нема везе с тим, само Центар за социјални рад може да дода осам хиљада... То ме је мало погодило. Просто сам их питала: „Зар родитељ треба да доплати за ствар, односно проблем који му се деси у животу? Да ли је дете криво па мора да се доплати? А ко нема пара?“, родитељ.

Родитељи саопштавају да су имали договор са појединим члановима ИРК о даљим контактима и да су чланови ИРК оставили могућност да им се родитељ по потреби обрати непосредно, у било којој фази реализације ИПП. Али, истовремено, неки родитељи нису добили јасна упутства о њиховој улози у праћењу и евалуацији ефеката ИПП и, осим општег договора о термину поновне процене, не постоји обавеза регуларног извештавања ИРК о току реализације и уоченим ефектима подршке. Такође, родитељи нису добили јасно упутство које очекиване ефекте предвиђене и реализоване подршке би они требало да прате и евалуирају и на који начин.

У неким случајевима када је наставник био реализатор подршке у образовању, родитељи су изражавали разумевање за објашњења наставника да услови у школи и организација наставе нису погодни за образовање детета са сметњама у развоју и инвалидитетом, и оцењују да је наставник имао добру вољу да подржи њихово дете, али не и услове који би дозволили да у великом одељењу ради колико је потребно са дететом са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Ушлицај ИПП на деце и породицу

Већина родитеља у све три ЛЗ сматра да су облици предвиђене подршке који су реализовани унапредили ситуацију детета и породице и да би потпуна реализација ИПП била више него значајна.

У неким случајевима у којима је процес реализације подршке био веома отежан или немогућ, код родитеља се учврстило осећање да су они и њихово дете и даље на маргинама друштвене бриге, иако идеју и смисао ИРК оцењују позитивном.

Они наглашавају тешкоће или немогућност доступности логопедских услуга, подршке у учењу и персоналних или педагошких асистената. Такође, ис-

тичу да је родитељима неопходно пружити обуку о ИПП, како би се унапредило њихово учешће у спровођењу ИПП.

У једном броју случајева, у две средине, родитељи изражавају задовољство проценом и донетим ИПП којима је потврђено да би дете и даље требало да похађа специјалну школу, односно задовољство што је уважена њихова жеља да се дете не укључује у редовну наставу, ни сада ни у будућности.

„Мени је објашњено да циљ ИРК није да дете прелази из школе у којој је тренутно сада, значи из специјалног одељења. То није скроз инклузивни тип образовања, али скоро као да јесте, јер је ту ипак школа отвореног типа, само је одељење другачије... Речено ми је да немају права да дају предлог да дете пређе у строго специјалну школу... значи која је намењена тој деци, или деци са посебним потребама. Не знам из код разлога, али мене то највише занима јер је мом детету у интересу да пређе у ту школу...”, родитељ.⁴⁷

3.4. Како наставници и други запослени у школи процењују управљање и финансирање процеса процене потреба, пружања додатне подршке детету и праћења ефеката

Познавање законске регулативе, терминологије и однос према инклузији

У сва три локалитета поједини наставници саопштавају на ФГ да сами нису у потпуности упознати са Правилником и да у њиховим школама/предшколским установама не постоји пуна информисаност о Правилнику, као ни о Правилнику о ИОП. Саопштавају да информације о законској регулативи у области образовања деце са сметњама у развоју и инвалидитетом добијају повремено, на састанцима у школи, односно од чланова тима за ИО или тимова за ИОП. Неки наставници су били на обуци МПНТР као чланови стручног тима за инклузију, неки на обукама у оквиру DILS и других пројеката, а неки су своје знање преносили колегама у школи на наставничком већу. Учесници ФГ се слажу да већина колега није довољно упозната са овом темом.

У два локалитета, међу наставницима се запажа постојање нејасноћа у погледу различитих врста ИОП и улоге ИРК у односу на поједине врсте подршке. Наиме, ИОП по измењеном програму у коме се прилагођавају исходи образовања и стандарди постигнућа детета (тзв. ИОП 2) мора да препоручи/одобри ИРК, али у случају да ИОП са прилагођеним програмом (тзв. ИОП 1) укључује додатну подршку која захтева финансијска улагања, и за то је потребно мишљење ИРК.

47 Дете похађа „специјално” одељење у редовној школи, а родитељ жели да оно пређе у „специјалну” школу.

Поједини наставници у сва три локалитета показују извесне нејасноће у погледу функција и компетенција педагошког асистента и персоналног асистента, као и нејасноће око услова за добијање и финансирање различитих врста асистенција. Такође, није јасно да ли родитељ може боравити у школи са дететом (нпр. са дететом корисником колица) у својству пратиоца⁴⁸.

На једној ФГ неки наставници су користили термин „инклузивно дете”, без обзира што је свим школама које су учествовале на националној обуци за израду ИОП био уручен *Приручник за инклузивни развој школе (употреба индекса за инклузију за развој инклузивне културе, политике и праксе)* у коме се објашњава значај креирања инклузивне климе у целој школи и значај неетикетирања.

Неки учесници ФГ изражавају неодобравање инклузивног образовања и испољавају неслагање и неприхватање опредељења и обавеза у погледу инклузивног образовања, које су прописане у ЗОСОВ још 2009. године. Неки искази су чак врло негативни у односу на инклузију. Тако је нпр. једна наставница рекла да због деце са сметњама у развоју и инвалидитетом не могу да се посвете даровитој деци и да се „врши притисак на здраву децу”. На једној ФГ са члановима ИРК исказано је и да су „једино дефектолози едуковани да раде са слепим дететом, глувим дететом, ментално ретардираним дететом” и да је локална „специјална школа ојачана, она јесте ресурсни центар, у процедури је да буде много шире центар за пријем деце и ученика са различитим врстама сметњи, као што је ова школа у Војводини „Милан Петровић”, у Новом Саду. Значи на то се иде за ову школу, она има интернат и у том случају била би основна и средња школа за читав регион, што би нам било баш право решење”.

Учесће наставног кадра у процени потреба деце

У све три средине, неки наставници који су били на ФГ су учествовали у процени детета путем писмених саопштења о детету у школском окружењу, а у два случаја наставник је учествовао у раду ИРК као повремено члан. У једној средини исказано је мишљење да наставници и овде, као и уопште, имају превише „папирологије”, да неке њихове сугестије ИРК није прихватила и да се предвиђени облици подршке само делимично остварују.

У једној средини, саопштавају да је за неку децу која су већ била укључена у школу и образовала се по ИОП, школа имала иницијативу да се поднесе захтев ИРК јер је у школи оцењено да је, поред постојећег ИОП, потребна и додатна подршка која је у ингеренцији ИРК.

У једном локалитету где су учесници ФГ показали бољу информисаност о релевантним законским прописима и одговарајућим подзаконским актима, саопштавају да нису имали искуство да родитељ одбија сугестију школе да ИРК изврши процену потреба детета. Постојали су родитељи који су мандат ИРК и

48 „Изузетно, ради пружања помоћи детету, односно ученику са сметњама у развоју, образовно-васпитном раду може да присуствује пратилац детета, односно ученика”, ЗОСОВ, 2009, члан 117. Према тумачењима из социјалне заштите, персонални асистент мора да буде лице које је плаћено за ту улогу и које није сродник.

значај процене потреба и добијања додатне подршке разумели након саветодавног рада и разговора са педагогом/ психологом/ наставником у школи, и у тим случајевима родитељи су се накнадно опредељивали да поднесу захтеве ИРК. Ови наставници су изнели став да је изузетно значајно да родитељ од наставника и школе добије добру информацију о значају добијања додатне подршке и да је важно да наставник има добре аргументе које би предочио родитељу нпр. да Мишљење ИРК није нови вид етикетања/ дискриминације/ стигматизације детета. У једном локалитету родитељи су одбили сугестију школе да поднесу захтев ИРК за процену потреба и подршку, уважен је став родитеља и ученик је у школи добио подршку путем различитих прилагођавања простора и начина рада, укључујући све мере индивидуализованог приступа⁴⁹ које су у надлежности школе и за које није потребна сагласност родитеља.

Процена наставног кадра да ли и у којој мери деца добијају потребну подршку и како то утиче на њих и породицу

Искуство наставника је да деца не добијају подршку благовремено, на раним узрастима, а када се ради о периоду школовања, да је дете релативно дуго у школи без потребне подршке. Такође, наводе да у њиховим ЛЗ није било могуће реализовати предвиђене видове подршке (превоз до школе, ужину, школски прибор, прилагођена наставна средства, асистивне технологије, помагала). Школа има непријатности када ЛСУ не обезбеди средства за подршку коју је препоручила ИРК, као нпр. бесплатна ужина и бесплатан прибор, јер родитељи сматрају школу одговорном. У две од три ЛЗ, неки облици посредне додатне подршке су реализовани средствима школе или средствима која су прикупљена на иницијативу школе.

„Када би се обезбедио неки буџет да би све оно што је предложено могло да се заиста реализује у пракси. Нпр. ми кад смо сакупили документацију медицинску, ја сам замолила изабраног лекара детета да напише шта је то што би могло да потпомогне дететов рад у школи и тамо је наведено да треба да има персонални лаптоп, па да има прилагођену столицу, па да има... тамо је свашта наведено. Наравно ништа од тога не можемо ни да поменемо јер не постоји буџет за тако нешто. Комисија даје предлог, али за све су то потребна средства. И за рампу, и за лаптоп, и за трошкове третмана, и за гориво које се троши”, члан ИРК.

49 На основу педагошког профила који садржи опис образовне ситуације детета планира се индивидуализовани начина рада, односно отклањање физичких и комуникацијских препрека у образовно-васпитном раду (прилагођавања простора, отклањање физичких баријера, посебни облици и распоред активности и сл.); прилагођавања метода рада, наставних средстава и помагала и дидактичког материјала, начина задавања задатака, праћења брзине и темпа напредовања, начина усвајања садржаја, провере знања, организације учења, постављања правила понашања и комуникације, Правилник о ИОП, члан 4.

Учесници ФГ су навели неке облике подршке које школе пружају детету и породици: индивидуализација и допунска настава, корективни и допунски рад са дететом, посете педагогу који, у сарадњи са наставником, додатно ради са дететом оно што раде на часу (нпр. слова), саветодавни рад са родитељима, бесплатна ужина и прибор за учење.

Наставници наводе да имају добру сарадњу са родитељима и институцијама система, али саопштавају да је детету са сметњама у развоју и инвалидитетом, као и наставнику који ради са њим, потребна шира подршка ЛЗ и система здравства, образовања и социјалне заштите, реализација свих облика подршке, нарочито превоза, постављања рампи и осталих архитектонских прилагођавања, педагошка и персонална асистенција, обука наставника, подршка уз рад и подршка кроз менторски систем, подршка и активније учешће родитеља.

Учешће родитеља је различито од случаја до случаја; док једни наставници истичу добру сарадњу, у другој средини неки наставници наводе да је родитељима нуђено да буду присутни у школи, али да су они то одбили.

„Помоћ могу да буду и родитељи. Конкретно, имам родитеље који су већ годину дана са нама у учионици и они су ми и велики ресурс и велики извор знања. Много тога нисам знала док се нисам упознала са њиховим дететом. У почетку сам само гледала како и шта они то раде са њим и онда сам полако и сама почела... Сада су већ други разред и у фази смо одвицавања од родитеља.”, наставник.

Наставници наводе и значај неформалне вршњачке подршке детету са сметњама у развоју и инвалидитетом од стране других ученика из одељења.

У једној средини, иако оцењују да је укључивање детета са сметњама у развоју и инвалидитетом у редовну наставу имало позитиван учинак на дететов развој, развој добре климе у одељењу па и на унапређивање наставе, истовремено изражавају сумњу у погледу инклузивног развоја школе и ефеката које укључивање деце са сметњама у развоју и инвалидитетом има на друге ученике. У овом локалитету саопштавају и да су подршка специјалног едукатора, образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом у посебним школама или посебним одељењима при редовним школама повољнија решења.

У једном локалитету неки учесници ФГ саопштавају да су радили евалуацију подршке коју ученик добија путем примене ИОП и да су на семинарима за израду ИОП које су похађали добили упутства за процену нивоа напредовања ученика. Међутим, сматрају да таква упутства нису доступна свим наставницима који раде по ИОП.

Као пример сарадње наводе се консултације са ИРК у вези процене ефеката рада са ученицима по ИОП 1 са прилагођеним програмом, како би се уз учешће родитеља одлучило да ли дете упутити на ИРК ради препоручивања ИОП 2 са измењеним стандардима.

Наставници процењују да пружање адекватне подршке утиче позитивно не само на дете већ и на његову породицу:

„Код те деце образовни аспект, и социјални, емотивни... види се напредак. Код остале деце види се развој толеранције, емпатије. Код нас одраслих у настави сигурно има развоја позитивних особина. Код родитеља у почетку је постојала бојазан како ће то дете бити прихваћено од стране других родитеља. Обично га деца боље прихвате него родитељи, али онда је разредни старешина тај који може да на разредном састанку изврши социјализацију родитеља. Разредни су јако моћни и од њиховог става зависи став других учитеља и родитеља, а што се тиче колега... увек ће бити неко ко неће моћи да прихвати...”, наставник.

„Ако је добро урађена та подршка, ако су сви актери: и школа и здравствене услуге и социјална заштита и све то добро искоординирано, онда родитељ има простора да се бави собом, у смислу да рецимо мама уз ту неку предах услугу, за коју мислим да ће кренути ако већ није, могла би да нађе запослење, она би могла да искористи то време да унапреди живот породице.”, наставник.

Наставници су такође известили да је у неким случајевима имплементација мера подршке у ИПП додатни задатак за родитеље. Када препоручене мере подршке не могу да се реализују, то постаје извор фрустрација за родитеље и школе. Наставници кажу да ће пуна имплементација ИПП, као и подршка деци у редовној школи, имати значајан утицај на породице, опустити и ојачати родитеље, нарочито мајке деце са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Када је реч о ученицима са блажим облицима сметњи у развоју/инвалидитета који остварују права на здравствену заштиту (помагала, рехабилитационе услуге, итд) и којима је потребан ИОП без измењених стандарда, наставници наводе да обезбеђивање потребне подршке није толико стресно за школу и родитеље. Ситуација је другачија када је реч о деци са тежим облицима инвалидитета (тешкоће са кретањем, комуникацијом, видом, слухом, учењем), где већина неопходних интервенција захтева средства која се тешко обезбеђују.

Процена наставника која врши подршке им је потребна

Учесници ФГ наводе да многи облици подршке изостају и да је неопходно да наставници добију додатне обуке, да већи број наставника буде обуваћен основним обукама за израду ИОП, као и да је потребно повезивање међу школама из ЛЗ и међу ЛЗ, активирање удружења родитеља, активирање ЛСУ за развој нових и подизање капацитета постојећих сервиса, сензибилизација ЛСУ, спровођење кампања за подизање опште свести и сензибилизацију, повезивање са донаторима. Понекад имају утисак, како је један учесник фор-

мулисао, да „у ово време нико неће да помогне, сви okreћу леђа и ми не знамо коме да се обратимо”.

Наставници наводе да им је потребна подршка стручњака: „Да имамо дефектолога, логопеда и педагошког асистента, јер имамо две смене – радимо преподне и послеподне, а имамо само једног педагога”. Неки наводе да им је потребна едукација и семинари из области дефектологије.

У неким срединама учесници ФГ навели су примере узајамног оснаживања и размене искустава и сматрају да је то, поред семинара, значајна форма учења (састанци наставника који раде са децом са одређеним типом сметњи, посете школама и присуствовање часовима и сл.).

„...бивши члан интерресорне комисије је окупила учитеље који имају децу са проблемима... окупила је нас учитеље који имамо децу са проблемима из спектра аутизма... У њиховој школи нас петнаестак... Прошли смо кроз неку размену искустава, видели где је наше дете у односу на остале...”, наставник.

„Ја сам хтела да кажем на рачун ове приче да можемо да учимо једни од других да, осим семинара на које смо ишли, сада тренутно наша школа организује студијске посете за школе из целе Србије. Долазе и присуствују часовима док ми радимо у одељењима где имамо такву децу. То радимо негде од маја прошле године и већ петнаестак школа је било. Буду ту целог дана, на четири часа рецимо буду код учитеља, па код наставника, па на ваннаставним активностима ... виде како су та деца укључена у рад”, наставник.

Наставници би волели да се смањи документација коју воде и „тензија” коју осећају у вези инклузије.

3.5. Како други стручњаци процењују управљање и финансирање процеса процене потреба, пружања додатне подршке детету и праћења ефеката

Стручњаци из здравствене заштите који су учествовали на ФГ у три локалитета, саопштавају да је њихова улога у раду ИРК првенствено у делу процене здравственог стања детета на основу непосредног прегледа детета и на основу медицинске документације. У процени детета и даље је присутан приступ из медицинског модела, који се испољава, пре свега, у неповољним прогностичким судовима које ови стручњаци износе у случајевима деце код које су сметње изражене или вишеструке. У односу на ову децу, стручњаци имплицитно сматрају да је социјално укључивање практично немогуће и да је образовање у редовним условима могућност која се искључује.

Подршке коју стручњаци из здравствене заштите предвиђају су претежно допунски индивидуални третмани детета, помагала, адаптација простора у складу са потребама детета.

Праћење реализације подршке и процена ефеката реализованих подршки нису специфични ни стандардизовани поступци и претежно се односе на понављања уобичајених прегледа и испитивања.

Стручњаци из социјалне заштите учествују у процени потреба као стални чланови ИРК или су, преко сталног члана ИРК, укључени у реализацију програма подршке уколико су родитељи корисници услуга ЦСР, као и у случајевима у којима је из средстава социјалне заштите могуће финансирати реализацију предвиђене подршке или у социјалној заштити постоји неки вид средстава који је могуће искористити за реализацију предвиђене подршке. Праћење се одвија рутински, а уколико су родитељи корисници услуга ЦСР, онда по уобичајеној процедури праћења случаја.

Стручњаци из ШОСО, као и специјални едукатори који раде са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом у оквиру НВО или здравства, изражавају став да је њихова процена детета квалификована и да би требало да буду присутни у раду ИРК не само као повремени чланови. Подршка коју пружају деци односи се на рад са учеником у одељењима ШОСО, а кроз форму ресурсног центра обухвата индивидуалне дефектолошке третмане. У једној средини постоји веома тесна сарадња ПУ/школа редовног система, ресурсног центра и специјалних едукатора који у здравственим установама или у оквиру НВО консултативно пружају подршку наставницима који раде са децом у редовним школама.

На ФГ у једном локалитету је саопштено о случајевима када се подршка дефинисана путем ИПП односила на укључивање деце у ШОСО, на основу процене да дете не може да се укључи у редовну наставу због изражених сметњи у учењу и понашању или здравствених проблема, тако да је чак предвиђено и да наставу у специјалној школи похађа са мањим бројем часова.

3.6. Како НВО процењују управљање и финансирање процеса процене потреба, пружања додатне подршке детету и праћења ефеката

Према мишљењу представника НВО, учесника ФГ, учешће НВО у процени потреба детета је занемарљиво и у целини НВО сектор је неуједначено информисан о новој законској регулативи. Боља информисаност постоји у случајевима када је родитељ који подноси захтев и члан НВО.

У све три средине постоји комуникација НВО са ИРК. У једној средини комуникација је непосредна и остварена је неформалним путем, по принципу да се сви у мањим срединама познају. У другој средини постоји сарадња кроз различите локалне форуме у које су укључени и стални чланови ИРК. У

трећој средини на нивоу општине постоје споразуми о сарадњи НВО, школа и других установа које се баве децом на нивоу града.

У све три средине генерално, представници НВО, учесници ФГ, оцењују да је постојање ИРК унапредило положај деце са сметњама у развоју и инвалидитетом и њихових породица, али имају лична искуства или искуства својих чланова да инклузија наилази на препреке у смислу необучености наставника, финансијских ограничења, ставова у средини и ставова самих родитеља.

Асортиман услуга које пружају НВО се односи на различите облике сензибилизације ЛЗ, специфичне обуке о раду са децом која имају одређене облике сметњи у развоју/инвалидитета, пружање подршке у учењу, уступање специфичних дидактичких материјала и обука за њихово коришћење, као и лобирање за прикупљање средстава неопходних за реализацију неких врста подршки. У досадашњој пракси, ЛСУ не финансира НВО у погледу пружања додатних услуга подршке⁵⁰, а средства која НВО добија из буџета ЛСУ су намењена режијским трошковима.

Учесници ФГ из НВО су исказали значај повезивања са ИРК у смислу договора око реализације подршке и испитивања могућности НВО да пружи предвиђене облике подршке, међусобно повезивање НВО и активан однос према ЛСУ у смислу снимања потреба и развоја нових услуга подршке.

3.7. Финансирање додатне подршке и рада интерресорних комисија

Овај део извештаја пружа анализу постојећих националних и локалних механизма за финансирање услуга додатне подршке и рада ИРК (финансијска надокнада, трошкови процене, путни трошкови и др.) из перспективе локалних и националних актера.

На националном нивоу скоро све услуге за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом финансиране су од три министарства: Министарство здравља (МЗ), Министарство просвете, науке и технолошког развоја (МПНТР) и Министарство рада, запошљавања и социјалне политике (МРЗСП).

Услуге додатне подршке су финансиране из различитих извора, у зависности од врсте пружаоца услуга. Што се образовања тиче, локални буџет покрива трошкове одржавања инфраструктуре и опреме за предшколске и основношколске установе, плате васпитачима, наставницима и другим запосленима, као и програме стручног усавршавања. Сви други трошкови, укључујући плате васпитачима који раде у ППП и особља у основним школама,

50 С обзиром да су у социјалној заштити за значајан број услуга успостављени минимални стандарди пружања услуга које сваки пружајалац мора да испуни, без обзира ком сектору припада, као и да је то тенденција и у другим областима (на пример, стандарди квалитета у образовању, стандарди квалитета у здравству), не може се очекивати да ЛСУ финансира било коју организацију или институцију уколико она не испуњава те стандарде. То је реалан проблем са којим ће се локалне НВО све више суочавати.

покривени су од стране МПНТР. Велики део специфичне додатне образовне подршке (нпр. индивидуализовани приступ ученику, израда педагошког профила, ИОП, додатни часови – као што је наведено у Правилнику) обезбеђен је од стране наставника и другог школског особља уредовном школском систему. Било која друга специфична едукативна опрема тј. дидактички материјал може да се тражи и добије из буџета локалне самоуправе.

Ситуација је слична и у здравственом сектору, где је одржавање инфраструктуре обезбеђено из локалног буџета, док МЗ обезбеђује плате запосленима. Све друге специфичне додатне подршке на пољу здравствене заштите (нпр. ортопедска помагала) обезбеђене су кроз Национални здравствени фонд при МЗ. Такође, МЗ покрива превентивне мере у примарној и секундарној здравственој заштити деце које подразумевају низ вакцинација, процене за децу у ризику у раном узрасту, патронажне посете деци у раном узрасту, систематске медицинске прегледе у различитим узрастима, контролне медицинске прегледе у различитим узрастима за децу са откривеним ризицима током систематског прегледа и специјалистичке медицинске прегледе (офталмолог, оториноларинголог, лекар).

Подела одговорности за финансирање сектора социјалне заштите је нешто другачија него у образовном и здравственом сектору. Локалне самоуправе су у обавези да финансирају различите социјалне услуге на локалу (дневне бораваке, услуге подршке самосталног живота, саветовање и терапијске услуге) и одређене врсте директне финансијске помоћи корисницима социјалне помоћи, као и једнократну финансијску подршку (у складу са одлуком локалне самоуправе о правима грађана у социјалној заштити), као и да обезбеђује плате за део запослених у Центру за социјални рад. Министарство надлежно за социјалну политику финансијски покрива највећи део плата запослених и одређена права у социјалној заштити, укључујући и различите финансијске накнаде за кориснике и услуге (процена и планирање услуга, саветодавне и терапијске услуге и социо-едукативне услуге, као и смештај деце у резиденцијалне установе, само у случају када је то у најбољем интересу детета).

Све услуге додатне подршке за децу у оквиру редовних система здравства, образовања и социјалне заштите су финансијски подржане под горе описаним условима. У случају да нека врста додатне подршке (наведена у Правилнику) није доступна деци у одређеним срединама, могу се покренути две процедуре. Први поступак захтева одобрење ресорних министарстава, док се у другом предвиђају само локалне одлуке.

Први поступак покрећу локалне самоуправе или локалне институције, у случају да пружалац додатне подршке из било ког од три сектора није доступан на територији локалне самоуправе (нпр. логопед у локалном здравственом центру) и да га је потребно увести или запослити у оквиру редовног система. Покретање поступка обухвата неколико корака, од прибављања сагласности од локалне самоуправе до надлежних министарстава. Овај поступак је неопходан како би одређено министарство могло да обезбеди неопходног пружаоца услуга кроз повећање броја локалног особља у оквиру својих институција,

односно запошљавање додатног стручног особља и планирање додатних издвајања за плате у наредном буџету или у оквиру текућих буџетских резерви.

Други поступак се покреће у случају када се захтева пружалац услуга додатне подршке, али без повећања броја редовно запослених у оквиру институција које се финансирају са националног нивоа. Одговарајућа локална самоуправа је у потпуности задужена да доноси одлуку о увођењу и финансирању ових услуга из сопственог буџета (нпр. лични асистенти, социјални програми, дидактички материјал и школски превоз). Алтернативно, у случају недостатка финансијских средстава, локална самоуправа може тражити посебне трансфере из републичког буџета за подршку конкретној иницијативи, али је одговорана да обезбеди будућу одрживост у оквиру свог буџета.

Локална самоуправа треба да процени и друге потенцијалне изворе финансирања додатне подршке из буџетских уштеда које су направљене као последица недавне промене законодавства у области образовања. На пример, локална самоуправа је финансијски обезбеђивала смештај детета са своје територије у „специјалним” школама са интернатима у другој општини (има само 48 специјалних школа на целој територији Србије), путне трошкове ако дете путује до школе, и путне трошкове за родитеље када долазе у посету. У важећем законодавству сада је предвиђено да сва деца иду у редовне школе, те је број деце уписане у специјалне школе у опадању (само деца са тешким облицима сметњи у развоју/инвалидитета и деца чији родитељи инсистирају на томе, уписују се у специјалне школе) и то доводи до буџетске уштеде.

Осим националних и локалних буџетских средстава, извори финансирања за додатну подршку могу бити донације, НВО пројекти подржани из буџета и других расположивих извора као што је спонзорство од приватног предузетништва, итд.

Рад ИРК је финансиран искључиво из локалног буџета, одлуком локалне самоуправе. Издвајања из националног буџета нису предвиђена за ову сврху.

Планирање и реализација буџета на нивоу локалне самоуправе

Планирање буџета ЛСУ је дефинисано буџетским календаром у *Закону о буџетском систему*.⁵¹ Према закону, ЛСУ до 1. августа сачињава упутство за припрему буџета директним⁵² корисницима средстава буџета, о основним економским претпоставкама и смерницама за припрему буџета ЛСУ, а директни корисници обавештавају индиректне⁵³ кориснике средстава буџета.

Упутство је врло битан моменат у поступку припреме, јер његова прецизност у многоме опредељује финансијске планове директних и индиректних буџетских корисника, и одређује да ли ће планови бити списак лепих жеља, пука форма или план одрживог функционисања конкретног буџетског ко-

51 Службени гласник РС 54/2009, 73/2010 и 101/2010.

52 Органи ЛСУ.

53 Између осталих, установе основане од стране ЛСУ, над којима оснивач, преко директних корисника буџетских средстава, врши законом утврђена права управљања и финансирања.

рисника, уз задовољавање законских обавеза и надлежности, а у складу са плановима и могућностима ЛСУ.

Директни и индиректни корисници буџета су у обавези да на основу тог упутства и својих надлежности, секторских стратегија и својих визија рада, израде предлог финансијског плана који до 1. септембра достављају органу ЛСУ надлежном за буџет. Органу ЛСУ надлежном за буџет је врло важно да све позиције имају образложење за дат номинални износ тражених финансијских средстава, ради правилне оцене основаности предлога.

Орган ЛСУ надлежан за буџет прави нацрт *Одлуке о буџету* и доставља Градском/ Општинском већу до 15. октобра текуће године, које потом утврђује *Предлог Одлуке о буџету* до 1. новембра и доставља га Скупштини ЛСУ на усвајање.

Између нацрта и предлога буџета одржава се јавна расправа. Предлагачу се јавном расправом даје могућност да подели одговорност за правилно планирање, а јавности могућност да себи прилагоди реализацију планираног. Ни на локалном, ни на националном нивоу још није дат прави значај јавној расправи, како од стране предлагача, тако и од стране јавности. Оно што је такође веома важно је да у Србији не постоји устаљена пракса да се пре израде нацрта *Одлуке о буџету* организује неки облик консултовања грађана о њиховом виђењу буџетских приоритета за наредну годину.

Следећа активност у циклусу израде и реализације буџета, која би се већ могла сматрати фазом примене, је расподела средстава директних корисника буџетских средстава у оквиру својих апропријација⁵⁴ и обавештавање индиректних корисника буџетских средстава о тој расподели.

То је теорија, а на основу изјава испитаника у овом истраживању, може се закључити да је пракса мало другачија. У односу на законско решење, рокови су значајно скраћени а разлози различитог нивоа и порекла, и објективне и субјективне природе; секторске стратегије не постоје или су неприменљиве, јер су у неким случајевима рађене само због задовољавања форме и често немају реалну основу и акционе планове; планови се, такође, често преписују од претходне буџетске године; не постоје апропријације за реализацију ИПП; неке ставке буџета крећу од Градског/Општинског већа, а не оног коме су намењене; јавне расправе се не спроводе.

Пракса финансирања индивидуалног плана подршке деце

На локалном нивоу, општи акт који би регулисао методологију планирања средстава за реализацију ИПП детету не постоји. Интерни општи акт о раду ИРК, осим Пословника о раду који треба да регулише поступак предлагања, реализације и контроле резултата и конкретне мере подршке, не постоје. Од три ЛСУ које су анкетиране, само једна има Пословник о раду ИРК.

Финансирање предложене додатне подршке и самог рада ИРК одвија се на различите начине у сваком од три локалитета. Само у једном локалите-

54 Апропријација је, од стране Скупштине града/општине, Одлуком о буџету, дато овлашћење одређеном буџетском кориснику за трошење јавних средстава до одређеног износа и за одређене намене.

ту ЛСУ је наменила посебна буџетска средства за ИРК за 2011. годину. Ова средства су се до сада користила искључиво за финансирање хонорара за рад чланова ИРК, међутим, у 2012. је планирано да се користе и за финансирање додатне подршке. У складу са уоченим ограничењима доступности додатне подршке која је предвиђена Правилником, а имајући у виду да Мишљење ИРК нема тежину решења, ИРК у свим локалитетима су углавном у свом Мишљењу предлагале само врсте додатне подршке за коју знају да је доступна деци, односно родитељима. Наводи се и да је у појединим случајевима прописивана и подршка која не може да се добије у оквиру локалитета, међутим то је углавном доводило само до незадовољства родитеља. Испитаници сматрају да је неопходно да све ЛСУ намене посебна средства за финансирање додатне подршке и рада ИРК у својим буџетима. Такође би било важно да се у планирање ових средстава укључе и представници ИРК, како би прецизније могле да се дефинишу финансијске потребе. У случајевима када ЛСУ не може да одговори потребама за финансирање додатне подршке, неопходно је да се успостави механизам финансирања са националног нивоa, нпр. путем оснивања посебног фонда за ове намене. Овде се посебно наглашава да ресорна министарства, као оснивачи, морају да преузму део одговорности за обезбеђивање додатне подршке која се не финансира на локалу.

Предуслов за доношење ефективних поменутих процедура јесте доношење одлуке о финансирању додатне подршке која захтева додатно финансирање. Испитаници наводе да би било важно и да се ради на подизању нивоa информисаности доносилаца одлука у ЛСУ о ИРК и значају целог концепта пружања додатне подршке деци. Уочено је да је овај процес покренут путем организовања трибина о инклузији на којима су промовисане ИРК, као и да је важно да се настави са сличним иницијативама.

Финансирање рада ИРК

Као што је већ поменуто, рад ИРК је подржан из буџета локалне самоуправе, међутим, сви испитаници наводе озбиљне недостатке у планирању буџета и његовој реализацији у овој области.

Прво, за потребе поступка припреме буџета ЛСУ, не постоји ни буџетска линија, нити прописана методологија за утврђивање висине средстава за накнаде за рад чланова ИРК и планове подршке.

Друго, не постоје интерна општа акта која регулишу рад ИРК, између осталог и висину накнаде.

Треће, нема јавности у поступку планирања средстава.

Четврто, нема јединственог решења за висину накнаде за чланове ИРК. Сви стални чланови ИРК у испитиваним локалитетима су, поред плате за свој основни посао, добијали и хонораре за рад у ИРК⁵⁵. Међутим, у свим локацијама су уочени различити модалитети плаћања хонорара, тако да су чланови једне ИРК били плаћени 10.000 динара на месечном нивоу, чланови друге ИРК 3.000 динара за процену потреба једног детета, а треће 800 динара по

одржаном састанку. Износи хонорара су одређени на основу расположивости средстава у локалном буџету, уобичајеном висином дневница, постојећом праксом у случају других комисија и перцепцијом обима посла који чланови ИРК обављају. Испитаници наводе да је постојало доста недоумица у вези са начином дефинисања висине хонорара, тако да би им било од користи да постоје јасније смернице на основу којих би се одређивали хонорари.

Стална конференција градова и општина у Републици Србији је неформално предложила да се ИРК плаћа 2000 динара по детету. Ова скромна сума неће оптеретити буџет, али накнада за сваког члана од 400–500 динара по детету (када је износ од 2000 дин подједнако подељен између чланова) је неадекватна, а не би ни покрила путне трошкове чланова ИРК у неким случајевима.

Пето, нема задовољних чланова ИРК висином надокнаде и динамиком исплате (присутна су кашњења исплата надокнаде, са различитом временском задршком), мада неки чланови саопштавају да би висина била прихватљива ако би уплате биле благовремене и редовне.

Шесто, није било проблема у раду ИРК који за узрок имају само надокнаду, али их чланови не искључују у будућности.

Седмо, предложене мере додатне подршке, према мишљењу испитаника, нису угрожене током реализације, вероватно због малог броја предложених мера: педагошки асистент и ангажовање личног пратиоца. Приметан је врло скроман обим врста предложене подршке у односу на прописане могућности. Испитаници наводе да деца често не могу да остваре право на предложену додатну подршку пошто у локалитетима не постоје сервиси који могу да их пруже, односно постојећи сервиси додатно наплаћују своје услуге. Сматра се да је потребно да се дефинише посебна процедура на основу које ће ЛСУ аутоматски разматрати финансирање додатне подршке коју ИРК предложи у свом Мишљењу, односно индивидуалном плану подршке, а која захтева додатно финансирање. Према изнесеним предлозима, јасно дефинисана и временски ограничена процедура би требало да се аутоматски покрене (по службеној дужности?) у оквиру ЛСУ, а након доношења мишљења ИРК или након што родитељи поднесу захтев надлежном органу у ЛСУ. У вези са последњим, родитељи су и до сада могли да подносе захтеве за разматрање финансирања додатне подршке, углавном у Одељењу за друштвене делатности, међутим, ти захтеви, као и нека друга решења⁵⁶, су разматрани на ад хок основи.

Осмо, нема извештаја о реализацији ревизије датог ИПП и евалуацији резултата подршке, нити од стране ИРК, нити од стране даваоца финансијских средстава или другог органа.

Повремени чланови не добијају надокнаду за свој рад ни у једном локалитету, што утиче на ефикасност и ефективност рада ИРК, наводе учесници истраживања. Ово је посебно важно у ситуацијама када тражени стручњак није

56 Нпр. педагошки асистенти су обезбеђивани попуном фонда сати наставног особља са непотпуним фондом сати, тако да су финансијска средства за реализацију обезбеђена из фонда за плате наставног особља, односно са републичког нивоа, док су лични пратиоци плаћени из буџета ЛСУ и то преко уговора о делу са различитих позиција, а без јасно исказане потребе идентификовања апроприације у буџету.

раније упознат са дететом, већ је потребно да ради процену његових потреба и учествује у изради индивидуалног плана подршке. Последње се наглашава као посебно спорно, обзиром да попуњавање обрасца предвиђеног Правилником подразумева захтеван неплаћени ванредни ангажман, за који поједини повремени чланови нису увек спремни.

У овом делу извештаја се углавном не служимо апсолутним износима, као ни процентима учешћа појединих наменских средстава у укупно планираним средствима по областима или укупном буџету, јер не постоји јединствена методологија обрачуна за све ЛСУ. Овде изнети подаци добијени су у непосредном контакту са ЛСУ укљученим у истраживање, па би у случају апсолутних износа давали нереалну слику стања у појединим ЛСУ.

Табела бр. 7 – Преглед налаза у области финансирања

Ред. бр.	Питања са интервјуа	Одговори		
		ЛСУ 1	ЛСУ 2	ЛСУ 3
1.	Каква је процедура планирања буџета за потребе ИРК?	слободна, предлог даје ГВ	преписани трошкови Комисије за категоризацију	преписани трошкови Комисије за категоризацију
2.	Како је јавност заступљена у поступку планирања?	никако	никако	никако
3.	Ко оцењује оправданост захтева за потребе ИРК?	ГВ	Управа за финансије	ГВ
4.	Да ли постоји интерни општи правни акт о раду ИРК осим пословника о раду?	не	Одлука о накнади	не
5.	Који је поступак одобравања појединачног захтева?	зависно од предложене мере надлежна управа	зависно од предложене мере, надлежна управа	зависно од предложене мере, надлежна управа
6.	Који су трошкови рада ИРК?	накнада комисији, 800,00 дин/предмет, нето, по члану	накнада комисији, 3.500,00, 3.000,00 дин/по детету, нето, председник/члан	накнада комисији, 10.000,00 дин месечно, нето, по члану
7.	Како се финансира додатна подршка?	персонални асистент 8.000,00 дин/месечно	педагошки асистент преко школе до пуног фонда сати	није било
8.	Да ли су тражена донаторска средства?	не	не	не
9.	Шта је учињено кад средства нису планирана, а постојала је потреба?	није се јавио случај	није се јавио случај	није се јавио случај
10.	Како се врши контрола и извештавање о утрошку средстава?	без одговора	без одговора	без одговора
11.	Да ли ће се радити евалуација утрошка средстава, и како ће то утицати на планирање буџета за додатну подршку деци?	без одговора	без одговора	без одговора

4. НАЛАЗИ И ЗАКЉУЧЦИ

У овом поглављу приказан је кратак преглед налаза истраживања.

Темпо, интензитет и квалитет пружања додатне подршке деци којој је потребна, разликује се у срединама у узорку, што се може приписати нејасним процедурама на националном нивоу, приступу од стране ЛСУ и финансијским могућностима.

Процена потреба: Може се закључити да се у све три средине процена потреба детета одвија углавном у складу са Правилником, али је потребно јасније одредити активно учешће самог детета, јер то сада није случај – само је једна чланица ИРК навела да обавља интервју са дететом. У све три локације, процена потреба обављана је путем непосредне опсервације детета од стране чланова ИРК, путем посета породици и школи. Чланови ИРК користе исте инструменте које користе у свом свакодневном раду, без прилагођавања специфичностима процене потреба за подршком.

Креирање и примена индивидуалног плана подршке – ИПП: Све три ИРК креирају ИПП на заједничком састанку, на основу достављеног мишљења и предлога чланова. У сва три локалитета, у креирању ИПП је учествовао родитељ/старатељ детета, у једном и школски педагог, психолог, дефектолог и логопед.

Многе мере подршке наведене у Правилнику нису прецизно описане. Нејасноће постоје око тумачења самог појма додатне подршке, да ли је *догатаи-на* из перспективе детета или из перспективе постојећих сервиса и помоћи које пружају образовне, здравствене и социјалне установе⁵⁷. ИРК нису сигурне да ли као додатну подршку треба да препоруче само оно што дете до сада није добијало, што је за дете ново али већ годинама постоји као редовни сервис⁵⁸, или се додатна подршка односи само на нове форме које би требало развијати и успостављати. Правилник не даје јасан одговор на ово питање, још више компликујући поделом мера подршке на директне и индиректне. Такође, чланови ИРК нису сигурни да ли би требало да у ИПП излистају све форме подршке које су детету потребне, укључујући и оне које већ прима, или само нове које још не добија.

Чланови ИРК и други стручњаци нису сигурни шта неке мере подршке описане у Правилнику у ствари значе. На пример, није јасна разлика између педагошког асистента и персоналног асистента. Такође, није јасна разлика из-

57 Прилог број 6: *Списак редовних мера подршке деци и породици у оквиру система образовања, здравствене и социјалне заштите.*

58 Под редовним сервисима подразумевамо оне сервисе и помоћ који се већ годинама добијају кроз систем здравствене и социјалне заштите, а чије је остваривање регулисано релевантним законима.

међу персоналног асистента који је плаћен али не може бити у сродству са дететом и пратиоца детета који није плаћен а може бити у сродству са дететом.

Од мера које су наведене у Правилнику, ИРК су у својим Мишљењима препоручиле шест или седам мера „непосредне додатне подршке” (од укупно 13). Једна ИРК је препоручила две, једна ИРК шест, а једна ИРК свих десет мера „посредне додатне подршке”. Све три ИРК оцењују да у њиховој средини постоје релевантне установе за пружање до сада препоручених облика подршке, али сматрају да нису довољно информисани о њиховим услугама. Једна ИРК је препоручила само сервисе доступне у својој средини на основу захтева ЛСУ.

Препоручујући само сервисе који су доступни у тој средини, ИРК на неки начин штити породицу од неуспешних покушаја да оствари за дете нешто што није могуће или од личног финансијског улагања. Тиме ИРК задовољава захтев ЛСУ, али ускраћује права детету. Такође, ствара се привид да не постоји потреба за новим формама подршке (новим за ту средину или технолошки новим) и оне на тај начин неће никада заживети.

У сва три места родитељи се суочавају са тешкоћама у спровођењу ИПП и верују да је то одраз односа заједнице према њиховој деци.

Поједине директне и индиректне мере подршке дате у Мишљењу ИРК не спроводе се у сва три места у узорку јер ЛСУ нису обезбедиле средства за њихово финансирање.

Финансирање додатне подршке: Рад ИРК и обезбеђивање додатне подршке по ИПП нису предвиђени и укључени у ресорне стратегије и акционе планове, што је још једна баријера у обезбеђивању финансирања додатне подршке из средстава ЛСУ. Јавност није укључена у процес планирања буџета ЛСУ. Не постоје подаци о деци којој је потребна додатна подршка на локалном нивоу.

У сва три локалитета, поједине услуге додатне подршке се реализују финансирањем из средстава ЛСУ која су унапред планирана или преусмерена. У две средине подршка се обезбеђује уз финансијско учешће родитеља. Нема примера финансирања подршке од стране донатора.

Само у једном од три локалитета постоји посебна линија у локалном буџету за потребе рада ИРК.

Документовање и праћење: Процедуре на који начин би ИРК требало да воде документацију и прате примену препоручене подршке и њене ефекте нису биле дефинисане на локалном нивоу, док су постојеће процедуре на националном нивоу недовољно јасне.

Процена ефеката препоручене подршке: У тренутку спровођења истраживања било је сувише рано да се ради ова врста процене јер је примена нових мера подршке тек започињала. Процедуре праћења и процене утицаја подршке још нису биле усвојене, а обим, динамика и начин на који треба да буду спроведене и финансиране нису јасне.

Заштита података о детету: На основу налаза добијених истраживањем, заштита података се не спроводи на адекватан начин. Документација се не

чува у адекватним условима и не постоје јасна ограничења у приступу тој документацији. Регулатива и пракса у овом домену нису у складу са Законом о заштити личних података⁵⁹.

Услови рада ИРК и процедуре: На основу исказа учесника истраживања, све три ИРК су формиране у складу са Правилником. Све три ИРК раде на основу правила донетих *усменим путем* између чланова ИРК и ЛСУ, а ни у једној средини не постоји писани документ (пословник) о раду ИРК. Чланови ИРК нису задовољни условима рада.

Сарадња ИРК са ЛСУ, установама и НВО: Чланови ИРК су износили различита мишљења о улози ЛСУ и подршци коју им пружа. Она су углавном позитивна, али је видљиво да има пуно места за унапређење сарадње. Сарадња са установама и невладиним организацијама није планска и систематична и често је заснована на личним познанствима. Чланови ИРК су задовољни својим радом и оцењују да је подршка коју добијају са националног нивоа делимично задовољавајућа.

Улога родитеља: Учесници истраживања наводе да су родитељи укључени у процес процене потреба детета и креирања ИПП. Један број родитеља волео би да добије прецизније сугестије о томе како да детету пружи подршку у породици.

59 Закон о заштити података о личности. „Сл. гласник РС”, 97/2008, 104/2009. Доступно на: <http://www.propisi.com/zakon-o-zastiti-podataka-o-licnosti.html>

5. ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ ПРОЦЕСА ПРОЦЕНЕ ПОТРЕБА ДЕТЕТА ЗА ДОДАТНОМ ОБРАЗОВНОМ, ЗДРАВСТВЕНОМ И СОЦИЈАЛНОМ ПОДРШКОМ И ПРУЖАЊЕ ОДГОВАРАЈУЋЕ ПОДРШКЕ

Препоруке које следе засноване су на налазима истраживања *Образовна, здравствена и социјална подршка деци са сметњама у развоју и инвалидитетом – анализа новој концепцији и његове примене у ири средине*. Препоруке су формулисане на основу сугестија учесника, анализе докумената и налаза истраживања. Иако се ово истраживање бавило пружањем додатне подршке деци са сметњама у развоју и инвалидитетом основношколског узраста, већина препорука односи се на процес у целини, јер одговарају на изазове који су релевантни за сву децу којој је потребна додатна подршка.

Надамо се да ће препоруке допринети унапређењу регулативе и дефинисању процедура прво на националном нивоу, а затим и у свим општинама и градовима.

Препоруке се могу користити као чеклиста за евалуацију и самоевалуацију, у циљу провере шта је у конкретној средини остварено а шта се може унапредити, како би се осигурало да сва деца добију потребну подршку како за школовање и учење, тако и за њихов целокупан развој.

5.1. Препоруке за унапређивање процедура

5.1.1. Мишљење ИРК би требало да буде обавезујуће решење, а не, као сада, у форми препоруке која никога не обавезује да се предложене мере подршке и спроведу.

5.1.2. На националном нивоу осмислити и реализовати обуку и пружање стручне подршке ЛСУ како и где да се води **обједињена евиденција о деци којој је потенцијално потребна додатна здравствена, социјална и образовна подршка**, нпр. код поласка у предшколски програм или школу. Потребно је да оваква евиденција постоји у ЛСУ ради благовременог планирања услуга подршке и планирања буџета којим ће се оне финансирати. Код вођења евиденције и руковања њом неопходно је обезбедити заштиту података о детету.

5.1.3. Процес планирања услуга подршке на локалном нивоу и средстава за њихову реализацију требало би да буде транспарентан и заснован на евиденцији о деци и њиховим потребама, анализи постојећих услуга и праћењу

њиховог пружања. У овај процес који иницира и координира ЛСУ, требало би укључити не само релевантне буџетске установе, већ и НВО и родитеље. Планирање би требало да се односи на средњорочни период од три године, односно на израду детаљног финансијског плана за наредну годину, са пројекцијама за још две године унапред, како би се благовремено развијале услуге које недостају и изналазили извори за њихово финансирање. Потребно је економично и рационално планирати трошкове мера подршке и коришћење постојећих људских и техничких капацитета у оквиру образовно-васпитних, здравствених и установа социјалне заштите.

5.1.4. Појаснити процедуре упућивања захтева за мере подршке, да ли и када то чини ИРК, родитељи, образовна установа и коме се обраћају. С обзиром на то да је оснивач основних и средњих школа Република Србија, а предшколских установа локална самоуправа, потребно је појаснити коме се упућују захтеви за финансирање различитих видова подршке детету у самој образовно-васпитној установи.

5.1.5. Развој система праћења и евалуације – Сачинити препоруке о праћењу и евалуацији пружања подршке и ефеката њене примене (носилац ЗТ), које би се унеле и у Правилник, уколико се ради његова допуна, а односе се на:

- Процедуре праћења реализације подршке – дефинисање начина комуникације пружалаца услуге, родитеља и ИРК; дефинисање улога у праћењу и процедуре извештавања родитеља и ИРК о току реализације подршке.
- Процедуре евалуације ефеката подршке – дефинисање инструмената и начина процене, дефинисање процедуре саопштавања и предвиђање регуларног извештавања ИРК о постигнутим ефектима пружања подршке.
- Редовну анализу примене и ефеката и планирање унапређивања подршке на локалном и националном нивоу.

5.1.6. ЛСУ би требало да буде носилац системске и континуиране интересорне сарадње између буџетских установа из ресора образовања, здравствене и социјалне заштите, која је свеобухватнија од учествовања представника ових установа у раду ИРК. Сарадња се може остваривати као редовна размена на састанцима или коришћењем интернета, оснивањем посебног тела или стручног тима и сл. Циљ ове сарадње би био планирање и координирано праћење пружања подршке, упознавање са услугама других установа и изазовима са којима се оне сусрећу у процесу пружања подршке деци.

5.1.7. ЛСУ би требало да буде носилац системске и континуиране интересорске сарадње између организација државног, приватног и цивилног сектора у локалној средини. Циљ ове сарадње је боље разумевање значаја пружања додатне подршке деци и могућих начина укључивања приватног и цивилног сектора у њено обезбеђивање (коришћење стручних, финансијских и материјалних ресурса).

5.1.8. Коришћењем постојећих стручних капацитета (нпр. стручњаци у Мрежи подршке МПНТР, општински/градски инклузивни тим или неко друго тело) могуће је унапредити процес и пружити подршку ИРК у раду.

5.1.9. Доношење посебних уредби или измена „Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику” ради прецизнијег дефинисања питања од значаја за рад ИРК:

- Дефинисати критеријуме⁶⁰ које морају да испуњавају кандидати за сталне и повремене чланове ИРК, координатор ИРК, као и процедуре њиховог избора.
- Дефинисати критеријуме за укључивање повремених чланова ИРК и особе од поверења.
- Увести обавезност консултовања мишљења самог детета у свим случајевима у којима је то могуће.
- Дефинисати улогу координатора, не само као техничке подршке члановима ИРК.
- Дефинисати укључивања специјалних едукатора у рад ИРК.
- Препоручити или обавезати да се именује већи број чланова ИРК (по два или три члана из сваке од три струке) или више тимова ИРК, посебно у великим општинама (нпр. Нови Београд) и градовима који још функционишу као целина и нису пренели надлежности на општине, а сада имају само једну ИРК од три члана (нпр. Ниш).
- Размотрити могућност да чланови ИРК раде послове дефинисане Правилником у оквиру радног времена, посебно у местима са већим бројем становника.
- Дефинисати процену потреба детета – организациона и стручна питања (где се врши посматрање и процена детета, који инструменти се могу користити, улога преводиоца током испитивања и сл.).
- Документација: развијање једноставнијег Обрасца 3⁶¹; рационализација докумената које прибавља родитељ/старатељ; вођење и чување документације о деци и раду ИРК; успостављање стандардног електронског формата за извештавање од стране ИРК и кључних показатеља рада ИРК који ће се користити у извештавању, праћењу и евалуацији/самоевалуацији рада ИРК; поштовање заштите личних података о детету у складу са законом.
- Начин представљања усаглашеног, заједничког мишљења ИРК родитељима.
- Промена предвиђене процедуре подношења приговора родитеља и успостављање од ИРК независног, надређеног тела/комисије која решава приговоре родитеља на мишљење ИРК.

60 *Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику* само делимично дефинише критеријуме за избор у ИРК.

61 Обрасци 1, 2 и 3 су саставни део овог Правилника.

5.1.10. Дефинисати улогу покрајинских органа и врсте подршке коју пружају ИРК на територији АП Војводина. Прецизније **дефинисати улогу градских секретаријата** и општинских управа у односу на ИРК у општинама Града Београда.

5.1.11. Доношење интерног општег акта о раду ИРК (Пословник о раду ИРК) који би регулисао процедурална финансијска питања (видети под 3.6).

5.1.12. На националном нивоу прецизније дефинисање сарадње са родитељима и њихове улоге у процесу процене потреба и креирања ИПП, пружању подршке, праћењу реализације и процени ефеката пружене подршке.

5.1.13. Прецизније дефинисање сарадње са родитељима на локалном нивоу и њихове улоге:

- Благовремено информисање родитеља о врсти и плану посета породици, вртићу или школи коју дете похађа, ради посматрања понашања детета које ће ИРК обавити током процеса процене потреба детета;
- Прецизирање плана комуникације родитеља са ИРК и другим реализаторима подршке у периоду до предвиђене евалуације ИПП;
- Информисање родитеља о начину пружања подршке за коју је у ИПП он наведен као пружалац подршке и повременим консултацијама;
- Обучавање родитеља за праћење ефеката примене подршке.

5.1.14. Комуникација између ИРК и ЛСУ би требало да буде унапређена како се не би се сводила на учешће координатора у раду ИРК или писане извештаје од стране ИРК. Предлаже се да се писаним документом (Акт о оснивању и/или Пословник о раду ИРК) прецизирају канали комуникације између ИРК и ЛСУ, и то посебно за потребе:

- Обавештавања ЛСУ о потреби обезбеђивања додатне подршке која захтева финансирање из локалног буџета;
- Информисања о тешкоћама у раду;
- Прецизирање индикатора за предвиђено извештавање од стране ИРК ка ЛСУ и ресорним министарствима.

5.1.15. Развијање процедуре званичне службене комуникације ИРК са ресорним министарствима – МПНТР, МЗ и МРЗСП, у вези консултација за препоруку подршке, сарадњу са родитељима, обезбеђивање подршке и праћење примене и ефеката.

5.1.16. Развијање процедуре комуникације и сарадње ИРК са НВО у вези сарадње са родитељима, обезбеђивања подршке и праћења примене и ефеката.

5.2. Препоруке за изградњу капацитета

5.2.1. Сензибилизацију и информисање стручне и шире јавности континуирано спроводити на националном и локалном нивоу, како би се створили бољи услови за пружање подршке деци и раду ИРК. Поред ЗТ, носиоци

ових активности требало би да буду и представници циљних група: запослени у ЛСУ, стручњаци из установа образовања, социјалне и здравствене заштите, родитељи деце са сметњама у развоју и инвалидитетом, чланови савета родитеља образовних установа и школских одбора, НВО, медији (ТВ, радио, електронски и штампани), друге установе и појединци.

Садржаји могу да се односе на законску регулативу у области права детета, образовања, здравствене и социјалне заштите и заштите личних података; социјалну инклузију и значај додатне подршке деци за њихово равноправно укључивање у образовање и друштво. Форме могу бити различите, нпр. трибине, подела промотивних материјала, медијске кампање и сл.

5.2.2. Улога НВО

- Укључивање НВО на локалном нивоу у планирање услуга подршке и потребног буџета, рад интерсекторског тима и сл.
- Подршка од стране стручних организација развоју и пилотирању нових услуга чији су носиоци НВО, као и финансирању тих услуга од стране ЛСУ или кроз донаторска средства.
- Дефинисање подручја (нпр. сарадња са родитељима, учешће у процени потреба детета, набавци опреме и сл.) и процедура сарадње ИРК и НВО.

5.2.3. Улога других родитеља

- Чланови Савета родитеља и Школских одбора требало би да буду упознати са регулативом у области образовања и рада ИРК, што је обавеза руководства школе, али и самих родитеља, с обзиром на доступност докумената.
- Подржати оснивање Савета родитеља општине⁶² у сарадњи са ЛСУ и образовним установама, који би требало да буде укључен у планирање и евалуацију рада ИРК и пружање подршке деци на нивоу општине/града.

5.2.4. Изградњу професионалних капацитета запослених у ЛСУ потребно је спроводити плански и организовано. Запосленима је потребна обука у различитим областима, као што су: концепт пружања додатне подршке и регулатива, организација рада ИРК и обезбеђивање услова за рад, планирање услуга подршке, координација рада установа, планирање средстава за додатну подршку у оквиру буџета и тражење других извора финансирања. Поред ЗТ, носилац ових активности може бити и СКГО.

- Обуке би требало да буду конципиране према учесницима из разних одељења ЛСУ и спроведене од стране стручњака различитих профила. Планирати форме које краће трају (једнодневне или полудневне

62 Оснивање и рад Савета родитеља општине подржано је кроз иницијативу „И родитељи се питају” коју су покренули ЦИП-Центар за интерактивну педагогију, Фондација за отворено друштво, Србија и Министарство просвете и науке.

радионице) и захтевају активно учешће, дају простор за дискусију и размену искустава.

- Потребно је такође да ресорна министарства у сарадњи са ЗТ сачине и доставе препоруке ЛСУ како да спроводе активности које се од њих очекују.
- Подршка раду ЛСУ путем сајта СКГО – отварање сервиса за информисање и размену.
- Организовање скупова ЛСУ у вези ове теме на регионалном и националном нивоу.
- Креирати брошуру са битним информацијама и линковима где се налази релевантна литература.

5.2.5. Изградња професионалних капацитета сталних чланова и координатора ИРК

- Понављање основне обуке која је реализована 2011. године за нове сталне чланове и координаторе ИРК. Носиоци: DILS тим МПНТР, МЗ и МРЗСП и ЗТ.
- Развијање и реализација додатне (*најпредне*) обуке за сталне чланове и координаторе ИРК која би одговорила на тешкоће у раду и упознала их ближе са асистивним технологијама и другим видовима подршке који нису довољно познати. Носиоци: DILS тим МПНТР, МЗ и МРЗСП и ЗТ.
- Креирање и примена обука за сталне чланове ИРК у оквиру њихових професија (педијатри, психолози и социјални радници) за унапређивање специфичних стручних аспеката ангажовања у ИРК. Носиоци: стручна удружења.
- Континуирана узајамна размена и оснаживање чланова и координатора ИРК на регионалном и националном нивоу, путем састанка и коришћењем интернета. Саме ИРК би требало да иницирају овај облик узајамног учења у сарадњи са ЛСУ, ШУ и мрежом за подршку инклузији.
- Припрема писаних инструкција за поједине аспекте рада ИРК који су се у пракси показали као изазовни: како водити интервју са дететом, како сарађивати са родитељима, како процењивати дете ако његов матерњи језик или знаковни језик не познају чланови ИРК и сл.
- Достављање листе врста редовне подршке које препознају закони и подзаконска акта у области образовања, здравствене и социјалне заштите члановима ИРК, ЛСУ, релевантним установама и родитељима. Носиоци: DILS тим МПНТР, МЗ, МРЗСП.
- Припрема листе врста додатне подршке које су доступне у локалној заједници и детаљније упознавање са њима, у сарадњи са установама које их пружају (опис услуге, стручњаци који је пружају, начин остваривања, капацитети установе, начин финансирања и сл.).

5. Прейоруке за унапређивање процеса процене потреба деце за годишном образовном,...

- Креирање упутства за координаторе ИРК за боље разумевање мандата ИРК и улоге ЛСУ у пружању подршке раду ИРК.
- Креирати брошуру са битним информацијама и линковима где се налази релевантна литература.

5.2.6. Изградња професионалних капацитета повремених чланова ИРК

- Креирање упутства за повремене чланове за боље разумевање мандата ИРК и своје улоге у њеном раду, за процену потреба детета, израду и праћење примене ИПП.

5.2.7. Изградња професионалних капацитета стручњака у установама здравствене и социјалне заштите и других који пружају додатну подршку деци, а која укључује разне видове обуке (краће форме) и писане инструкције:

- За нове услуге;
- За нов приступ пружању постојећих услуга;
- У области инклузивног образовања;
- У области сарадње са родитељима.

5.2.8. Изградња професионалних капацитета људских ресурса у образовним установама (наставници, психолози, педагози, специјални едукатори, педагошки асистенти, васпитачи) за прилагођавање окружења, приступа, образовног и васпитног рада, у складу са потребама и могућностима детета.

- Унапређење курикулума васпитачких и наставничких факултета тако да обухвате инклузивно образовање, његов значај и предности, као и знања и вештине инклузивног приступа у раду са децом.
- Развијање и акредитација програма професионалног усавршавања у области практичне примене инклузивног приступа у раду са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом.
- Обезбеђивање да сви запослени у образовању имају пуну информацију о релевантној законској регулативи којом се уређује инклузија, рад ИРК и сл.
- Обука за комуникацију са родитељима и развој сарадње у оквиру пружања додатне подршке детету.
- Обука за израду педагошког профила детета.
- Обука о индивидуализованом приступу подучавању, додатна обука за израду ИОП-а, укључујући и поступак у погледу различитих типова ИОП-а.
- Упознавање са функцијом персоналног асистента (личног пратиоца) и функцијом педагошког асистента, начинима њиховог ангажовања и финансирања, као и регулативом.
- Обука за примену инклузивних принципа, прилагођавање окружења, приступа и наставе у складу са потребама детета са сметњама у развоју и инвалидитетом.

- Креирање адекватних инструмената за процену потреба детета и праћење његовог развоја и напредовања. (Носиоци: стручна удружења).
- Обука психолога, педагога и наставника за процену потреба детета и праћење његовог развоја и напредовања. (Носиоци: стручна удружења и МПНТР).
- Креирати брошуру са битним информацијама и линковима где се налази релевантна литература.
- Основати саветовалиште за инклузивно образовање, у коме за васпитачи и наставници могу размењивати искуства, добити обуку и подршку, имати доступне филмове и литературу. Такође, ту би биле прикупљене збирке материјала, дидактичких средстава, асистивних технологија са којима би се наставни кадар могао упознати и учити како да их примењује.

5.2.9. Унапређивање компетенција родитеља

- Консултације са родитељима у циљу њиховог информисања и оснаживања за пуни партнерски однос у процесу процене потреба детета, израде, реализације и праћења примене ИПП. (Носиоци: ИРК и Инклузивни тим школе).
- Информисање родитеља о процесу примене препоручене подршке, посредовање у успостављању контакта са надлежним установама, НВО или другим организацијама. (Носилац: ИРК).
- Подучавање родитеља како да пружи подршку детету у оквиру породице. (Носиоци: ИРК и Инклузивни тим школе).
- Помоћ родитељима да се међусобно повежу и организују групе за подршку. (Носиоци: ИРК, образовне, здравствене и установе социјалне заштите, ЛСУ).
- Креирати брошуру са битним информацијама и линковима где се налази релевантна литература, која би им била доступна у ДЗ, ЦСР и образовним установама.

5.2.10. Дефинисање стандарда услуга, посебно нових видова подршке како би се обезбедио исти квалитет у различитим срединама.

5.2.11. Изградња капацитета пружалаца услуга у локалној заједници („сервис-провајдера“)

- **за пружање постојећих услуга,** како би оне постале доступне за сву децу којима су потребне (простор, опрема, број и обука стручњака, организација рада, сарадња међу установама и сл.). Под пружаоцима услуга подразумевају се све установе образовања, здравствене и социјалне заштите, али и НВО и друге организације које могу да реализују одређене мере подршке.

5.2.12. Развој нових услуга додатне подршке (услуга које недостају), у складу са потребама деце. У планирање нових сервиса укључити релевантне

установе, ЛСУ, НВО и родитеље. Планирање засновати на искуствима других средина и земаља, уз потребна прилагођавања. Неки од сервиси који недостају а потребни су: дневни боравак за децу, општински/градски центар/саветовалиште за рану интервенцију, општински/градски центар или саветовалиште за родитеље, правно саветовалиште за родитеље, библиотека материјала за активности са децом (нпр. Монтесори).

Неке од активности којима се може подржати развијање нових сервиса су: информисање путем брошура и на обукама, посете установама које их користе у раду, креирање збирке филмова са примерима из праксе, креирање упутстава за коришћење нових асистивних технологија.

5.2.13. Развијање посебних сервиса специјалних школа и дефинисање улога специјалних педагога у пружању додатне подршке деци у редовном систему образовања, као и пружања стручне помоћи наставном кадру и родитељима, како би се њихови стручни капацитети искористили. Обезбедити оснаживање специјалних педагога за рад са децом у инклузивном образовању. Нпр. формирати тим стручњака на нивоу општине/града.

5.2.14. Развијање различитих форми асистенције

У складу са потребама деце, развијати нове форме асистенције – персонални педагошки асистент – чија би улога била да подржи појединачно дете у процесу учења и школовања (комбинација улоге персоналног и педагошког асистента). Дефинисати на националном нивоу минималне услове за ангажовање и плаћање асистената.

Организовати обуке педагошких и персоналних асистената и персоналних педагошких асистената за подршку деци. Подстицати узајамну подршку асистената, формирање удружења, развој платформи и сл.

Спроводити редовну евалуацију рада асистената.

5.2.15. Умрежавање пружалаца услуга на локалном и националном нивоу.

5.2.16. Обезбеђивање стручних ресурса за рад ИРК:

- Развијање инструмената за процену потреба детета за додатном образовном подршком у оквиру Друштва психолога Републике Србије, и организовање обуке за њихову примену.
- Развијање инструмената за процену потреба детета за додатном здравственом подршком.
- Развијање инструмената за процену потреба детета за додатном социјалном подршком у оквиру удружења професионалаца запослених у социјалној заштити (нпр. удружења/коморе социјалних радника), кроз рад стручњака у Републичком заводу за социјалну заштиту и Покрајинском заводу за социјалну заштиту.
- Набавка адекватних инструмената потребних за рад ИРК од стране ЛСУ.

- Набавка потребне стручне литературе за чланове ИРК.
- Креирање збирке примера добре праксе, уз поштовање анонимности детета.

5.2.17. Обезбеђивање материјалних ресурса за рад ИРК

- Обезбедити простор у ЛСУ за састанке ИРК који је доступан у време које члановима одговара због обавеза на радном месту и довољно је велики и за проширени састав (повремени чланови и особе од поверења).
- Обезбедити адекватно место за чување писане документације (ормар и просторија који се закључавају).
- Омогућити приступ чланова ИРК компјутеру и интернету.

5.3. Препоруке за обезбеђивање финансирања додатне подршке и рада ИРК

5.3.1. Повећање средстава у буџету РС за наменске трансфере за финансирање рада ИРК и локалних услуга додатне подршке.

5.3.2. Повећање средстава у буџету РС за трансфере солидарности за финансирање рада ИРК и локалних услуга додатне подршке у мање развијеним срединама. Овде је посебно важно дефинисати одговарајуће критеријуме за трансфере солидарности. Стручна јавност и цивилно друштво би требало да буду укључени у дефинисање критеријума који би требало да буду засновани на анализи стања у свакој ЛСУ.

5.3.3. Подстицање развоја друштвено одговорног пословања приватног сектора (спонзорства у обезбеђивању додатне подршке за децу и сл.) развијањем система фискалних подстицаја друштвено одговорном понашању. Посебно је важно створити овакав оквир у коме би ЛСУ могле да активно траже и граде партнерства са локалним приватним сектором у области друштвено одговорног пословања.

5.3.4. Развијање мера и механизма за веће улагање у развојне програме у образовању и различите форме додатне подршке за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом и децу из рањивих група. Поред већег јавног буџета, неопходно је и адекватније планирати начине трошења расположивих средстава.

5.3.5. Изградња локалног оквира јавних политика и прописа који би дао основу и обезбедио несметано финансирање додатне подршке. Овде се пре свега мисли на доношење адекватних општих аката и ажурирање локалних стратегија и акционих планова.

Општи акт који би био донет поред интерног општег акта о раду ИРК (Правилник о раду ИРК) описаног под 1.11.

Доношење општег интерног акта који регулише методологију планирања средстава за буџет ЛСУ за реализацију додатне подршке. Интерни акт

би требало да регулише процедуру планирања средстава у буџету, уз обавезно укључивање јавности, чланова ИРК и стручне јавности, процедуру и надлежност за одобравање средстава за ИПП, обавезу извештавања о реализацији ИПП, оцену ефеката постигнутих реализацијом ИПП, рокове појединих активности и сл.

Локалне стратегије:

- Све релевантне секторске стратегије и акциони планови, као што су локалне стратегије социјалне заштите, одрживог развоја, локални планови акције за децу и сл. требало би да буду ажурирани и уваже постојање и рад ИРК, као и обезбеђивање додатне подршке у оквиру ИПП.

5.3.6. При планирању средстава за буџет ЛСУ за реализацију додатне подршке, требало би узети у разматрање следеће:

- Систематизацију радног места „Координатор ИРК” у оквиру Управе/ Одељења/ Одсека за друштвене делатности у ЛСУ, односно у једној од ЛСУ које су формирале међуопштинску ИРК. У опису радног места координатора би требало да буде и задужење да својим предлозима учествује у планирању средстава за буџет ЛСУ за реализацију додатне подршке. Координатор ИРК би требало да тесно сарађује са начелником органа надлежног за послове образовања у ЛСУ током процеса планирања.
- Коришћење расположивих података за потребе планирања средстава. На пример, а) ЛСУ су, према важећим прописима, оснивачи Дома здравља, носиоца примарне здравствене заштите. Већ ту могу доћи до значајног дела података о деци са сметњама у развоју и инвалидитетом пре ступања у образовни систем, односно предшколски систем васпитања и образовања и то по старосној доби, тако да могу имати динамику уласка у образовни систем; б) подаци о деци са сметњама у развоју и инвалидитетом у претходном планском циклусу такође могу бити индикативни за наредни плански циклус; в) подаци које поседују организације цивилног друштва које су активне у области рада са децом, нарочито децом са сметњама у развоју и инвалидитетом и њиховим родитељима.
- Учешће јавности током процеса планирања.

5.3.7. Употреба „текуће буџетске резерве” за финансирање додатне подршке. Уколико из било ког разлога ЛСУ није планирала финансијска средства за додатну подршку, или су планирана средства недовољна, нема препрека да ИРК у ИПП предвиди подршку која захтева финансијска средства тако што ће ангажовати средства из „текуће буџетске резерве” која и постоји као обезбеђење за реализацију расхода који нису планирани у процедури доношења буџета, или нису планирани у довољном обиму.

5.3.8. Обезбеђивање извора средстава и/или извора финансирања кроз донаторску подршку ЛСУ, образовној установи коју дете похађа, здравственим и социјалним установама које пружају подршку или деци као директним корисницима. Донације се могу обезбедити путем пројеката ЛСУ и кроз сарадњу са приватним и цивилним сектором у области друштвено одговорног понашања/пословања, нпр. путем пројеката, директних финансијских донација и донација опреме од организација, бизнис фирми и појединаца, уређења простора школе или волонтерског рада. Обезбеђивање средстава за додатну подршку деци јесте обавеза ЛСУ, али она је може делом испунити прибављањем финансијских средстава или опреме из других извора.

5.3.9. Оснаживање партнерстава са невладиним сектором у циљу проналажења додатних извора средстава за финансирање додатне подршке (партнерски пројекти), као и заједничког и координисаног развијања и примене нових услуга.

5.3.10. Поједностављење доступности финансирања додатне подршке. Потребно је да постоји јасна и ефикасна процедура у оквиру ЛСУ на основу које би се, након што родитељ или ИРК доставе ИПП, аутоматски активирао процес интерног одлучивања о коришћењу средстава за финансирање додатне подршке из ИПП. У овом систему би значајну улогу требало да имају координатор ИРК и старешина/начелник органа надлежног за послове образовања у ЛСУ.

5.3.11. Анализа утицаја коришћења средстава из буџета ЛСУ за финансирање додатне подршке. Евалуација реализације ИПП би требало да буде саставни део извештаја о наменском утрошку средстава из буџета ЛСУ и на основу ње би требало да се анализира ефективност утрошка средстава.

5.3.12. Анализа утицаја коришћења других средстава на локалном нивоу за финансирање додатне подршке (извори, ефикасност и ефективност). Ова анализа може помоћи ЛСУ у будућем планирању и обезбеђивању средстава из донација и других извора путем својих пројеката или преко приватног и цивилног сектора.

5.3.13. Израда модела за дефинисање висине надокнада за рад чланова ИРК. На националном нивоу је потребно предложити модел за обрачунавање надокнаде за рад члана ИРК који би ЛСУ могле да прилагоде и примене, како би се донекле уједначио приступ у финансирању њиховог рада и избегли проблеми који су у пракси већ настали због нерешавања овог питања. (Носилац ЗТ).

Предлаже се прихватање једног од два приступа: систем *per capita*, односно финансирање по детету или плаћање путем дневница.

ЗТ би могло да препоручи ЛСУ минимални износ накнаде члановима ИРК како би се бар донекле ублажиле разлике између средина.

Предлажу се следећи принципи у вези са обрачунавањем и плаћањем надокнаде члановима ИРК:

5. Прейоруке за унапоређивање процеса процене потреба дејетта за догађајном образовном,...

- висина надокнаде за рад чланова утврђује се актом о именовању чланова ИРК;
- надокнада се утврђује појединачно за члана по датом мишљењу ИРК, укључујући и ИПП детету;
- основ за исплату поновне процене детета, уколико је потребна, је 50% од надокнаде код претходне процене;
- надокнада може бити само у новцу;
- финансијска надокнада се исплаћује само за рад чланова ИРК ван редовног радног времена;
- надокнада се исплаћује у року од 30 дана од давања мишљења ИРК;
- путни трошкови чланова ИРК се надокнађују у висини трошкова превоза у јавном саобраћају.

ЛИТЕРАТУРА

- Влада Републике Србије (2012): *Стратегија развоја образовања у Србији до 2020*.
- Влада Републике Србије (2011): *Први национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији – Преглед и стање социјалне искључености и сиромаштва за период 2008 – 2010. године са приоритетима за наредни период*. Доступно на: www.inkluzija.gov.rs
- Влада Републике Србије, Кабинет потпредседника за европске интеграције, Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва (2011): *Крајак преглед првог националног извештаја о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва – Улога локалних самоуправа*. Доступно на: www.inkluzija.gov.rs
- DILS пројекат МПН (2011): *Извештај Интерресорне комисије за процену годишње образовне, здравствене и социјалне подршке деце и ученику – Актуелно стање и изазови* (документ за потребе Заједничког тела)
- Жегарац, Н. (2011): „Дете са сметњама у развоју у систему социјалне заштите” (47–55), у *Деца са сметњама у развоју – потребе и подршка*. Доступно на: <http://www.familia.org.rs/materijali>
- Жикић, М; Петровић, С; Стајковић, И; Љубеновић, М. (2008): *Водич кроз развојне сметње*. Ниш. Школа за основно и средње образовање 14. октобар. Доступно на: <http://www.inkluzija.org/biblioteka/Drugacijazajedno.pdf>
- Закон о основној школи („Сл. гласник РС” 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94, 22/2002, 62/2003, 64/2003 и 72/2009). Доступно на: <http://www.paragraf.rs>
- Закон о средњој школи („Сл. гласник РС” 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 24/96, 23/2002, 25/2002, 62/2003, 64/2003 и 72/2009). Доступно на: <http://www.paragraf.rs>
- Закон о забрани дискриминације. „Сл. гласник РС”, 22/09. Доступно на: <http://www.parlament.rs/akti/doneti-zakoni/doneti-zakoni.1033.html>
- Закон о основама система образовања и васпитања. „Сл. гласник РС”, 72/09, 52/2011. Доступно на: <http://www.parlament.rs/akti/doneti-zakoni/doneti-zakoni.1033.html>
- Закон о предшколском васпитању и образовању. „Сл. гласник РС”, 18/10. Доступно на: <http://www.parlament.rs/akti/doneti-zakoni/doneti-zakoni.1033.html>
- Закон о заштити података о личности. „Сл. гласник РС”, 97/2008, 104/2009. Доступно на: <http://www.propisi.com/zakon-o-zastiti-podataka-o-licnosti.html>
- Закон о буџетском систему. „Сл. гласник РС”, 54/2009, 73/2010 и 101/2010.
- Закон о социјалној заштити. („Сл. гласник РС”, 24/2011).
- Јањић Б; Бекер К; Милојевић Н. (2010): *Водич за родитеље деце којој је потребна годишња подршка у области образовања, социјалне и здравствене заштите*. Доступно на: <http://www.dils.gov.rs/documents/filesEducation/februar2011/VodicZaRoditelje.pdf>
- Јањић Б; Бекер К. (2009): *Водич кроз права деце са сметњама у развоју и њихових породица*. Доступно на: <http://www.velikimali.org>
- Јањић Б; Бекер К. (2012): *Практица за личну помоћ деци као годишња подршка деци/ученику у образовању*, UNICEF Канцеларија у Србији.

- Министарство просвете, Министарство здравља и Министарство рада и социјалне политике (2010): *Приручник за рад интерресорних комисија за процену потреба за уружањем додатне образовне, здравствене и социјалне подршке деци и ученику*. Доступно на: http://www.dils.gov.rs/mp/index.php?page=1&cont_id=20021
- Министарство просвете, Министарство здравља и Министарство рада и социјалне политике (2010): *Основне информације за родитеље деце којој је потребна подршка у области образовања, здравствене и социјалне заштите*. Доступно на: http://www.dils.gov.rs/mp/index.php?page=1&cont_id=20021
- Министарство просвете и науке (2011): *Учешће у инклузивној образовању*.
- Министарство просвете, Министарство здравља и Министарство рада и социјалне политике: *Споразум о оснивању Заједничког тела за подршку у раду и координацију надзора над радом ИРК за процену потреба за уружањем додатне образовне, здравствене или социјалне подршке деци и ученику* (незванична верзија)
- Министарство просвете, Министарство здравља и Министарство рада и социјалне политике (2010): *Водич за родитеље деце којој је потребна додатна подршка у области образовања, социјалне и здравствене заштите*. Доступно на: http://www.dils.gov.rs/mp/index.php?page=1&cont_id=20021
- Министарство просвете: *Правилник о Пројекту послова у области у одговору на насиље, злостављање и занемаривање*, „Сл. гласник РС”, 30/10
- Министарство просвете: *Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци деци и ученику*. „Сл. гласник РС”, бр. 63/10. Доступно на: <http://www.mpn.gov.rs/sajt/page.php?page=201>
- Министарство просвете: *Правилник о ближим условима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање*. „Сл. гласник РС”, 76/10. Доступно на: <http://www.mpn.gov.rs/sajt/page.php?page=201>
- OECD – Организација за економску сарадњу и развитак (2007): *Просветна политика за ујожене и хендикиране ученике у југоисточној Европи – Србија*. Доступно на: www.oecd.org/dataoecd/18/7/38614308.pdf
- Radó, P. & Lazetic, P. (2010): *Rapid Assessment of the Implementation of Inclusive Education in Serbia* (Извештај за UNICEF)

Прилог 1: УЧЕСНИЦИ ИСТРАЖИВАЊА

	Крагујевац	Бечеј	Ужице	Укупно
Чланови ИРК (два председника и три члана, од тога два педијатра, два школска психолога и један социјални радник)	2	3	1	6
ЛСУ – Координатори ИРК и заменик	2	1	1	4
ЛСУ – Начелници одељења, чланови ОВ и ГВ, координатори тимова	3	5	1	9
ОШ – Директори и помоћници	4	3	3	10
ОШ – Школски педагози и психолози	2	2	3	7
ОШ – Наставници	12	4	2	18
ШОСО – Директор	1	2		3
ШОСО – Специјални педагог	2			2
ПУ– директор, васпитачица	1		1	2
ШУ – просветни саветник			1	1
Асистенткиња, Учитељски факултет			1	1
ДЗ – педијатар	2			2
ЦСР – директор и социјални радник	1	1		2
НВО – директори, председници, потпредседници, програмски директори, координатори, секретар, активисти	11	5	9	25
РОДИТЕЉИ	8	5	3	16
Министарства (МПН; МЗ; МРСП, ДИЛС МПН)				5
Укупно	51	31	26	113

БРОЈ ШКОЛА	Крагујевац	Бечеј	Ужице	Укупно
ОШ	8	3	4	15
ШОСО	1	1		2
Школа за децу оштећеног слуха	1		1	2
Укупно	10	4	5	19

БРОЈ НВО	Крагујевац	Бечеј	Ужице	Укупно
Укупно	7	5	7	19

Прилог 2: ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА, УЗОРАК И МЕТОДОЛОГИЈА

Специфични циљеви овог истраживања су:

- Процена да ли постоји јединствено разумевање између представника локалне самоуправе (ЛСУ), чланова интерресорне комисије (ИРК), родитеља, стручњака из установа образовања, здравствене и социјалне заштите у три локалитета, како деци са сметњама у развоју и/или инвалидитетом пружити различите облике додатне подршке дефинисане у „Правилнику о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику” (Правилник), и која је улога ЛСУ и ИРК у том процесу;
- Процена како институционални механизми управљања и финансирања додатне подршке детету са сметњама у развоју и/или инвалидитетом функционишу у три локалне средине;
- Утврђивање броја деце са сметњама у развоју и/или инвалидитетом за коју је ИРК у све три локалне средине радила процену потреба и индивидуални план подршке, као и број деце за који се процењује да ће бити упућена на ИРК;
- Процена изазова и препрека пружању додатне подршке деци са сметњама у развоју и/или инвалидитетом у три локалне средине;
- Процена како пружање додатне подршке деци препоручене од стране ИРК утиче на њихово образовање, њихове породице, наставнике и школе;
- Формулисање препорука за унапређивање имплементације додатне подршке деци са сметњама у развоју и/или инвалидитетом дефинисане у Правилнику о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику, на локалном нивоу.

Истраживачка питања

1. Како функционишу институционални механизми управљања и финансирања додатне подршке деци са сметњама у развоју и/или инвалидитетом дефинисани у Правилнику, виђени из угла ЛСУ, у три средине?
2. Како је искуство родитеља и стручњака у односу на пружање додатне подршке деци са сметњама у развоју и/или инвалидитетом дефинисане у Правилнику, у три средине?

Узорак истраживања

Због временског ограничења, истраживање је спроведено у три локалне средине у Републици Србији – у два града (Крагујевац и Ужице) и једној општини (Бечеј), који су изабрани јер су испунили унапред постављене критеријуме.

У тренутку избора места у узорку, тек је започињао рад већине ИРК у Србији, те је било важно у узорак укључити оне средине где су ИРК *активне* и где је обављена *процена веће броја деце са сметњама у развоју, дајто мишљење*¹, *сачињен ИПП за њих и зајочетна примена мера из ИПП. Сиремности ЛСУ и ИРК за сарадњу* је такође била значајан фактор избора, јер су ИРК на самом почетку рада и постоји још доста нејасноћа о којима не желе сви отворено да причају. *Географски положај* је такође био један од критеријума за избор места у узорку – Бечеј се налази на северу у АП Војводина, Крагујевац у централном делу, а Ужице у западном делу земље. Три изабрана места се разликују и по *величини и ситијусу* (општина и град). Сва три места у узорку имају школе за децу са сметњама у развоју – „специјалне” школе.

Чињеница да сва три места у узорку имају специјалну школу може утицати на чешће упућивање деце у овај тип школе него у местима која немају такву школу. Постојање специјалне школе, са друге стране, може бити и предност јер су стручњаци различитих профила доступни деци у месту у коме живе и могу пружити подршку самом детету, његовој породици и наставницима на ефикаснији и финансијски мање захтеван начин.

У извештају су приказана искуства и мишљење 115 учесника истраживања, и то: 99 стручњака из три министарства, SIPRU, три локалне самоуправе, три интерресорне комисије, 15 основних школа и четири школе за децу са сметњама у развоју, једне предшколске установе, једне школске управе, три дома здравља, два центра за социјални рад, 19 невладиних организација; и 16 родитеља деце са сметњама у развоју.

Од 115 учесника истраживања, 105 је учествовало у фокус групама а десет у интервјуима.

Искуство које су учесници истраживања поделили са нама засновано је на процени потреба и пружању подршке за 117 деце, од тога 87 деце основ-

1 „Мишљење Комисије садржи: личне податке о детету; податке о члановима комисије; место обављања процене; методологију процене – коришћене инструменте и технике у поступку процене; опис детета и околности у којима живе дете и породица; идентификоване препреке са којима се дете суочава (социјалне, здравствене, образовне, срединске); индивидуални план подршке детету, заснован на правима и услугама у оквиру система здравствене, социјалне заштите и образовања које дете већ користи или има право да користи, процену потреба за пружањем додатне подршке детету, врсту потребне додатне подршке и начин њеног остваривања у циљу превазилажења препрека, укључујући координисану интерресорну сарадњу; временски рок за реализацију додатних мера подршке; место реализације додатне подршке. Мишљење Комисије садржи и податке о сметњама у развоју детета - за потребе остваривања права на финансијску подршку породици са децом и других права из области социјалне заштите...”, члан 13 Правилника.

ношколског узраста са сметњама у развоју, за које је у ова три места спроведена процена потреба. Професионално искуство стручњака је и много шире и укључује њихов рад са великим бројем друге деце.

На националном нивоу укључене су све значајне институције преко својих представника: Министарство просвете, науке и технолошког развоја (1) и DILS пројекат (2), Министарство здравља (1), Министарство рада, запошљавања и социјалне политике (1), Тим за социјалну инклузију и смањење сиромаштва (2).

На локалном нивоу укључени су представници релевантних институција у три места у узорку: интервјуисан је по један представник ЛСУ из сва три места. У фокус групама су учествовали и: један представник Школских управа; шест чланова из три ИРК (два психолога, три педијатра и један социјални радник); 10 представника ЛСУ; два социјална радника из Центра за социјални рад; два педијатра из два Дома здравља; 43 представника образовних установа – директори, педагози, специјални педагози и наставници основних школа које похађају деца са сметњама у развоју.

Шеснаест родитеља деце са сметњама у развоју учествовало је у три фокус групе (15 мајки и један отац), на основу позива председника ИРК. У том тренутку у сва три места у узорку обављена је процена потреба и дато Мишљење ИРК за 87 деце основношколског узраста. То значи да је 18% родитеља који су потенцијално чинили укупан узорак учествовало у ФГ. У фокус групе је било укључено и 24 представника 19 невладиних организација, од који се 14 бави питањима особа са инвалидитетом, три правима и положајем детета, једна положајем Рома и једна је међународна организација.

Методологија истраживања

Прикупљање података

Истраживање је спроведено применом следећих квалитативних метода: преглед литературе, упитници, фокус групе, полуструктурисани индивидуални и групни интервјуи и округли столови/консултативни састанци.

Преглед литературе обухватио је анализу законских и подзаконских аката из области образовања, здравствене и социјалне заштите којима се уређују питања везана за тему истраживања, регулативу која уређује функционисање ЛСУ са посебним освртом на финансирање услуга додатне подршке, приручнике, извештаје и другу релевантну литературу.

Полуструктурисани интервју

Групни интервју је примењен при прикупљању података од представника МПНТР. У њему су учествовале саветница која је до оснивања Заједничког тела била Координаторка за сарадњу и пружање подршке ИРК испред МПНТР (1) и чланице МПНТР DILS тима (2). Учеснице групног интервјуа са представи-

цима МПНТР биле су: Борислава Максимовић, координаторка за инклузивно образовање, Пројекат DILS, Сања Милорадовић, координаторка за грантове, Пројекат DILS и Данијела Вуковић, саветница за инклузију, МПНТР.

Индивидуални интервјуи су одржани са Владимиром Чакаревићем, саветником у Министарству здравља, и Иваном Денић, саветником у Министарству рада, запошљавања и социјалне политике.

Са представницима сва три министарстава интервјуи су садржали три групе питања:

1. Рад ИРК: Преглед активности ИРК у целој земљи; Улога Координатора за сарадњу и пружање подршке ИРК и ЗТ, надлежног за ИРК; Која врста подршке се пружа ИРК са националног нивоа; Да ли је успостављен систем праћења рада ИРК? Како се одвија комуникација између министарства и ИРК; Како се процењује учешће родитеља у раду ИРК; Има ли података о поднетим приговорима родитеља/старатеља на заједничко мишљење ИРК или процес рада и како су решавани; Који су проблеми уочени у раду ИРК и препоруке за унапређивање рада ИРК. 2. Подршка деци са сметњама у развоју и инвалидитетом: Како је конципиран процес пружања подршке детету на основу индивидуалног плана подршке и како се одвија у пракси; Колико је деце са сметњама у развоју и инвалидитетом и коју врсту препоручене подршке добило од ИРК; Који су најчешћи проблеми у остваривању препоручене образовне подршке и како се могу превазићи. 3. Да ли министарства и на који начин промовишу значај обезбеђивања додатне подршке деци, нови приступ детету у процесу процене његових потреба, значај и смисао ИРК.

Индивидуални интервјуи са представницима ЛСУ: са начелником Службе за финансије у оквиру Управе за образовање градске управе Крагујевца, начелником Управе за буџет и финансије градске управе Ужица и начелником Управе за буџет и финансије у општини Бечеј. Ови интервјуи су имали за циљ прикупљање детаљнијих информација о процедурама планирања буџета за потребе ИРК, трошковима рада ИРК, финансирању додатне подршке, контроли и евалуацији утрошених средстава и регулисању рада ИРК.

Усмене и писмене консултације са представницама Тима за социјалну инклузију и смањење сиромаштва – Јеленом Марковић, координаторком за образовање и развој људског капитала и Мирјаном Максимовић, координаторком за мониторинг и евалуацију, односиле су се на развој система подршке деци и активностима које се у том циљу спроводе на националном нивоу.

Упитници

Упитнике за чланове ИРК попунили су председници ИРК (у две средине) и председник и координатор ИРК (у једној средини), а садржали су питања: Број деце за коју је: стигао захтев, урађена процена потреба за додатном подршком и/или дато мишљење; Процена броја остале деце у општини/граду којој је потребна додатна подршка; Формирање ИРК, седиште и подручје; Стални и повремени чланови и њихове обуке; Процедуре рада ИРК; Ко, како и где врши опсервацију и утврђује потребе детета за подршком; Ко и како креира ИПП; Које облике

додатне подршке која захтева додатна финансијска средства је ИРК наводила у ИПП; Да ли у месту постоје релевантне установе за пружање подршке; Ко финансира пружање подршке деци; Да ли се и како прати реализација индивидуалног плана подршке; Који су ефекти непружања/пружања додатне подршке за дете и породицу; Коју врсту евиденције и документације о свом раду Комисија води и коме је документација доступна; Да ли је било приговора на рад ИРК, на шта су се односили, како је поступано по њима; Кога ИРК извештава о свом раду; Да ли чланови ИРК добијају надокнаду за свој рад; Да ли ИРК има на располагању буџет за подршку деци; Да ли је ИРК консултована током припреме буџета у општини/граду; Коју подршку ИРК добија, од кога, која подршка им је још потребна; Како ИРК процењују сарадњу са институцијама у својој средини које пружају подршку деци; Са којим проблемима се ИРК сусреће у свом раду; Препоруке за унапређивање рада ИРК и пружање подршке деци.

Упитнике за представнике ЛСУ у три места попунили су начелник Одељења за образовање, културу, информисање, спорт и омладину, начелник Одељења за општу управу и друштвене делатности и просветни инспектор. Питања су се односила на: основне податке о општини/граду и број деце са сметњама у развоју која похађају основну школу; оснивање и функционисање ИРК; процедуре рада; извештавање ЛСУ; подршку ИРК од стране ЛСУ; Како се планира и колики је буџет за рад ИРК и додатну подршку деци у складу са Правилником; Да ли је и које облике додатне подршке финансирала ЛСУ и из којих извора; На које проблеме наилази ЛСУ у вези финансирања додатне подршке деци; Да ли је Комисија препоручила неку врсту подршке детету која није финансирана и/или обезбеђена од стране ЛСУ.

Фокус групе – У сваком од три места одржане су четири фокус групе:

1) **Фокус група са представницима ЛСУ, ИРК и буџетских установа** (ДЗ, ЦСР, школе) за прикупљање детаљнијих података о следећим питањима: Да ли има неких нејасноћа у Правилнику; Да ли су успостављене процедуре и механизми координације у планирању и пружању додатне подршке; Да ли су јасне улоге различитих актера у локалној средини; Како функционише међусекторска сарадња; Да ли се сви предвиђени видови подршке детету могу реализовати; Да ли нека препоручена подршка није реализована; Да ли постоји успостављен јасан механизам за финансирање додатне подршке деци; Како процењују досадашње ефекте пружене додатне подршке на децу и породице; Које су последице непружања додатне подршке на дете и породицу. Који су изазови и проблеми у пружању додатне подршке и како их превазићи. На три фокус групе учествовало је укупно 44 стручњака: чланови ИРК (6); представници ЛСУ (10); Дома здравља (2); Центра за социјални рад (2); директори (8), помоћници директора (2), школски педагози (2) и наставник (1) основних школа које похађају деца са сметњама у развоју; директор ПУ (1); директори (3) и специјални педагози (2) из школа за ученике са сметњама у развоју; саветник за инклузивно образовање у школској управи (1); представници НВО (3); представник Учитељског факултета (1).

2) Фокус група са стручњацима из школа које похађају деца са сметњама у развоју. Циљ ових фокус група је био прикупљање података о следећим питањима: Број деце у школи за коју је ИРК дала препоруке, за коју је сачињен ИПП и која би требало да се упуте на ИРК; Улога школе у процени потреба детета и изради ИПП; Како се реализује пружање додатне подршке ученицима у складу са ИПП; Праћење и процена реализације ИПП; Сугестије за унапређивање сарадње у процесу процене потреба и реализације ИПП за ученика. На три фокус групе укупно је било 23 учесника: васпитачице из ППП (1); наставници разредне наставе (14), наставници предметне наставе (3), школски педагози (5).

3) Фокус група са родитељима деце са сметњама у развоју и инвалидитетом којој је потребна додатна подршка. Циљ ових фокус група био је прикупљање информација: Како родитељи виде своју партиципацију у раду ИРК; Да ли је начин спровођења поступка процене био прихватљив за дете и њих; Да ли су процењене потребе детета родитељу јасне и препознатљиве као важне; Да ли се и како реализује план пружања индивидуалне подршке детету; Да ли се и како прати и процењује реализација индивидуалног плана подршке; Шта родитељи препоручују за унапређивање рада ИРК и реализацију индивидуалног плана подршке детету. На три фокус групе укупно је учествовало 16 родитеља, 15 мајки и један отац.

4) Фокус групе са представницима НВО бавиле су се питањима: Како НВО виде рад ИРК; Да ли деца са сметњама у развоју добијају адекватну подршку; Какав је утицај непружања/пружања додатне подршке; Које су препреке и изазови у остваривању додатне подршке деци и који су начини за њихово превазилажење; Која је улога организација цивилног друштва у обезбеђивању додатне подршке деци са сметњама у развоју и/или инвалидитетом. На три фокус групе учествовала су укупно 22 представника 17 НВО и то директори, председници, потпредседници, програмски директори и координатори (13), секретар (1), правник (1), члан/активиста/волонтер (7).

Прикупљање, обрада и представљање података

Подаци о деци прикупљани су збирно на сваком локалитету у узорку, без навођења имена. Подаци су и обрађивани збирно за сваку средину и на нивоу целог узорка. Начин представљања података онемогућава идентификацију појединачне деце. Истим принципом смо се руководили при презентовању изјава родитеља и експерата.

Прикупљани подаци анализирали су на нивоу сваког места и збирно. У извештају су приказани за сваку средину подаци које смо сматрали значајним, укључујући број образовних установа и број деце за коју је ИРК дала мишљење.

Истраживање је имало за циљ стицање опште слике процеса, проблема и успеха у пружању додатне подршке деци, а не поређење између три места укључена у истраживање.

Мишљења учесника из појединих група приказана су збирно, нпр. мишљења чланова ИРК из све три фокус групе, јер је циљ био да се прикупе сви њихови ставови а не да се пореде међусобно.

Искази учесника истраживања приказани су дословно, уз навођење њихове улоге, нпр. члан ИРК, родитељ, наставник и сл., али без навођења имена и места у којем живе.

Анализа система пружања додатне подршке на националном нивоу је спроведена комбиновањем података добијених од креатора политика и прегледа законодавствене и друге литературе. И овом приликом сматрали смо да није потребно наглашавати појединачна мишљења учесника истраживања, нити њихова имена.

Настојали смо да задржимо дистанцу између изјава учесника и закључака истраживача – аутора овог Извештаја.

Прилог 3:

СТРАТЕШКИ И ЗАКОНОДАВНИ ОКВИР ЗА ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАЊЕ

Међународна документа

Национални стратешки и законодавни оквир Републике Србије за имплементацију инклузивног образовања заснива се на начелима већег броја међународних докумената:

- *Универзална декларација о људским љ правима, 1948.* која гарантује право на образовање сваком човеку, без дискриминације по било ком основу;
- *Конвенција УН о љ правима деце, 1989.* – гарантује право на образовање свој деци, без дискриминације по било ком основу;
- *Светска декларација о образовању за све, Џомџијен 1990.* која дефинише да је право на образовање – право свих и потребан је покрет светских размера да би се то остварило;
- *Светска декларација о образовању за све и Оквир за деловање, Дакар, 2000.* – указују на неопходност да се подрже маргинализоване групе;
- *Миленијумски развојни циљеви, 2000.,* а посебно Циљ 2: Остварити универзално основно образовање;
- *Конвенција УН о љ правима особа с инвалидитетом, 2006.* према којој особе са инвалидитетом треба да имају приступ инклузивном, квалитетном и бесплатном основном образовању.
- *Међународни љ акти о економским, социјалним и културним љ правима;*
- *Европска конвенција за заштитиу људских љ права и основних слобода, измењена у складу са додатним љ протоколима;*
- *Повеља о људским и мањинским љ правима и љ рађанским слободама;*
- *Конвенција о борби љ против дискриминације у области љ просвете;*
- *Програм „Образовање за све”;*
- *Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена;*
- *Конвенција о ситиу избегица.*

Национална документа

Реформски процеси који су у Србији отпочели у последњој деценији довели су до доношења низа *стратешких докумената* који подржавају социјалну инклузију, па тиме и инклузију у области образовања. Најзначајнији од њих су:

- *Стратегија за смањење сиромаштва* (2003);
- *Национални план акције за децу* (2004);
- *Национални миленијумски циљеви развоја у Републици Србији* (2006);
- *Стратегија за унапређење положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији* (2006);
- *Стратегија за унапређење положаја Рома у Републици Србији* (2009).
- Национални законодавни оквир за инклузивно образовање деце којој је потребна додатна подршка у образовном процесу чини неколико закона и прописа:
- *Закон о забрани дискриминације* („Сл. гласник РС”, 22/09);
- *Закон о основама система образовања и васпитања* („Сл. гласник РС”, 72/09) и *Закон о изменама и допунама Закона о основама система образовања и васпитања* („Сл. гласник РС” 52/2011); *Закон о предшколском васпитању и образовању* („Сл. гласник РС”, 18/10);
- *Закон о основној школи* („Сл. гласник РС” 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94, 22/2002, 62/2003, 64/2003 и 72/2009);
- *Закон о средњој школи* („Сл. гласник РС” 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 24/96, 23/2002, 25/2002, 62/2003, 64/2003 и 72/2009);
- *Правилник о ближим условима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање* („Сл. гласник РС”, 76/10);
- *Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци деци и ученику* („Сл. гласник РС”, бр. 63/10).

Напомена

- *Стратегија развоја образовања у Србији до 2020*, усвојена је октобра 2012.

<http://www.cipcentar.org/preuzimanje/biblioteka/Strategija%20razvoja%20obrazovanja.pdf>

Прилог 4: ИНСТИТУЦИОНАЛНЕ И ДРУГЕ АКТИВНОСТИ РЕЛЕВАНТНЕ ЗА РАД ИНТЕРРЕСОРНИХ КОМИСИЈА

Институционална подршка

Различите врсте подршке инклузивном образовању које потпомажу и рад ИРК су спроведене или се спроводе на националном нивоу. Неке од подршки су директно усмерене на чланове ИРК.

- На основу функционалног модела инклузивног образовања израђена је *Мапа пута за примену инклузивног образовања* и формирани су имплементациони тимови за инклузивно образовање при МПНТР у којима учествују све структуре и нивои одлучивања.
- Усвојен је *Правилник о ближим ујуживима за ујврђивање љава на индивидуални образовни љлан, његову љрмену и вредновање* („Сл. гласник РС”, 76/10).
- Израђен је *Приручник за љружање љодришке развоју анијидискриминационе кулђуре у образовно-васијиним устђановама* и врше се обуке кадра за његову примену (у сарадњи РЕФ, МПНТР и Центра за права мађина).
- Утврђене су превентивне активности и процедуре за решавање појава насиља по Протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање (*Правилник о Прођоколу љосђуђања у устђанови у одђовору на насиље, злосђављање и занемаривање*, „Сл. гласник РС”, 30/10), које су школе у обавези да примењују.
- Кроз пројекат UNICEF који је реализован у 19 општина, развијен је модел за накнадни упис деце у матичне књиге рођених. Идентификовано је око 500 деце без докумената која су накнадно уписана у школе.
- Рад 178 педагошких асистената у основним школама и предшколским установама се од 2011. године финансира из буђета МПНТР.

Инклузивну праксу предвиђену ЗОСОВ (2009), подржавају различити пројекти, међу којима је посебно важно истаћи *Пружање унајређених услђа на локалном нивоу* (пројекат DILS). Овај развојни пројекат је подржан из кредита Светске банке и укључује три основне компоненте: образовну, здравствену и социјалну. За образовне институције је предвиђено 4,9 милиона евра са циљем повећања квалитета и једнаких могућности у образовању у складу са новим законским оквиром. Ова средства се алоцирају за специфичне приоритете и циљеве од којих је један и инклузивно образовање. Нека од кључних досадашњих постигнућа пројекта су:

- Установљена је Мрежа за подршку инклузивном образовању коју чине стручњаци и практичари – саветници у ШУ, истакнути школски психолози и педагози, активни тренери (пројекат DILS).
- Обучено је 7.500 представника стручних тимова за инклузивно образовање из свих основних и средњих школа у Србији за инклузивно образовање и примену индивидуалног образовног плана (пројекат DILS).
- Развијен је и примењује се програм доделе грантова за подстицање укључивања у образовање до 2012. године (пројекат DILS). Планирано је да укупно 360 школа добије грантове. Посебан грант програм биће намењен подршци школама у руралним заједницама.
- Припремљен је сет приручника, брошура и других штампаних материјала који је дистрибуиран на тренинзима, а доступан је и на интернет презентацији DILS/МПНТР.
- У 2010. години отпочели су иницијални тренинзи за одабраних 20 школа за ученике са сметњама у развоју чији је циљ да се обуче за инклузивну праксу и да се потпомогне њихова транзиција у ресурс центре.
- У периоду јануар-март 2011. године, DILS пројекат МПНТР, уз подршку Београдског фонда за социјалну изузетност, организовао је обуке 568 чланова и координатора ИРК, на којима су као уводничари и водитељи учествовали представници сва три министарства. Нажалост, у међувремену су се неки координатори и чланови ИРК променили, тако да сада поново постоји извесан број оних који нису обучени, а требало би да раде сложен и одговоран посао.
- У наредном периоду планирана је набавка асистивних технологија за децу са сметњама у развоју и возила за побољшање приступа образовним установама деци са сметњама у развоју и инвалидитетом и деци из руралних средина. И поред неоспорног значаја који има, имплементација овог пројекта је отежана неефикасним системом пројектних финансија, великим кашњењем уплата средстава разним корисницима (као што су локалне самоуправе), што проузрокује проблеме у њиховој сарадњи са пружаоцима услуга у локалној заједници.
- Пројекат *Образовање за све – унапређење доступности и квалитета образовања деце из маргинализованих група*, укупног буџета 1,8 милиона евра из средстава ИПА 2008, који је започео са реализацијом почетком 2010. године, фокусиран је на унапређење доступности и квалитета образовања за децу из маргинализованих група, посебно ромску децу. Пројекат се бавио селекцијом, обучавањем и радом педагошких асистената у школама, као и пружањем подршке школским тимовима у прилагођавању наставе и учења образовним потребама деце којој је потребна и набавка асистивних технологија. Спроведене су и обуке директора школа и предшколских установа, додатна квалификација педагошких асистената, запослених у установама и просветних саветника.

Поред правне регулативе о раду ИРК на националном нивоу, као што је већ напоменуто у опису DILS пројекта, припремљени су и одговарајући приручници:

- Основне информације за родителје деце којој је поитребна подришка у областии образовања, здравствене и социјалне заштитије (2010) и Водич за родителје деце којој поитребна додатна подришка у областии образовања, социјалне и здравствене заштитије (2010) који су публикувани у штампаној и веб верзији.
- Збирка примера инклузивне праксе: Инклузивно образовање. Развој и примена делотворној модела инклузивној образовања у Србији (2010);
- Стратеије за подучавање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом (2010);
- Емпиријско истраживање – Процена капацитетиа и потреба учитеља за развој инклузивној образовања (2010);
- Школа будућности (2010);
- Међународна конференција о правима особа са инвалидитетом (2010);
- Водич за унапређење инклузивне образовне праксе (2007).

Поддршка кроз пројекте невладиних организација

Невладине организације учествују и изрази образовних политика и праћењу њихове примене, баве се истраживањима, заштитом, пружањем подришке родитељима, унапређивањем образовне праксе (развијање инклузивних модела, обуке наставној кадра, креирање приручника, прикупљање и промовисање примера добре праксе), организацијом стручних скупова и кампања, оснаживањем локалних самоуправа и образовних услова за инклузију, и сл.

Овде наводимо неке од најзначајнијих пројеката чији је циљ поддршка инклузивном образовању.

- Инклузивно образовање – од праксе ка политици¹;
- Образовна инклузија – локални инклузивни тимови²;
- Укључивање у образовање деце са тешкоћама у развоју и запошљавање особа са инвалидитетом MIDWAY³;

1 Реализован је у периоду 2005-2006. година у сарадњи Фондације за отворено друштво Србија (ФОДС) и невладиних организација - Реформски образовни кругови, Велики-Мали, Центар за квалитетно образовање и ЦИП-Центар за интерактивну педагогију. ФОДС је у сарадњи са Савезом учитеља Републике Србије реализовала наставак овог пројекта од 2006. до 2009. године. Тада су успостављени локални сервиси за подршку инклузивном образовању у 10 градова у Србији и спроведен је Конкурс за најинклузивнију школу, у оквиру кога је током сваке године трајања наставка пројекта, по пет школа у Србији реализовало своје пројекте унапређења постојеће образовне праксе.

2 Реализован је у периоду 2006-2008, у десет средина подржано је оснивање локалних инклузивних тимова за заступање и подршку инклузивном образовању и њихове активности.

3 Реализован у сарадњи Catholic relief services, ЦИП-Центра за интерактивну педагогију и Центра за самостални живот особа са инвалидитетом, уз подршку МПНТР. Пројекат је финансиран од стране Агенције за међународни развој Сједињених америчких држава (USAID), преко Института за одрживе заједнице (Institute for Sustainable Communities - ISC). Део иницијативе везан за образовање имао је за циљ унапређење ангажовања цивилног друштва у развијању политике инклузивног образовања.

- Кампања за инклузивно образовање – Сви у школу, будућност за све⁴;
- Карика која недостаје – Развијање механизма којима се подржава успешна транзиција деце са тешкоћама у развоју кроз нивое образовања у редовном образовном систему⁵;
- Превенција и заштита деце са сметњама у развоју од насиља⁶
- Цивилно друштво за инклузивно образовање – образовање за сву децу⁷

Неке од организација које делују у области инклузивног образовања су:

Фондација за отворено друштво Србија, ЦИП-Центар за интерактивну педагогију⁸, Савез учитеља Републике Србије⁹, Центар за образовне политике¹⁰, Мрежа организација за децу Србије – (МОДС)¹¹ и организације чланице, Иницијатива за инклузију Велики-Мали¹², Центар за квалитетно образовање¹³, Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом Србије – МДРИ¹⁴, Удружење студената са хендикейом¹⁵, Центар за развој инклузивног друштва¹⁶, Инклузивни покрет¹⁷ и друге.

-
- 4 Поддржана од стране ФОДС-а и МПНТР-ДИЛС пројекта. Кампања је реализована у 2011. години кроз сарадњу Савеза учитеља Републике Србије, ЦИП-Центра за интерактивну педагогију и Центра за образовне политике. Циљ кампање је био промоција концепта инклузивног образовања и обезбеђивање позитивне климе за његову имплементацију. У 100 градова и општина у Србији одржане су трибине са 11847 учесника и спроведена медијска кампања. Креирани су чланци и прикупљени примери добре инклузивне праксе из ПУ, ОШ и СШ и припремљени видео записи из образовних установа. За детаље, погледати www.inkluzija.org.
- 5 Реализује ЦИП-Центар за интерактивну педагогију у сарадњи са ОСФ и уз подршку МПНТР (2010-2012). Циљ иницијативе је повећање доступности образовања деци са тешкоћама у развоју и обезбеђивање континуитета школовања кроз образовне нивое (приручник са процедурама и активностима којима се подржава прелазак деце из ППП у први разред ОШ и из четвртог у пети разред ОШ). www.cipcentar.org
- 6 Коалиција НВО за подршку особама са менталним сметњама и UNICEF спроводе пројекат на територији Србије, у седам региона.
- 7 Вођено од стране Удружења за развој деце и омладине – ОТВОРЕНИ КЛУБ, Ниш, у сарадњи са МОДС члановима; 2012-2015. Активности: састанци коалиције, обуке, истраживања, праћење праксе у 30 образовних установа, конференције. Донатор: Амбасада Краљевине Норвешке у Београду.
- 8 За детаље погледати www.cipcentar.org
- 9 За детаље погледати www.savezucitelja.com
- 10 За детаље погледати www.cep.edu.rs
- 11 За детаље погледати www.zadecu.org
- 12 За детаље погледати www.velikimali.org
- 13 За детаље погледати www.cko.org.rs
- 14 За детаље погледати www.mdri-s.org
- 15 За детаље погледати www.ush.rs
- 16 За детаље погледати www.crid.org.rs
- 17 За детаље погледати www.inkluzivnipokret.org

Прилог 5: ПРЕГЛЕД ОДРЕДБИ „ПРАВИЛНИКА О БЛИЖИМ УПУТСТВИМА ЗА УТВРЂИВАЊЕ ПРАВА НА ИНДИВИДУАЛНИ ОБРАЗОВНИ ПЛАН, ЊЕГОВУ ПРИМЕНУ И ВРЕДНОВАЊЕ”

Кораци у пружању подршке детету: Уколико се утврди да дете не постиже очекиване образовне резултате током праћења, учитељ и психолог прикупљају потребну документацију и припремају педагошки профил детета. Педагошки профил детета укључује опис ситуације и представља основу за планирање индивидуализованог начина рада са дететом, у намери да се уклоне физичке и комуникационе баријере у установи, путем прилагођавања околине, радних услова и метода, наставних средстава и помагала, дидактичког материјала, садржаја, метода тестирања знања, начина комуникације и другог.

У случају када индивидуализовани приступ не доприноси развоју детета и његовим постигнућима, за дете се израђује ИОП на предлог стручног тим за инклузивно образовање предшколске установе или школе. ИОП је писани документ, припремљен од стране ИОП тима за свако дете (тим који сачињава ИОП за појединачно дете). Такође, родитељи или старатељи детета морају да дају сагласност за израду ИОП, и треба да учествују у његовој припреми.

*Правилник о близим упућивањима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање*¹⁸ утврђује право на ИОП за дете које има потребу за додатном подршком у образовању и васпитању, а када пређашња подршка није дала жељене ефекте.

ИОП може бити израђен за децу која се суочавају са тешкоћама у приступању, укључивању, учествовању или напредовању у васпитно-образовном или образовно-васпитном раду, ако те тешкоће утичу на остваривање општих исхода образовања и васпитања, а нарочито ако дете има: тешкоће у учењу (због специфичних сметњи учења или проблема у понашању и емоционалном развоју), сметње у развоју или инвалидитет (телесне, моторичке, чулне, интелектуалне или вишеструке сметње или сметње из спектра аутизма) или потиче, односно живи у социјално нестимулативној средини (социјално, економски, културно, језички сиромашној средини или дуготрајно борави у здравственој, односно социјалној установи), из других разлога остварује право на подршку у образовању (члан 2). Право на прилагођен и обогаћен начин образовања по ИОП има и ученик са изузетним способностима који стиче основно и средње образовање и васпитање.

18 „Сл. Гласник РС”, 76/10.

ИОП се израђује према образовним потребама детета и постоје три типа (члан 7):

- (1) *по прилагођеном програму – ИОП 1* – у коме се прецизно планира циљ пружања подршке која се односи на прилагођавање и обогаћивање простора и услова у којима се учи, прилагођавање метода рада, уџбеника и наставних средстава током образовно-васпитног процеса; активности и њихов распоред као и лица која пружају подршку. Овај документ је израђен од стране професионалног инклузивног тима у предшколској институцији или школи;
- (2) *по измењеном програму – ИОП 2* – у коме се, осим садржаја, прецизно планира прилагођавање општих исхода образовања и васпитања, прилагођавање посебних стандарда постигнућа детета у односу на прописане и прилагођавање садржаја за један, више или за све предмете. Овај тип ИОП је припремљен тек након израде, примене и процене резултата ИОП 1 и прибављеног мишљења ИРК;
- (3) *обојан и проширен програм – ИОП 3* – који се примењује за децу са изузетним способностима.

ИОП се остварује у оквиру заједничких активности у групи предшколске установе, односно у одељењу школе. Васпитач и наставник при планирању свог рада у групи, односно одељењу, укључује мере и активности предвиђене ИОП. Изузетно, према потребама детета, а на основу одлуке тима за пружање додатне подршке, ИОП може да се остварује и ван васпитне групе у предшколској установи, односно ван одељења у школи.

Улога ИРК

Ако примена ИОП 1 захтева финансијска средства, дете може бити послато на ИРК, како би се проценила потреба за додатном образовном, здравственом и социјалном подршком детету или ученику и утврдила потреба за додатним финансирањем.

За израду и спровођење ИОП 2, дете мора бити упућено на ИРК.

Прилог 6:

СПИСАК РЕДОВНИХ МЕРА ПОДРШКЕ ДЕЦИ И ПОРОДИЦИ У ОКВИРУ СИСТЕМА ОБРАЗОВАЊА, ЗДРАВСТВЕНЕ И СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

У овом анексу приказане су постојеће форме подршке деци (узраст до 18. година), у области образовања, здравствене и социјалне заштите. Листа обухвата мере које су релевантне за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом. Неке мере се односе на сву децу, укључујући и децу са сметњама, док су неке мере специфично дизајниране за децу са сметњама у развоју. Ова листа не укључује мере које се односе на припаднике националних мањина јер излазе из оквира овог извештаја. Листа мера је сачињена на основу прегледа релевантне регулативе (закони и правилници) којима се уређују сва три система.

Образовање

Грађани Републике Србије на основу закона имају једнака права на остваривање образовања и васпитања. У нашем систему васпитања и образовања деци и младима са сметњама у развоју и инвалидитетом пружена је могућност образовања у предшколским установама, основним и средњим школама, високошколским установама и на факултетима¹, као и у посебним институцијама, где су програми и методе васпитно-образовног рада прилагођени одређеним специфичностима сметњи које имају корисници. Деца са сметњама у развоју имају право на образовање које уважава њихове посебне образовне потребе, у складу са ЗОСОВ.

Предшколско образовање² деце са сметњама у развоју и инвалидитетом одвија се заједно са другом децом или у развојним групама уколико их предшколска установа организује. Деца са сметњама у развоју могу похађати и предшколске групе у (специјалним) школама за основно и средње образовање ученика са сметњама у развоју (ШОСО).

Основношколско образовање³ деце са сметњама у развоју и инвалидитетом остварује се у основним школама у оквиру редовног система образо-

1 Оснивач предшколских установа је локална управа, оснивач основних и средњих школа и факултета је Република Србија. На свим нивоима образовања функционишу и приватне установе.

2 Предшколске установе организују програме за децу узраста од 6 месеци до поласка у школу. Предшколски припремни програм у трајању од најмање девет месеци је обавезан и бесплатан. Остали облици рада са децом нису обавезни и плаћају се, а цена коју плаћа родитељ је субвенционисана од стране локалне самоуправе.

3 Основношколско осмогодишње образовање је обавезно и бесплатно, почиње у години када дете пуни 6.5–7 година. Деца са сметњама у развоју могу стицати основно образовање и после

вања, али и у оквиру специјалног система образовања (у основним школама за ученике са сметњама у развоју и школама за основно и средње образовање ученика са сметњама у развоју).

Средњошколско образовање⁴ ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом траје две, три или четири године, у складу са школским програмом опште средње школе, средње стручне школе или средње школе за ученике са сметњама у развоју.

Специјална одељења у редовним основним и средњим школама не могу се више отворати по доношењу ЗОСОВ 2009, а уписани ученици завршиће школовање у њима уколико се не пребаце у редовна одељења.

Мере подршке деци у РЕДОВНОМ предшколском, основношколском и средњошколском образовању⁵

РЕДОВНИ СИСТЕМ ОБРАЗОВАЊА	Предшколско образовање	Основношколско образовање	Средњошколско образовање
Индивидуализовани рад прилагођен потребама детета	x	x	x
Израда педагошког профила	x	x	x
Индивидуални образовни план са прилагођеним програмом ⁶	x	x	x
Индивидуални образовни план са измењеним програмом ⁷	x	x	x
додатна образовна подршка на основу Мишљења ИРК ⁸	x	x	x
Помоћ од стране педагошког асистента ⁹	x	x	x
Право на присуство персоналног асистента ¹⁰	x	x	x

навршених 19 година живота. Остварује се у основним школама, основним школама за ученике са сметњама у развоју, школама за основно и средње образовање ученика са сметњама у развоју, основним уметничким школама и основним школама за образовање одраслих.

4 Средњошколско образовање обухвата образовање након завршених осам година обавезног основног образовања. Може трајати три и четири године, није обавезно и бесплатно је. Тип школа: гимназије (општа и специјализована), стручне школе, мешовите школе, уметничке школе, средње школе за образовање одраслих, школе за основно и средње образовање ученика са сметњама у развоју и средње школе за ученике са сметњама у развоју.

5 Мере подршке у универзитетском образовању: Боравак у студентском дому током школске године; Субвенционисање исхране у дому; Право на пратиоца и његов смештај у дому.

6 Правилник о ближим ујутјствима за ујврђивање љава на индивидуални образовни план, његову љримену и вредновање.

7 Правилник о ближим ујутјствима за ујврђивање љава на индивидуални образовни план, његову љримену и вредновање.

8 Правилник о догађајној образовној, здравственој и социјалној поддршци дејешћу и ученику.

9 ЗОСОВ.

10 ЗОСОВ.

Бесплатан превоз од образовне установе до куће без обзира на удаљеност	х	х
Сви ученици којима је потребна помоћ у учењу имају право на допунску наставу.		х
За ученике који нису у могућности да похађају школу постоји и могућност спровођења наставе у кући.	х	х
Продужен боравак у школи после или пре наставе		х

Мере подршке деци у *СПЕЦИЈАЛНОМ* образовању у предшколским установама, основним и средњим школама: смештај у дому уколико је школа ван места у коме ученик живи; бесплатна или субвенционисана исхрана у дому, уџбеници и школски прибор.

Социјална заштита¹¹

За остваривање права детета прописаних у систему социјалне заштите потребно је да се законски заступник обрати Центру за социјални рад на територији на којој дете има пребивалиште. О жалбама одлучује надлежни орган МРЗСП, односно локалне самоуправе.

Права која детету обезбеђује Република Србија:

- Материјално обезбеђење до навршене петнаесте године живота, а ако је дете на редовном школовању у средњој школи, до краја рока прописаног за то школовање;
- Додатак за помоћ и негу;
- Смештај у другу породицу – имају право лица која имају право на смештај у установу социјалне заштите.
- Помоћ за оспособљавање за рад према психофизичким способности-ма и годинама живота; Смештај у домове за децу и омладину ометену у развоју деце са умереном, тежом и тешком менталном ометеношћу, деце вишеструко ометене у развоју и деце са аутизмом која немају услова да остану у својој породици. У домовима се обезбеђује збрињавање (становане, исхрана, одевање, нега, помоћ и старање), васпитање и образовање, здравствена заштита, радно ангажовање, окупациона терапија и др.

Корисници смештаја у установи социјалне заштите или другој породици имају право на одећу, обућу и трошкове за превоз.

11 Ова област регулисана је *Законом о социјалној заштити и социјалној сигурности грађана*. („Сл. гласник РС”, бр. 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 67/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/2001, 84/2004, 101/2005 - др. закон и 115/2005).

Права која обезбеђује општина, односно град¹²:

- право на дневни боравак има дете са сметњама у физичком или психичком развоју, дете са аутизмом и дете са проблемима у друштвеном понашању.
- Право на једнократну помоћ која може бити новчана или у натури. Право на једнократну помоћ обезбеђује се лицу које се изненада или тренутно нађе у стању социјалне потребе.

Област породично-правне заштите и финансијске подршке породици са децом¹³

Породично-правна заштита деце и породице обезбеђује се у Центрима за социјални рад на територији општине на којој корисник има пребивалиште, као и одговарајућим службама локалних органа власти.

Права по основу Закона о финансијској подршци породици са децом су:

- Право на родитељски додатак остварује мајка која непосредно брине о детету.
- Право на дечји додатак остварује један од родитеља или хранитељ детета до навршених 19 година живота детета, ако се у својству редовног ученика налази на школовању. Изузетно, дечји додатак припада и после навршених 19 година живота за дете за које је донет акт о разврставању све док је обухваћено васпитно-образовним програмом и програмом оспособљавања за рад, а за дете над којим је продужено родитељско право најдуже до 26. године. За родитеље детета ометеног у развоју за које је донет акт о разврставању, а које није смештено у стационарну установу, новчани износ увећава се за 30%.
- Накнада трошкова боравка у предшколској установи за децу ометену у развоју је мера заштите којом се подстиче укључивање ове деце у редовне предшколске активности.

12 Услови за коришћење ових права која обезбеђује општина односно град регулисани су одлукама општине односно градова. Субвенције (телефон, комуналије-инфостан), регулисане су на локалном нивоу. Обезбеђује се на нивоу општине и градова, тј. постоји само у неким (већим) градовима Србије.

13 Област породично-правне заштите регулисана је Законом о браку и породичним односима. Област финансијске подршке породици са децом регулисана је Законом о финансијској подршци породици са децом. Овим законима држава се ставља у улогу заштитника деце и материнства.

Област здравствене заштите и здравственог осигурања

Здравствена заштита остварује се у здравственој установи, на радном месту, у стану грађана, на другом месту када за то постоји потреба. У области здравствене заштите постоји низ закона и подзаконских аката који регулишу здравствену заштиту особа са инвалидитетом и обезбеђују права особа са инвалидитетом на све облике здравствене заштите, адекватно дијагностиковање, лечење и рехабилитацију, уз обезбеђивање ортопедских помагала, медицинских инструмената и остале опреме. Права из здравственог осигурања обезбеђују се у Дому здравља на територији пребивалишта.

ПРАВА из здравственог осигурања: Право на здравствену заштиту регулисано је релевантним законима и подзаконским актима¹⁴ и предвиђа да су примарном здравственом заштитом обухваћена и деца до навршене 15. године, односно 25. године, уколико су на редовном школовању. Здравствена заштита обухвата: медицинске мере и поступке за унапређивање здравственог стања; лекарске прегледе; превенцију; медицинску рехабилитацију; протезе, ортопедска и друга помагала; помоћне и санитарне справе; стоматолошко-протетску помоћ и стоматолошке материјале. Корисник може остварити основну здравствену заштиту у Дому здравља у месту у коме живи, а специјалистичко-поликлиничку здравствену заштиту у специјализованим установама.

Родитељ детета упућеног на преглед или лечење у друго место има право на накнаду зараде за време одсуства са посла, као и накнаду трошкова превоза.

Право на помагала: Као и други грађани Србије, и деца са сметњама у развоју и инвалидитетом имају право на протетичка и ортопедска средства, посебне врсте помагала и санитарне справе, очна помагала, слушна помагала, помагала за омогућавање гласа и говора и стоматолошке накнаде. Према *Правилнику о медицинско-техничким помагалима која се обезбеђују из средстава обавезног здравственог осигурања*¹⁵, за свако помагало прописане су индикације, процедура утврђивања потребе за помагалом, начин и поступак остваривања права на помагало, као и услови његовог коришћења. Прописано је да се учешћа у плаћању ослобађају деца до 18 година старости.

14 Закон о здравственом осигурању («Сл. гл. РС», број 18/92, 26/93, 53/93, 67/93, 48/94, 25/96, 46/98, 54/99, 29/2001, 18/2002, 80/2002, 84/2004); Закон о здравственој заштити («Сл. гл. РС», број 17/92, 26/92, 50/92, 52/93, 53/93, 67/93, 48/94, 25/96, 18/2002); Правилник о условима и начину остваривања права из здравственог осигурања («Сл. гл. РС», број 44/99, 37/2002, 62/2003, 1/2004, 43/2004); Уредба о обиму и садржају здравствене заштите у становима («Сл. гл. РС», број 43/93); Одлука о учешћу осигураних лица у трошковима здравствене заштите («Сл. гл. РС», број 83/2004); Закон о доприносима за обавезно социјално осигурање («Сл. гл. РС», број 84/2004).

15 Сл. гласник РС, бр. 52/2012, 62/2012 - испр. и 73/2012 - испр.

Мера/Право	За СВУ децу	За децу ПОД РИЗИКОМ
Вакцинација (од рођења до 15. године)	х	х
Скрининг		У 6. и 12. месецу процена језичких способности
Посете патронажне сестре	Током прве године 2 посете; Током 2. и 4. године по једна посета	Током прве године 4 посете; Током 2. и 4. године по једна посета
Систематски преглед	14 прегледа од 6. месеца до навршене 18. године	
Контролни прегледи деце код којих је на систематском прегледу откривено обољење или сметња	8 прегледа од 3. до 18. године	
Специјалистички прегледи до 14. године	Офталмолошки – 3, ОРЛ, физијатријски, лабораторијски прегледи	
Деца са оштећењем вида	Наочаре (корективна сочива и оквири); телескопске наочаре; наочаре са системом специјалних сочива; лупе; контактна сочива; очна протетика; тифло-техничка помагала, посебно Брајеве писаће машине, штампачи, Брајеви сатови (ручни или џепни); тамне наочаре; бели штапови; ултразвучни штапови и говорни софтвер на српском језику	
Деца са телесном инвалидношћу	Колица; штаке и помагала за ходање као што су штапови, ходалице, ортозе за екстремитете и кичму, намењене деци	
Деца са оштећењем слуха	Одговарајући електро-акустични слушни апарати; Деца испод 18 година која имају трајна билатерална оштећења слуха имају право на два слушна помагала уколико та помагала омогућавају успешну рехабилитацију развоја слуха и говора.	

Запошљавање и радни односи

Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом¹⁶ уређује подстицаје за запошљавање ради стварања услова за равноправно укључивање особа са инвалидитетом на тржиште рада, професионалну рехабилитацију особа са инвалидитетом и сл.

Један од родитеља детета коме је неопходна посебна нега због тешког степена психофизичке ометености има право на плаћено одсуство или може да

¹⁶ „Сл. гласник РС”, бр. 36/2009, односи се на особе од од 15 до 65 година.

ради 50 % радног времена. Ово право може се користити најдуже до петог рођендана детета¹⁷.

ПЕНЗИЈСКО И ИНВАЛИДСКО ОСИГУРАЊЕ: Дете стиче право на породичну пензију и она му припада док траје неспособност за самосталан живот и рад.

ПОРЕСКО ПРАВНИ СИСТЕМ: У правном систему Србије¹⁸, особе са инвалидитетом подлежу ослобађању од плаћања разних пореских и царинских оптерећења, на одређене лекове, ортотска, протетичка средства и медицинска средства. Порез на промет услуга не плаћа се на услуге из области здравства, науке, културе, образовања (основног, средњег, вишег и високог), социјалне заштите и спорта. .

САОБРАЋАЈ: Особе са инвалидитетом и њихови пратиоци имају повластице у унутрашњем путничком саобраћају.

ГРАЂЕВИНСКО-УРБАНИСТИЧКИ ПРОПИСИ: „Правилник о условима за планирање и пројектовање објеката у вези са несметаним кретањем деце, старих, хендикепираних и инвалидних лица”¹⁹ разрађује урбанистичко-техничке услове за планирање простора јавних саобраћајних и пешачких површина, прилаза до објеката и пројектовање објеката (стамбених, објеката за јавно коришћење и др.)²⁰, као и посебних уређаја у њима, којима се обезбеђује несметано кретање деце, старих, хендикепираних и инвалидних лица (лица са посебним потребама у простору).

17 Закон о раду („Сл. гласник РС”, бр. 24/2005, 61/2005 и 54/2009).

Плаћено породичско одсуство може трајати највише једну годину, а у одређеним случајевима и дуже.

18 Закон о порезу на йромей („Службени гласник РС”, бр. 22/2001, 73/2001, 80/2002, 70/2003 и 84/2004); Царински закон („Сл. гласник РС”, бр. 73/2003, 61/2005, 85/2005, 62/2006 и 63/2006); Правилник о одређивању орйоййичких, йройеййичких и медицинских средсйава - йроизвода који се хируршки уйрађују у орйанизам на који се не йлаћа йорез на йромей йроизвода („Службени гласник РС”, број 5/2002).

19 „Службени гласник РС”, бр. 18/97.

20 Објекти за јавно коришћење, у смислу овог правилника јесу: болнице, домови здравља, школе, домови за старе, рехабилитациони центри, спортски и рекреативни објекти, банке, поште, пословни објекти, саобраћајни терминали, објекти за потребе државних органа и ЛСГ и други објекти.

Прилог 7: МЕРЕ ПОДРШКЕ ПРЕДВИЂЕНЕ ПРАВИЛНИКОМ О ДОДАТНОЈ ОБРАЗОВНОЈ, ЗДРАВСТВЕНОЈ И СОЦИЈАЛНОЈ ПОДРШЦИ ДЕТЕТУ И УЧЕНИКУ, ПРЕПОРУЧЕНЕ ОД СТРАНЕ ИНТЕРРЕСОРНИХ КОМИСИЈА У ТРИ МЕСТА У УЗОРКУ

У Правилнику о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци дејети и ученику описане су две групе мера:

1. додатне подршке – 13 мера непосредне додатне подршке које захтевају додатна финансијска средства и 10 мера посредне
2. додатне подршке које захтевају додатна финансијска средства.

У табелама које следе приказане су мере подршке предвиђене Правилником а препоручене од стране интерресорних комисија у три места обухваћених истраживањем.

Врсте подршке и примена појединих мера подршке предвиђених Правилником, које су предлагиле ИРК у три средине у узорку¹, на основу информација од чланова ИРК

	Непосредна додатна подршка која захтева додатна финансијска средства	Број ИРК који је предложио ову меру
Мера 1	Прилагођавање и набавка уџбеника и наставних средстава (нпр. на Брајевом писму и слично, зависно од потреба ученика)	2
Мера 2	Индивидуални образовни план који подразумева прилагођавање стандарда постигнућа из једног или више предмета	2
Мера 3	Употреба прилагођених наставних средстава и асистивне технологије (употреба алтернативних начина и средстава комуникације – сличице, цртежи и фотографије, предмети, прилагођен распоред часова, посебан начин обележавања места у учионици, посебан начин обележавања места за материјал за рад, посебан начин обележавања места за одлагање завршених радова и сл., рачунари, прилагођене тастатуре, екрани на додир (тач-скрин), прилагођени мишеви, посебни софтвери, тајмери и сатови, диктафони и сл.)	1
Мера 4	Ангажовање педагошког асистента у образовно-васпитном раду, према потреби (током целог дана или само за неке предмете или активности)	3

¹ Цитирано из Правилника

Мера 5	Обезбеђивање обуке за ученика за коришћење Брајевог писма, самостално кретање, коришћење средстава асистивне технологије, знаковног језика или других алтернативних начина комуникације	0
Мера 6	Превазилажење језичке баријере , као подршка деци којој матерњи језик није српски	0
Мера 7	Ангажовање пратиоца за личну помоћ детету ради лакшег функционисања и комуникације са другима током остваривања васпитно-образовног рада у предшколској установи или образовно-васпитног рада у школи, током целодневне наставе или продуженог боравка, ваннаставних активности, извођења наставе у природи, излета, екскурзија, одмора и слично	2
Мера 8	Организовање образовне подршке у случају дужег изостајања из школе због тешких и хроничних болести ради остваривања континуитета у образовању, у виду појачане допунске наставе, индивидуалног рада и ангажовања стручњака са специјализованим знањима	2
Мера 9	Васпитање и образовање у посебној развојној групи, као и образовање у школи или одељењу за образовање ученика са сметњама у развоју , а у складу са посебно образложеним мишљењем Комисије, уколико је природа и озбиљност тешкоћа у развоју детета таква да се образовањем у редовној групи, школи или одељењу, не могу постићи задовољавајући резултати и поред помоћних средстава и додатних услуга	3
Мера 10	Остваривање предшколског програма за рад са децом са сметњама у развоју	0
Мера 11	Ангажовање психолога или особе која познаје дете у остваривању здравствене заштите	2
Мера 12	Право на услуге здравствене заштите , које нису обухваћене здравственим осигурањем и службе кућног лечења и неге	0
Мера 13	Омогућавање бесплатног учешћа у културним, спортским и рекреативним активностима које организује школа	1

Мере подршке које користе ИРК а не налазе се на листи Правилника	Број ИРК који је предложио ову меру
Туђа нега и помоћ, и тренутна социјална помоћ	2
Продужено боловање родитеља	1
Прелазак ученика из специјалног у редовно одељење	1

Посредна додатна подршка која захтева додатна средства		Број ИРК који је предложио ову меру
Мера 1	Прилагођавање окружења (прилаза и унутрашњег простора установе: постављањем рампе, гелендера, уградњом лифта, прилагођавањем тоалета, прилагођавањем стазе, као помоћи при самосталном кретању за децу оштећеног вида или децу која не виде, постављањем лампе, табле-путоказа, назива на вратима на језику који је у службеној употреби и језику националне мањине, са симболом, мапом простора и сл.)	3
Мера 2	Обавезно стручно усавршавање васпитача, наставника и стручних сарадника непосредно ангажованих у образовно-васпитном раду, у складу са инклузивним принципима и обука за коришћење средстава асистивне технологије, алтернативних начина комуникације (нпр. за знаковни језик и слично)	1
Мера 3	Повећање осетљивости путем едукације свих запослених у образовној, здравственој или социјалној установи за начине задовољавања потреба деце из друштвено осетљивих група	1
Мера 4	Повећање осетљивости и едукација вршњака и њихових родитеља за прихватање деце којима је услед сметњи у развоју, потешкоћа у учењу, социјалне ускраћености и других разлога потребна додатна подршка	1
Мера 5	Саветодавни рад са родитељима или старатељима детета коме је потребна додатна подршка у образовној, здравственој и социјалној установи	1
Мера 6	Обезбеђивање подршке образовној, здравственој или социјалној установи ради прилагођавања услова и окружења и набавке средстава за рад са дететом коме је потребна додатна образовна подршка	1
Мера 7	Обезбеђивање продуженог боравка у образовној установи, односно дневног боравка у социјалној заштити	2
Мера 8	Обезбеђивање превоза од места становања до образовне установе, односно од образовне установе до дневног боравка	3
Мера 9	Обезбеђивање исхране у школским кухињама, одеће и обуће, бесплатних уџбеника и прибора за школу, литературе за ученике и наставнике	1
Мера 10	Обезбеђивање бесплатне правне помоћи преко надлежних органа јединице локалне самоуправе.	1

Прилог 8: АКТИВНОСТИ НА УНАПРЕЂЕЊУ СИСТЕМА ПРУЖАЊА ДОДАТНЕ ПОДРШКЕ ДЕЦИ СПРОВЕДЕНЕ У ПЕРИОДУ АПРИЛ-ДЕЦЕМБАР 2012. ГОДИНЕ

Нацрт Извештаја о истраживању *Образовна, здравствена и социјална подршка деци са сметњама у развоју и инвалидитетом – анализа нових концепата и њихове примене у три средине* сачињен је у марту 2012. У периоду од априла до децембра 2012. године у коме је комплетиран финални Извештај, реализован је и започет низ активности на унапређивању система пружања додатне образовне, здравствене и социјалне подршке деци којој је потребна.

Све мере које су предузете у овом периоду у складу су са препорукама које су дате у Нацрту Извештаја који се према нашим сазнањима користи као један од путоказа за унапређивање пружања додатне подршке. Ипак, још пуно посла предстоји како би овај систем заживео у пуној мери у пракси, односно како би деца (и њихове породице) добила подршку која им је потребна и на коју имају права.

Активности на НАЦИОНАЛНОМ НИВОУ²

Активности које ће бити кратко представљене у овом поглављу координирају и реализују МПНТР, DILS тим, SIPRU, Заједничко тело и UNICEF.

Стручни скуп за размену искустава чланова ИРК³ организован је од стране UNICEF и SIPRU априла 2012. године, уз учешће чланова шест ИРК, МПНТР и DILS пројекта, МРЗСП и стручњака. Теме којима су се учесници скупа бавили биле су: општи подаци, састав и начин рада ИРК, са најважнијим општим изазовима у раду; поступак процене потреба детета; додатна подршка детету и ученику и финансирање додатне подршке и финансирање рада чланова ИРК. Дефинисана су нејасна питања и препоруке ЗТ и ресорним министарствима. Разговор са члановима ИРК омогућио је креаторима политика да боље сагледају проблеме са којима се примена концепта додатне подршке сусреће у пракси и иницирао је измене Правилника. Планирано је да се овај модел размене искустава настави и у 2013. години.

2 Информације су добијене током интервјуа и консултација са Сањом Милорадовић и Бориславом Максимовић, МПНТР DILS тим, Јеленом Марковић и Мирјаном Максимовић, SIPRU.

3 ИРК из Аранђеловца, Панчева, Старе Пазове, Ужица (које је у узорку овог истраживања) и 2 београдске општине: Звездара и Нови Београд.

Измене Правилника: На основу одлуке ЗТ основана је радна група за припрему унапређене верзије Правилника која је функционална од јесени 2012. и реализује различите активности. У радној групи су представници МПНТР, МПНТР DILS тима, SIPRU, ЗТ, МЗ, МРЗСП, UNICEF, НВО и експерти. У измењеном Правилнику биће представљене редовне подршке детету у оквиру постојећих система.

Заштита података о детету: Урађена је анализа⁴ усклађености прикупљања података о раду ИРК са Законом о заштити података о личности, како би се у измењеном Правилнику добро уредило питање заштите личних података о детету и сагледала практична примена законских решења (Закон о заштити података о личности⁵, ЗОСОВ). Предлог закона о основном образовању и васпитању и Предлог закона о средњем образовању и васпитању који се враћају у процедуру усвајања у Скупштини, унапређени су у делу заштите података и усклађени са ЗОСОВ.

База података: Урађена је онлине апликација за извештавање ИРК, пилотирана је база и технички решено постављање система. Јединствена база ће омогућити да се на централном нивоу добију генерисани извештаји о раду ИРК и извештаји о подршци која је препоручена деци, како би се видели трендови и даље унапредило планирање. База података би требало да омогући да се прикупе збирни подаци о ИРК и сарадницима и подаци о процењиваној деци. Такође, на овај начин ће се олакшати члановима ИРК вођење евиденција. Чека се одлука ЗТ да се база пусти у рад.

Креирање модела личног пратиоца⁶ деци са сметњама у развоју, канцеларија UNICEF у Београду, МРЗСП и МПНТР. У циљу креирања овог новог

4 Нацрт Анализе усклађености „Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику” и „Базе података о раду интересних комисија” са правном регулативом у области заштите података о личности, Саша Васиљевић, 2012. „Циљ анализе је испитивање усклађености пилот верзије Базе података која ће пратити рад ИРК (у изради) са Законом о заштити података о личности и другим законским и подзаконским актима која регулишу ту материју и формулисање препорука за усклађивање и унапређење како базе података, тако и Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику.”

5 Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности је самосталан државни орган, независан у вршењу своје надлежности, који врши послове заштите података о личности и чији је широки делокруг надлежности утврђен чланом 44. Закона о заштити података о личности. <http://www.poverenik.org.rs/yt/ovlascenja-poverenika-di.htm>

6 Термин *лични праићлац*, користи се у складу са ЗОСОВ којим је прописано да образовно-васпитном раду може да присуствује *праићлац деићла/ученика* као подршка детету са сметњама у развоју, као и у складу са Правилником који прописује ангажовање *праићлаца за личну помоћ деићла*, као врста непосредне додатне подршке која захтева додатна финансијска средства.

Праићлац за личну помоћ деићла омогућује детету лакше функционисање и комуникацију са другима током остваривања васпитно-образовног рада у предшколској установи или образовно-васпитног рада у школи, током целодневне наставе или продуженог борава, ваннаставних активности, извођења наставе у природи, излета, екскурзија, одмора

модела подршке, сачињен је документ *Прашилац* за личну помоћ детету као додатна подршка детету/ученику у образовању, који пружа информације и анализу примера добре праксе персоналне асистенције/личне пратње у Србији и земљама ЕУ, даје анализу од стране корисника и кључних актера у овом процесу, и формулише препоруке за локалне самоуправе за планирање и успостављање додатне подршке кроз ангажовање личног пратиоца деци са сметњама у развоју.

Препоруке ЛСУ за финансирање ИРК: Препорука је сачињена након скупа за размену искустава чланова ИРК и преко СКГО упућена свим општинским и градским управама.

Сачињено је и достављено школама Стручно упутство за остваривање образовања и васпитања у школама за образовање ученика са сметњама у развоју (специјалне школе) и издвојеним одељењима ових школа.

Стручно упутство за поступање интерресорних комисија у примени *Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци деце и ученику*, ЗТ, јуни 2012. Упутством се појашњавају питања која се односе на: плаћање рада чланова ИРК; месну надлежност ИРК; сталне и повремене чланове ИРК и екстерне стручњаке; мишљење чланова ИРК; усаглашено заједничко мишљење; однос између права на материјалну односно финансијску подршку и додатне подршке детету; потребе детета и прилагођавање окружења као и привремене здравствене проблеме и додатну подршку.

Анализа утицаја мера за најсиромашније, SIPRU и UNICEF је у току, са циљем сагледавања који системи подршке могу да се обезбеде за најугроженију децу у предуниверзитетском систему образовања. Анализа се бави системом образовања, здравствене и социјалне заштите на националном и локалном нивоу. Планирано је да се заврши до марта 2012, а од септембра, са почетком нове школске године имплементира у пракси.

У току је израда оквира за праћење инклузивног образовања који би требало да буде основа за праћење инклузивног образовања. Израду овог оквира подржавају SIPRU и UNICEF, а ради Институт за психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. Планирано је да буде комплетиран до марта 2013. године.

Омбудсман је, поступајући по жалбама неколико родитеља деце са сметњама у развоју и инвалидитетом, покренуо поступак законитости и правилности у пружању услуга додатне подршке у образовању деце са сметњама у развоју и инвалидитетом при МПНТР и МРЗСП и затражио информације од МЗ. Коришћењем законских овлашћења, Омбудсман је дао Мишљење са препорукама⁷, 06.12.2012.

и слично. Он/она није ни *персонални асистент* који пружа подршку за самостални живот одраслим појединцима (услуга у систему социјалне заштите) ни *негајошки асистент* који је запослени сарадник у образовној установи и пружа подршку деци и запосленима, већ је то посебна форма асистенције.

7 <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/2012-02-07-14-03-33/2622-m>

Активности на ЛОКАЛНОМ НИВОУ (Ужице, Крагујевац и Бечеј)⁸

Представници све три ИРК наводе задовољство прогресом који се десио током 2012. године, у смислу бољег препознавања улоге ИРК у локалној средини и остваривања додатне подршке коју су препоручили детету.

Деца за коју је рађена процена потреба

Током 2012, повећан је број захтева за процену потреба деце у све три средине. Према члановима ИРК, на то је утицало више фактора:

- Боље разумевање улоге ИРК од стране родитеља, као и стручњака из школа и Дома здравља;
- Нови захтев да се процене потребе деце која похађају основну школу према ИОП 2 (са измењеним стандардима постигнућа детета) која се уписују у средњу школу – било да је то школа за ученике са сметњама у развоју⁹ или у редовну средњу школу где ће се школовати по ИОП 2;
- Поновљене процене за препоруке за продужено боловање мајкама деце са сметњама у развоју (до 5 година старости детета).

Број захтева за процену потреба деце током 2012. године:

- Бечеј: 57 захтева који су резултирали 41 Мишљењем ИРК
- Ужице: 49 захтева и 49 Мишљења ИРК
- Крагујевац: 160 захтева и 160 Мишљења ИРК

Како расте број деце чије потребе процењује ИРК види се на примеру једне средине, где је 2010. урађено испитивање четворо деце, у 2011. – 30, а у 2012. – 49.

Узраст деце за коју је вршена анализа потреба је од предшколског до средњошколског.

Једна ИРК наводи да је међу децом за коју је рађена процена потреба све већи број деце са израженим развојним сметњама.

Чланови ИРК и процедуре рада се нису значајно мењале у срединама обухваћеним истраживањем. Једна ИРК наводи да је обезбеђено место за безбедно чување документације о деци, што је у претходном периоду био проблем.

У једној средини ЛСУ је алоцирала средства у посебној буџетској линији из којих ће бити исплаћивани хонорари личних пратилаца деце. ЛСУ је сачинила и Правилник о плаћању личних пратилаца.

8 Информације су добијене од председника ИРК из две средине и координаторке ИРК из ЛСУ из треће средине.

9 Раније су деца која су уписана у ШОСО по аутоматизму после основног прелазила у средње образовање у оквиру исте школе, а некад су те школе похађали од предшколског до средњошколског образовања.

Чланови ИРК наводе да су се бавили препоручивањем не само додатне подршке већ и облика подршке који у образовном, здравственом и систему социјалне заштите постоје од раније али их дете из неког разлога до сада није примало или се указала потреба да почне да је прима.

Чланови ИРК наводе да је пружање додатне подршке деци предвиђено Мишљењем ИРК унапређено у 2102. години, али још увек није загарантовано за свако дете. У једној средини могу да остваре око 80% препоручене подршке, што се процењује као значајан напредак.

Све три ЛСУ су за 2013. годину алоцирале средства за рад ИРК и додатну подршку деци која се не може пружити кроз редовне системе. До сада ниједна ЛСУ није развила специфичне процедуре које омогућавају родитељима да обезбеде финансијску подршку из локалног буџета за подршку предвиђену у Мишљењу ИРК. Једна ИРК наводи да помаже родитељима деце која су добила Мишљење ИРК, за чије спровођење су потребна додатна финансијска средства, да поднесе захтев ЛСУ за извршење.

Неки облици додатне подршке који су обезбеђени за децу су: прилаз школи и адаптација тоалета за дете које користи колица (из средстава школе у сарадњи са родитељима); ангажовање педагошких асистената у школама; подршка деци од стране стручњака (логопед и дефектолог) из специјалне школе.

Један од озбиљнијих проблема са којима се и даље суочавају родитељи је ангажовање личних пратилаца за дете, мада је једна ЛСУ обећала финансирање и овог облика подршке.

Једна ИРК је урадила Индивидуални план подршке и за неколико деце која не живе на њеној територији, без надокнаде, како би помогли деци и родитељима.

Праћење:

Једна ИРК наводи да у вези остваривања препорука из Мишљења ИРК (остваривања предложене додатне подршке) постоји добра сарадња и редовна комуникација ИРК са институцијама (школама, предшколском установом, Центром за социјални рад). При поновном прегледу детета прибављају се извештаји од надлежних институција о реализацији предложених мера и постигнутим резултатима у раду са дететом као и о евентуалним проблемима.

Друга ИРК наводи да неке установе које пружају препоручену подршку деци шаљу извештаје редовно, али да неке још увек не сарађују са ИРК на праћењу остварености подршке и напретка детета.

Остало:

ИРК из узорка учествовале су у пилотирању базе за ИРК од стране МПН-ТР; на стручним скуповима као што су Конференција МПН-ТР, састанак Регионалне Мреже подршке инклузивном образовању, скуп Мреже подршке ИО у Србији и сл. Представнице две ИРК из узорка су укључене у рад Радне групе за измену и допуну Правилника.

ИРК чланови поздрављају напоре надлежних министарстава да унапреде регулативу рада ИРК и обезбеде пружање подршке деци.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
376.1-056.26/.36-053.2
316.614-056.26/.36-053.2

ИСТРАЖИВАЊЕ – образовна, здравствена
и социјална подршка деци са сметњама у развоју и
инвалидитетом : анализа новог концепта и његове примене
у три средине / [аутори Милена Михајловић ... [и др.]]. –
Београд : Центар за интерактивну педагогију, 2013 (Београд :
Досије студио). – 115 стр. : табеле ; 24 cm
Податак о ауторима преузет из колофона. – Тираж 200. –
Прилози: стр. 85–115. – Напомене и библиографске референце
уз текст. – Библиографија: стр. 82–83.
ISBN 978-86-7526-023-3
1. Михајловић, Милена, 1960– [аутор]
а) Деца са посебним потребама – Образовање б) Деца са
посебним потребама – Социјализација
COBISS.SR-ID 199078924

**ЦИП - Центар за
интерактивну
педагогију**

